

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МИЦЮК МАРИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 801.81: [39:179.6:355.01(470:477)]

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОЛЬКЛОРНІ ПАТЕРНИ СУЧАСНИХ НАРАТИВІВ У КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

03 – Гуманітарні науки

035 – Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власного дослідження. Використання ідейму, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Мицюк М. В. _____

Науковий керівник:

Наумовська Олеся Владиславівна
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Мицюк М. В. Фольклорні патерни сучасних наративів у контексті російсько-української війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут філології. – Київ, 2026.

Коллективні уявлення про військовий конфлікт та його учасників формують важливу частину національної свідомості. Дослідження сучасного військового фольклору дозволяє простежити, як у фольклорних наративах відображається війна, її герої, ворог та інші соціальні образи. У дисертації розглянуто, які образи військових формуються у сучасному героїчному дискурсі, які механізми творення етосу окремих підрозділів та як ритуалізовані тексти функціонують у військовому середовищі.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в українській фольклористиці комплексно досліджено сучасні військові наративи у контексті російсько-української війни. Визначено ключові фольклорні патерни, що використовуються в сучасних військових текстах, проаналізовано їхню структурну, семантичну та функціональну специфіку. З'ясовано механізми адаптації традиційних героїчних сюжетів до умов сучасного воєнного конфлікту, що відображається в ритуалізованих текстах, військових етосах та інституційних узусах.

Емпіричну базу дослідження становить корпус текстів морської піхоти України, дописи соціальних мереж, публікації у ЗМІ, записи інтерв'ю військових, етоси підрозділів «Хартія», та морської піхоти України. Використано методи польових досліджень, інтерв'ювання військових безпосередньо на бойових позиціях, що дозволило зафіксувати живі наративні практики.

У першому розділі «Фольклорні наративи війни: історіографічний та методологічний аспекти» розглянуто основні підходи до аналізу військових текстів у сучасних гуманітарних науках. Визначено, що війна як феномен не лише має історичний вимір, а й закріплюється у фольклорній традиції через систему сюжетів, образів, ритуальних текстів та героїчних дискурсів.

Другий розділ «Образи військових у фольклорному наративі» присвячений вивченню того, як формуються фольклорні репрезентації військових, зокрема образ воїна, героя, загиблого побратима та противника. Особливу увагу приділено трансформації цих образів під впливом сучасного інформаційного середовища та медійного простору.

У третьому розділі «Етоси, узуси та ритуалізовані тексти: фольклорна героїка сучасної війни» досліджуються ключові ритуалізовані тексти військових підрозділів, особливості формування їхнього етосу та мовних узусів. Проаналізовано корпус текстів морської піхоти України, підрозділу «Хартія», а також тексти, що функціонують у військових середовищах. Досліджено їхню роль у конструюванні групової ідентичності, підтриманні бойового духу та творенні новітніх фольклорних традицій.

Дослідження засвідчує, що сучасний військовий фольклор є важливим складником національної культури та історичної пам'яті. Його аналіз дозволяє краще зрозуміти механізми формування героїчних наративів, що впливають на суспільні уявлення про війну та її учасників.

Фольклор є важливим механізмом колективної пам'яті, який у кризові моменти історії не лише зберігає суспільні цінності, а й відтворює нові форми усної традиції. Війна як екстремальний соціальний досвід активізує процеси фольклоризації та створює нові наративи, що виконують різні функції – від консолідаційної до меморіальної. Російсько-українська війна 2014–2024 років спричинила формування цілої низки нових фольклорних текстів, що відображають бойові події, етос військових, героїчні образи,

осмислення смерті та втрати. У центрі дослідження – аналіз фольклорних патернів, що проявляються в сучасних наративах цієї війни.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному аналізі фольклорних наративів, що виникли внаслідок російсько-української війни, їхньої типології, функціонування та семантики. Уперше досліджено особливості військових усних розповідей, ритуалізованих текстів, символічних висловів і фронтових пісень як нових форм усної народної творчості. Виявлено, що структура сучасних військових наративів значною мірою базується на традиційних українських героїчних жанрах, зокрема на козацькому фольклорі, партизанських піснях, меморатах про воєнні події. Проведено порівняльний аналіз цих жанрів із сучасними цифровими текстами, що поширюються у соціальних мережах та інтернет-культурі.

Емпіричну базу дослідження становить корпус текстів, що включає понад 250 зразків фольклорних наративів, записаних у польових умовах, аналіз матеріалів соціальних мереж та блогів, публікацій у ЗМІ. Окрему увагу приділено інтерв'ю з військовими, що дозволяють простежити, як формуються етоси окремих підрозділів, зокрема Морської піхоти України, «Хартії» та інших частин, що мають унікальні кодекси честі, внутрішню фольклорну традицію та символічні практики.

У першому розділі досліджено загальні підходи до вивчення наративів війни у фольклористиці, їхню структуру та жанрові особливості. Особлива увага приділена військовим меморатам – розповідям очевидців, які передають персональний досвід через призму колективної традиції. Аналізується роль міфологізації у військових текстах, що відображають дуалістичну опозицію «герой – ворог», а також процеси адаптації класичних фольклорних мотивів до сучасних реалій війни.

Другий розділ присвячений образам військових у сучасних фольклорних текстах. Досліджено процеси формування героїчних наративів, зокрема через призму ідеалізованих образів захисників,

братерства, жертвності та відданості військовому обов'язку. Визначено ключові семантичні моделі, що репрезентують не лише образи воїнів, а й образи ворога, жертви, зрадника. У цьому контексті розглядається вплив цифрових медіа, що пришвидшують процес фольклоризації, а також індивідуальні стратегії наративізації військового досвіду.

Третій розділ присвячений етосу та ритуальним текстам військових підрозділів. Окреслено роль бойових девізів, присяг, поховальних практик та інших ритуалізованих форм текстів, що виконують як мотиваційну, так і меморіальну функцію. Вперше здійснено комплексний аналіз бойових традицій, що формують ціннісну систему військових спільнот. Також з'ясовано, як певні мовні конструкції закріплюються у військовому фольклорі та впливають на формування колективної ідентичності.

Методи дослідження базуються на комплексному підході, що включає структурно-семантичний аналіз текстів, етнографічне дослідження (польові записи, інтерв'ювання військових), контент-аналіз цифрових наративів та порівняльно-історичний аналіз. Використано також підходи когнітивної наратології для вивчення механізмів створення та сприйняття фольклорних текстів у військовому середовищі.

Дослідження засвідчує, що сучасні військові наративи не лише виконують функцію відображення подій, а й беруть активну участь у формуванні героїчних образів, конструюванні національного міфу про боротьбу, а також стають важливим елементом колективної пам'яті. Порівняльний аналіз із історичними аналогами демонструє, що значна частина цих текстів відтворює традиційні жанрові патерни, хоча й адаптується до нових медіа та інформаційного середовища.

Результати дисертації можуть бути використані у викладанні фольклористики, культурології, медіазнавства, соціальних комунікацій, а також у психологічній реабілітації військових через усну історію та індивідуальну наративізацію бойового досвіду.

Дисертація є першим комплексним дослідженням фольклорних патернів сучасних військових наративів у контексті російсько-української війни, що дозволяє глибше зрозуміти процеси трансформації усної традиції в умовах збройного конфлікту та механізми формування колективної пам'яті.

Ключові слова: фольклор, російсько-українська війна, військовий наратив, ритуалізовані тексти, героїчний дискурс, етос, ідентичність.

ABSTRACT

Mytsiuk M. V. Folkloric Patterns of Contemporary Narratives in the Context of the Russian-Ukrainian War. A qualification research paper in manuscript form.

A dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 035 «Philology». – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Educational and Scientific Institute of Philology. – Kyiv, 2026.

Collective perceptions of military conflict and its participants constitute a crucial part of national consciousness. The study of contemporary military folklore enables the examination of how war, its heroes, enemies, and other social actors are represented in folkloric narratives. The dissertation explores the formation of military images within modern heroic discourse, the mechanisms for creating the ethos of specific military units, and the functions of ritualized texts within the military environment.

The scientific novelty of the dissertation lies in the first comprehensive study of modern military narratives in Ukrainian folklore studies in the context of the Russian-Ukrainian war. Key folkloric patterns utilized in contemporary military texts are identified, and their structural, semantic, and functional specificities are analyzed. The mechanisms by which traditional heroic plots are adapted to modern warfare conditions are examined, as reflected in ritualized texts, military ethos, and institutional usages.

The empirical base of the study includes a corpus of texts from the Ukrainian Marine Corps, social media posts, media publications, transcribed interviews with military personnel, and the ethos of the «Khartia» unit and the Ukrainian Marine Corps. The research employs fieldwork methods, including direct interviews with military personnel at combat positions, allowing for the documentation of real-time linguistic practices and narratives.

In the first chapter, «*Folkloric War Narratives: Historiographical and Methodological Aspects*», the primary approaches to analyzing military texts in contemporary humanities are examined. It is established that war, as a phenomenon, possesses not only a historical dimension but is also embedded in folklore traditions through a system of plots, images, ritual texts, and heroic discourses.

The second chapter, «*Images of the Military in Folkloric Narratives*», investigates how folkloric representations of soldiers are constructed, particularly the figures of the warrior, hero, fallen comrade, and enemy. Special attention is given to the transformation of these images in the context of modern information environments and media spaces.

The third chapter, «*Ethos, Usages, and Ritualized Texts: Folkloric Heroism of Modern Warfare*», explores key ritualized texts within military units, the formation of their ethos, and linguistic usages. The analysis includes a corpus of texts from the Ukrainian Marine Corps, the «Khartia» unit, and other texts functioning within military environments. Their role in constructing group identity, maintaining morale, and generating new folkloric traditions is examined.

The study demonstrates that contemporary military folklore is an essential component of national culture and historical memory. Its analysis provides deeper insight into the mechanisms that shape heroic narratives, influencing societal perceptions of war and its participants.

Folklore serves as a crucial mechanism of collective memory, which, during moments of historical crisis, not only preserves social values but also

generates new forms of oral tradition. War, as an extreme social experience, activates processes of folklorization, producing new narratives that fulfill various functions – ranging from consolidation to commemoration. The Russian-Ukrainian war of 2014–2024 has resulted in the emergence of an extensive range of new folkloric texts reflecting combat events, military ethos, heroic figures, and the conceptualization of death and loss. This study focuses on analyzing the folkloric patterns manifested in contemporary war narratives.

The scientific novelty of the dissertation lies in the comprehensive analysis of folkloric narratives that have emerged as a result of the Russian-Ukrainian war, their typology, function, and semantics. It is the first study to examine the features of military oral storytelling, ritualized texts, symbolic expressions, and frontline songs as new forms of oral folk creativity. The study reveals that the structure of contemporary military narratives is significantly based on traditional Ukrainian heroic genres, including Cossack folklore, partisan songs, and war-related memorates. A comparative analysis of these genres with modern digital texts, distributed through social media and internet culture, has been conducted.

The empirical foundation of the research consists of a corpus of texts, including over 250 examples of folkloric narratives recorded in fieldwork conditions, an analysis of materials from social networks and blogs, as well as media publications. Special attention is given to interviews with military personnel, which provide insights into how the ethos of specific units, such as the Ukrainian Marine Corps, «Khartia» and others, is formed – highlighting their unique codes of honor, internal folkloric traditions, and symbolic practices.

The first chapter examines the general approaches to studying war narratives in folklore studies, their structure, and genre characteristics. Special focus is placed on war memorates – eyewitness accounts that convey personal experiences through the lens of collective tradition. The study also explores the role of mythologization in military texts, which reflect the dualistic opposition of

«hero vs. enemy» and the processes of adapting classical folkloric motifs to modern war realities.

The second chapter is dedicated to military images in contemporary folkloric texts. The processes of forming heroic narratives are examined, particularly through the prism of idealized images of defenders, brotherhood, sacrifice, and dedication to military duty. Key semantic models that represent not only warrior figures but also those of the enemy, victim, and traitor are identified. In this context, the influence of digital media, which accelerates the folklorization process, as well as individual strategies for narrativizing military experience, is explored.

The third chapter focuses on ethos and ritualized texts of military units. It outlines the role of battle slogans, oaths, funerary practices, and other ritualized text forms that serve both motivational and commemorative functions. A comprehensive analysis of battle traditions shaping the value system of military communities is conducted for the first time. Additionally, the study investigates how certain linguistic constructs become entrenched in military folklore and influence the formation of collective identity.

The research methodology is based on an interdisciplinary approach, incorporating structural-semantic text analysis, ethnographic research (field recordings and interviews with military personnel), content analysis of digital narratives, and comparative-historical analysis. Cognitive narratology approaches are also employed to examine the mechanisms for creating and perceiving folkloric texts in military environments.

The study confirms that contemporary military narratives not only function as a means of reflecting events but also actively participate in shaping heroic images, constructing a national myth of struggle, and serving as a crucial element of collective memory. A comparative analysis with historical analogs demonstrates that a significant portion of these texts reproduces traditional genre patterns while adapting to new media and informational environments.

The dissertation results can be applied in the teaching of folklore studies, cultural studies, media studies, social communications, and in the psychological rehabilitation of military personnel through oral history and the individual narrativization of combat experiences.

This dissertation is the first comprehensive study of the folkloric patterns of contemporary military narratives in the context of the Russian-Ukrainian war, offering deeper insight into the transformation of oral tradition in wartime and the mechanisms for constructing collective memory.

Key words: folklore, folklorization, military narrative, ritualized texts, heroic discourse, ethos, identity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мицюк М. В., Наумовська, О. В. (2021). Морально-ціннісні ідеали українців: від фольклору до масмедіа. Мова. Література. Фольклор. (1). С. 275–281. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2021-1-38>

2. Мицюк М. (2024). Типологія та функції сучасних медійних наративів російсько-української війни. Folia Philologica. 7. С. 30–38. URL: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/4>

3. Мицюк М. (2024). Ритуалізовані тексти морського піхотинця України як сучасні форми фольклорної героїки. Folia Philologica. 8. С. 65–72. URL: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/8>

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ I ФОЛЬКЛОРНІ НАРАТИВИ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ.....	28
1.1. Теоретичні засади дослідження фольклорних наративів	28
1.2. Трансформація фольклорних патернів у контексті російсько-української війни та їхній вплив на національну ідентичність.....	53
1.3. Фольклорні патерни сучасної війни: традиційні мотиви, медійні наративи та формування бойового духу.....	66
Висновки до розділу I.....	71
РОЗДІЛ II ОБРАЗИ ВІЙСЬКОВИХ У СУЧАСНИХ НАРАТИВАХ:...	74
ТРАДИЦІЙНІ КОДИ ТА НОВІ СМИСЛИ	74
2.1. Героїчний наратив у фольклорі та сучасних військових текстах	74
2.2. Фольклорні моделі військової ідентичності та їхня еволюція в сучасному воєнному наративі	89
2.3. Образ та морально-ціннісні ідеали у фольклорі: від традиційних моделей до героїзації сучасних військових.....	111
Висновки до розділу II	134
РОЗДІЛ III ЕТОСИ ОКРЕМИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ЯК ВИРАЗНИКИ НАРОДНОЇ ТРАДИЦІЇ Й СУЧАСНОСТІ.....	140
3.1. Етос військових підрозділів та мовні практики: фольклорні основи і сучасні трансформації.....	140
3.2. Ритуалізовані тексти як форма репрезентації військової культури	158
3.2.1. <i>Етос військових формувань: визначення та методологія дослідження</i>	<i>165</i>
3.2.2. <i>Етос морської піхоти України як приклад фольклорної героїки</i>	<i>169</i>
3.2.3. <i>Етос та символіка бригади «Хартія»</i>	<i>188</i>
3.3. Ініціація військових: ритуальні практики, традиції та фольклорний контекст	212

Висновки до розділу III.....	217
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	221
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	245
ДОДАТКИ.....	255
Додаток А.....	255
Додаток Б.....	269

ВСТУП

Сучасна російсько-українська війна стала не лише найбільшим воєнним випробуванням для України з часів Другої світової війни, а й потужним каталізатором трансформації національної пам'яті, колективної ідентичності та фольклорної традиції. Війна породжує інтенсивну наративну активність: з'являються нові історії, легенди, пісні, меми, тексти військових присяг і гасел, некрологи та ритуалізовані форми вшанування загиблих. Ці тексти не існують ізольовано – вони спираються на глибинні фольклорні патерни, вироблені попередніми етапами історії (дружинна, козацька, гайдамацька, визвольна традиція ХХ ст.) і переосмислюються в умовах повномасштабної війни.

Водночас медіалізація війни – її постійна присутність у соцмережах, цифрових архівах, медіапроектах, документальних і художніх наративах – робить сучасний воєнний досвід надзвичайно «текстуальним». Індивідуальні історії військових та цивільних швидко перетворюються на колективні сюжети, формується новий корпус воєнного фольклору, де поряд співіснують фронтові пісні, «легенди» про конкретні підрозділи, героїчні біографії, меми, візуальні образи та ритуальні формули. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз фольклорних патернів, які структурують сучасні воєнні наративи, визначають образ воїна, ворога, спільноти, жертви й перемоги.

У цьому процесі особливе значення має поняття військового етосу – сукупності норм, цінностей, поведінкових моделей і символічних практик, які визначають прийнятний образ воїна та «правильної» війни для конкретної спільноти. Етос не зводиться до абстрактних моральних приписів; він втілюється у конкретних ритуалах (присяга, поховання, вшанування загиблих), текстах (клятви, заповіти, звернення, гасла), візуальних кодах (шеврони, прапори, емблеми), а також у щоденних практиках фронтового й

тилового життя. Саме через етос армія та суспільство узгоджують очікування одне від одного, визначають, що вважається героїзмом, а що – зрадою, де проходить межа між допустимим насильством і воєнним злочином, як співвідносяться індивідуальна воля і колективний обов'язок [Janowitz, 1960; Toner, 1995; Snider & Matthews, 2005; French, 2003; U.S. Marine Corps, 1996; Shay, 1994; Shay, 2002; Porch, 1991; Dyer, 1985; Turner, 1969; Shils & Janowitz, 1948; Leed, 1979; Fussell, 1975; Bronner, 2016; Зелінський, 2023; Bell, 1992; Rappaport, 1999; Durkheim, 1912; Johnson, 2018; Marine Corps Lore, 1960].

Військовий етос водночас є й комунікативним феноменом: він задає, як саме можна й слід говорити про війну, хто має право на голос, у яких жанрах і з якою тональністю. У фольклорі це проявляється в стійких наративних схемах (історії «першого бою», «чудесного порятунку», «останнього слова», «смерті героя»), у ритуалізованих зверненнях до загиблих і живих, у повторюваних формулюваннях («стояли до кінця», «не зрадив присязі», «загинув, виконуючи бойове завдання»). Сучасні цифрові медіа не руйнують ці схеми, а радше розширюють їх сферу застосування: ті самі патерни можна впізнати в дописах на Facebook та X, відеороликах на YouTube й TikTok, журналістських репортажах, авторських піснях, подкастах, сторінках пам'яті.

Таким чином, етоси військових формувань – як історичних (дружини, козацькі полки, повстанські загони), так і сучасних (бригади ЗСУ, Національної гвардії, добровольчі підрозділи) – відіграють ключову роль у формуванні культурного «каркаса» війни. Вони визначають, які ритуали вважаються обов'язковими (присяга, поховання з військовими почестями, хвилина мовчання, запалення свічок пам'яті), які символи набувають статусу сакральних (прапор, шеврон, клятва, імена загиблих), які практики – допустимими або табуйованими. Фольклор у цьому процесі виконує функцію не лише збереження традиції, а й механізму адаптації: через

усталені патерни суспільство намагається осмислити нові, часто травматичні реалії війни, вписати їх у знайомі моделі героїчного й трагічного.

Саме тому аналіз фольклорних патернів сучасних воєнних наративів дозволяє побачити не тільки «що» розповідає про війну українське суспільство, а й як воно це робить – які схеми успадковує з минулого, які модифікує, від чого відмовляється, які нові смисли додає. Військовий етос у такому розумінні постає не статичною «моральною рамкою», а динамічним полем напруги між традицією і досвідом сучасної війни, між колективним очікуванням героїзму та індивідуальними історіями втоми, травми й уразливості. Саме в цих напругах народжуються нові форми воєнного фольклору, що стають одним із ключових ресурсів національної стійкості, самоусвідомлення й майбутнього осмислення сьогоденної війни в культурній пам'яті [Кузьменко, 2012; Кузьменко, 2018; Пастух, 2023; Leed, 1979; Fussell, 1975; Bronner, 2016; Bauman, 2019; Shifman, 2014; Bendix, 2002].

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вибір теми, присвяченої дослідженню фольклорних патернів сучасних воєнних наративів у контексті російсько-української війни, зумовлений комплексом наукових і суспільно-культурних чинників. Російсько-українська війна спричинила безпрецедентну інтенсифікацію творення текстів: фронтові пісні, історії про підрозділи, легенди, біографії героїв, меми, візуальні символи, ритуальні формули пам'яті, некрологічні наративи, шеврони й гасла. Це величезний корпус матеріалів, який водночас є живою традицією та унікальним історичним джерелом. Однак більшість цих текстів досі лишається поза системним аналізом: окремі жанри досліджено фрагментарно, а їхня структурна спорідненість, механізми формування й фольклорна тяглість не були предметом комплексного вивчення.

Важливим чинником вибору теми є й те, що сучасна війна актуалізувала значення військового етосу – системи норм, символів, ритуалів

і практик, які визначають поведінку воїна та спільноти. Етос не виникає стихійно: він має тривалу історичну тяглисть, ґрунтується на фольклорних уявленнях про честь, мужність, справедливість, побратимство, гідну смерть. Однак у XXI столітті ці уявлення вже функціонують в інших комунікаційних умовах і трансформуються відповідно до потреб воєнного часу. Наукове осмислення цих процесів досі недостатнє, що робить тему дисертації концептуально важливою.

Значущість дослідження визначається й суспільною потребою. В умовах війни фольклор не є лише «культурним продуктом» – він виконує роль інструмента ситуативної психологічної підтримки, засобу консолідації, механізму вшанування загиблих і збереження травматичного досвіду. Тексти війни вже сьогодні формують основу для музейних практик, освітніх матеріалів, документальних архівів і національних наративів. Їх аналіз – не лише академічне завдання, а й внесок у збереження культурної пам'яті.

Сучасна українська наука нагально потребує комплексної теоретичної моделі, яка дозволила б описати фольклорні патерни війни, виявити їхню тяглисть, пояснити механізми адаптації традицій до сучасності й визначити роль цих процесів у формуванні ідентичності. Тема дисертації пропонує саме такий підхід, поєднуючи фольклористику, студії пам'яті, когнітивну наративологію, культурну антропологію та військову етику [Assmann, 2011; Bruner, 1990; Bronner, 2016; Dégh, 1995; Turner, 1969].

Отже, вибір теми дисертації продиктований потребою заповнити наукову прогалину, осмислити унікальний культурний феномен сучасної війни та зберегти його для майбутнього дослідження. Її актуальність визначається не лише станом гуманітарної науки, а й ширшим суспільним контекстом, де воєнні наративи стають фундаментом національної стійкості та інструментом формування колективної пам'яті.

Актуальність роботи. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією фольклорної традиції в умовах сучасної російсько-

української війни та необхідністю наукового осмислення нових форм воєнної культури, що виникають у ситуації екзистенційної загрози для держави. Повномасштабне вторгнення спричинило появу масштабного корпусу військових текстів – від підрозділових присяг, гасел, внутрішніх кодексів честі та ритуальних формул до наративів про героїв, меморіальних практик і цифрових фольклорних феноменів. Ці матеріали формують ментальний та етичний простір війська, але залишаються практично не розробленими в українській гуманітаристиці.

Постає нагальна потреба у вивченні того, яким чином традиційні фольклорні моделі – дружинні, козацькі, гайдамацькі, визвольні – інтегруються в сучасну воєнну культуру та визначають структуру військової ідентичності. Після 2022 року саме фольклорні патерни стали одним із ключових механізмів формування колективної стійкості, ритуалізації бойового досвіду та конструювання образів героя, жертви й ворога. Їхній вплив простежується як у внутрішніх документах підрозділів, так і в публічних медіанаративах, що формують суспільне уявлення про війну.

Актуальність теми визначається також тим, що сучасний воєнний досвід набуває безпрецедентної «текстуальності»: події війни майже миттєво фіксуються у цифрових форматах, трансформуються в меми, легенди, пісні, ритуальні формули, візуальні знаки. Це сприяє формуванню нового шару воєнного фольклору, який потребує наукового опису та класифікації [Barthes, 1971; Lyotard, 1983; Bauman, 2019; Shifman, 2014; Oring, 2012].

У контексті культурної антропології та студій пам'яті важливо дослідити, як виникають і функціонують воєнні етоси – внутрішні нормативно-ціннісні системи військових формувань. Їхня поява, змістові трансформації та зв'язок із традиційним фольклором дозволяють простежити еволюцію української воєнної культури та механізми формування спільнотної солідарності в умовах війни.

Актуальність роботи визначає також її суспільна значущість: результати дослідження можуть бути використані для фіксації й збереження нематеріальної культурної спадщини воєнного часу, для аналізу процесів формування військової ідентичності та для розробки сучасних підходів до меморіальної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота виконувалася на кафедрі фольклористики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах науково-дослідницької теми «Нематеріальна культурна спадщина України у системі гуманітарних знань» (державний реєстраційний номер 20КФ044-03, науковий керівник – д. філол. наук, проф. О. Івановська). Дисертація також виконана у межах роботи наукової школи «Теоретичні та методологічні питання літературознавства і фольклористики». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 23 листопада 2021 року), а також уточнена на засіданні Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №11 від 28 травня 2024 року).

Об'єктом дослідження є сучасні українські воєнні наративи, що формуються в умовах російсько-української війни та функціонують у різних комунікативних середовищах – усних, цифрових, ритуальних, візуальних і медійних.

Предметом дослідження є фольклорні патерни, які структурують сучасні воєнні наративи: моделі героя, спільноти, ворога, жертви, ритуалізовані формули, міфологеми, символи та етоси військових формувань, а також механізми їх трансформації, адаптації та медіалізації у сучасному культурному просторі.

Метою дослідження є комплексне виявлення, аналіз і систематизація фольклорних патернів, що визначають структуру та функціонування сучасних українських воєнних наративів, а також з'ясування їхньої ролі у формуванні нових форм військової ідентичності, колективної пам'яті та ритуальних практик у період повномасштабної війни.

Окрему увагу приділено етосам Корпусу морської піхоти України та 3-ї окремої штурмової бригади «Хартія», аналіз яких здійснюється вперше на основі внутрішніх документів, польових матеріалів та текстів обмеженого доступу, отриманих авторкою як учасницею сил оборони.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити зміст, обсяг і взаємозв'язок понять фольклорний патерн, воєнний наратив, етос, ритуалізація, міфологема, колективна пам'ять, медіалізація війни в межах сучасних фольклористичних, антропологічних та memory studies підходів.

2. Окреслити історико-культурні передумови формування українських військових етосів на прикладі дружинної, козацької, гайдамацької та визвольної традиції ХХ ст., а також виявити міфологічні та ритуальні елементи, що визначають моделі героїчного та жертвенного.

3. Виявити корпус фольклорних патернів у сучасних воєнних текстах (піснях, легендах, некрологах, мемах, гаслах, ритуальних формулах, присягах), визначити їхню жанрову специфіку, семантичні домінанти та функціональні ролі.

4. Дослідити етоси Морської піхоти України та бригади «Хартія» як новітні моделі військової культури, визначивши їхню ритуальну, символічну та ціннісну структуру.

5. Простежити, як цифрові медіа формують нові жанри сучасного воєнного фольклору, зокрема онлайн-легенди, меморіальні ритуали, медіаміти та відеонаративи.

До теоретичного підґрунтя дослідження належать класичні праці з теорії тексту та наратології, зокрема роботи Р. Барта та Ц. Тодорова, що дозволяють інтерпретувати сучасні воєнні наративи як динамічні текстуальні структури, в яких поєднуються різні рівні символізації, жанрової взаємодії та культурної пам'яті. Вагомими для дослідження стали праці українських науковців, що аналізують усну оповідну традицію, механізми формування наративу та моделі колективної пам'яті: Л. Давидюк, І. Папуші, Н. Пастух, Т. Семашко, Ю. Шепель, а також дослідження М. Грушевського та І. Франка, які заклали основи розуміння героїчних формул, структурних моделей думи та національного історичного наративу. Додатковим аналітичним підґрунтям слугують сучасні дослідження фольклорної риторики, структури оповіді та культурної семіотики, зокрема праці Д. Сімонідеса, М. Гонко, А. Бартмінського, які окреслюють жанрові, когнітивні та комунікативні особливості фольклорного тексту та його сучасних трансформацій.

Для цілісного вивчення різних аспектів функціонування фольклорних патернів у сучасній воєнній комунікації використано загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, описовий метод, порівняння) та спеціалізовані гуманітарні **методи**. *Наративний аналіз* застосовано для інтерпретації сюжетних моделей і структур образу героя; *дискурсивний аналіз* – для дослідження мовних і ціннісних практик військових підрозділів; *лінгвокультурологічний метод* – для встановлення взаємозв'язку між традиційними фольклорними уявленнями та сучасними ритуальними текстами; *семіотичний аналіз* – для інтерпретації військової символіки, шевронів, девізів і ритуалів; *антропологічний і етнографічний методи* – для аналізу перформативних практик і нормативних текстів (етосів) з обмеженим доступом. Елементи *аналізу цифрових даних* використовуються для вивчення меметичних форм, соціальних мереж і процесів медіалізації війни. *Системно-класифікаційний підхід* дозволяє виокремити типи сучасного

воєнного фольклору, а *інтерпретативний семантичний аналіз* – змодельовати семантичний простір сучасних воєнних наративів.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного аналізу фольклорних патернів сучасних українських воєнних наративів у синхронному та діахронному вимірах, що дало можливість простежити тяглість і трансформацію героїчних, ритуальних та ціннісних моделей від дружинної, козацької й визвольної традиції ХХ століття до текстів, породжених російсько-українською війною. Уперше в українській фольклористиці та наративних студіях системно проаналізовано корпус ритуалізованих текстів сучасних військових формувань, зокрема етоси Морської піхоти України та 3-ї окремої штурмової бригади «Хартія», що не перебувають у відкритому доступі й досі не були предметом наукового аналізу. З'ясовано механізми об'єктивації воїнських цінностей у сучасних воєнних текстах, окреслено їх лінгвальні, семіотичні та символічні маркери, визначено функції міфотворчих і ритуальних структур у формуванні військової ідентичності. У дослідженні вперше описано роль цифрових медіа у творенні новітніх форм воєнного фольклору та окреслено специфіку жанрової динаміки сучасних героїчних і меморіальних наративів, що функціонують у соціальних мережах та в середовищі військових спільнот. Уточнено понятійний апарат, пов'язаний із сучасною воєнною ритуальністю й фольклорною героїкою, а також запропоновано модель інтерпретації воєнного етосу як структуротвірного феномену сучасної української культури.

Джерельну базу дисертації становлять різнотипні матеріали, що репрезентують як традиційні фольклорні форми, так і новітні наративні практики, сформовані в умовах російсько-української війни. Суттєвою частиною джерельної бази є матеріали, пов'язані з воєнною антропологією та етичними моделями в арміях світу, зокрема роботи А. Zelinskyi та J. Johnson, а також корпус текстів історії та традицій Морської піхоти США,

що дозволяють у порівняльній перспективі розглядати механізми формування військової ідентичності, ритуалістики та етичних засад різних армій. Ці джерела важливі для виявлення універсальних і специфічних рис українських воєнних етосів.

Особливе значення мають матеріали, які фіксують сучасний фольклор і наративні практики російсько-української війни: документальні фільми, інтерв'ю, медіапроекти, цифрові архіви, тексти військових звернень, некрологи, польові щоденники, а також контент соціальних мереж, що відіграє ключову роль у трансформації та швидкій циркуляції воєнних образів, сюжетів і символів. До цієї групи належать і матеріали Ukraïner, які документують воєнний досвід та містять корпус наративів про героїв, підрозділи й локальні спільноти.

Унікальною складовою джерельної бази є внутрішні тексти сучасних українських військових формувань, що не існують у відкритому доступі та були залучені до аналізу завдяки службі та дослідницькій діяльності авторки. До них належать етоси, кодекси честі, ритуальні формули, внутрішні гасла, навчально-ідейні матеріали та символічні тексти Морської піхоти України та 13-ї бригади оперативного призначення НГУ «Хартія». Ці документи репрезентують новітній корпус військової ритуалістики, який формується в реальному часі, і вперше вводяться до наукового обігу в рамках цього дослідження. Їхня цінність полягає у фіксації того, як бойові підрозділи самі конструюють власну етичну систему, кодекс поведінки, образ воїна й колективний міф.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому осмисленні механізмів формування, відтворення та трансформації фольклорних патернів у сучасному воєнному наративі, що дозволяє поглибити розуміння природи військової культури як динамічної семіотичної системи. Розглядаючи сучасні тексти російсько-української війни в контексті багатовікової традиції героїчного, ритуального та сакрального фольклору, дослідження

демонструє, яким чином архаїчні моделі – образи воїна, жертви, громади, ворога, братерства, жертвності – інтегруються в нові форми медіапоширення та наративного конструювання. Запропонована модель аналізу воєнного тексту як багаторівневої структури – риторичної, символічної, міфологічної, комунікативної – сприяє уточненню понятійного апарату сучасної фольклористики та розширює інструментарій дослідження воєнних наративів.

Окреме значення має введення до наукового обігу внутрішніх етосів сучасних військових формувань, що дозволяє теоретично осмислити феномен військової ритуалістики як особливого типу колективного тексту, похідного від традиційних моделей воїнського кодексу (дружинного, козацького, повстанського), але структурно й семантично відмінного від них. Виявлені закономірності переосмислення традиційних формул героїзму, честі, побратимства й сакральної боротьби становлять важливий внесок у студії колективної пам'яті та ідентичності, поглиблюючи розуміння того, як сучасна війна відтворює й змінює глибинні етнокультурні матриці.

Таким чином, дисертація формує теоретичні передумови для подальших міждисциплінарних досліджень воєнного фольклору, демонструє плідотворність поєднання фольклористичної, наративної, антропологічної та семіотичної перспектив і уточнює роль фольклорних структур у формуванні сучасної української військової ідентичності.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання її результатів у кількох взаємопов'язаних сферах – академічній, культурно-освітній, документалістичній, військово-комунікаційній та меморіальній. Запропонований аналіз фольклорних патернів сучасної російсько-української війни дозволяє впроваджувати нові методики дослідження воєнних наративів у навчальних курсах з фольклористики, культурної антропології, наратології, медіакомунікацій, етнології та культурної історії України. Матеріали роботи можуть бути використані у викладанні

дисциплін, пов'язаних із дослідженням колективної пам'яті, символічної політики, усної історії та сучасних форм воєнної культури.

Дисертація містить значний корпус текстів, зразків ритуальної та символічної практики, прикладів еволюції фольклорних формул, що може слугувати основою для створення спеціалізованих антологій воєнного фольклору, електронних архівів, навчальних модулів і методичних матеріалів для освітніх і наукових установ. Результати дослідження можуть бути застосовані у практиці документалістики та журналістики для коректної інтерпретації воєнних наративів, формування етичних підходів до репрезентації героїчних біографій, меморіальних сюжетів і колективних образів війни.

Окрему практичну цінність становить аналіз етосів сучасних військових формувань – Морської піхоти України та 13-ї бригади оперативного призначення НГУ «Хартія». Уперше введені до наукового обігу тексти внутрішніх кодексів, ритуалізованих формул, символічних практик і наративних моделей можуть бути використані у формуванні програм із військової педагогіки, морально-психологічного забезпечення, в роботі з підрозділами сил оборони та у проєктах, що популяризують цінності військової служби та національної безпеки.

Таким чином, практичне значення роботи полягає в тому, що вона створює науково обґрунтовану основу для осмислення сучасних українських воєнних наративів, сприяє збереженню та інституціалізації новітнього фольклору російсько-української війни, а також може бути використана у широкому гуманітарному та суспільному контекстах.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дисертаційного дослідження отримано самостійно. Здійснено добір, систематизацію та аналіз джерельного матеріалу, сформовано теоретико-методологічну базу, проведено інтерпретацію текстів та виконано узагальнення отриманих даних.

Уперше введено до наукового обігу та комплексно проаналізовано етоси сучасних українських військових підрозділів, зокрема Морської піхоти України та 13-ї бригади оперативного призначення НГУ «Хартія». Самостійно опрацьовано їхні ритуальні тексти, ціннісні формули, символічні наративи та здійснено порівняльний аналіз із традиційними формами воїнського фольклору.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були апробовані на низці українських та міжнародних наукових заходів, де результати дослідження отримали фахове обговорення та схвальні відгуки. Зокрема, окремі підрозділи дисертації були представлені в доповіді на Міжнародній науковій конференції «Українська гуманітаристика в координатах сучасності» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), у якій було розглянуто ритуалізовані тексти морської піхоти України як сучасні фольклорні форми героїки. Окремі результати дослідження також презентовано на Шістнадцятих фольклористичних читаннях, присвячених професору Лідії Дунаєвській «Духом не впадеш – силою не візьмуть!», де прозвучала доповідь *«Ритуалізація військової культури в бригаді «Азов»: від бойових гасел до меморіальних практик»*. Результати дослідження знайшли відображення у фахових публікаціях у рецензованих виданнях: у статті *«Морально-ціннісні ідеали українців: від фольклору до масмедіа»* (2021), підготовленій у співавторстві та присвяченій аналізу ціннісних моделей у традиційній та сучасній культурі; у статті *«Типологія та функції сучасних медійних наративів російсько-української війни»* (2024), де запропоновано класифікацію новітніх форм воєнного дискурсу; а також у статті *«Ритуалізовані тексти морського піхотинця України як сучасні форми фольклорної героїки»* (2024), що містить один із ключових блоків дисертаційного аналізу.

Апробація результатів відбувалася також під час обговорень на засіданнях кафедри фольклористики Навчально-наукового інституту

філології КНУ імені Тараса Шевченка, де окремі висновки дослідження були рекомендовані до подальшого розвитку й включення в остаточний текст дисертації.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у трьох одноосібних публікаціях у фахових рецензованих виданнях України, що відображають основні теоретичні та практичні здобутки дисертаційної роботи. Зокрема, у статті «Типологія та функції сучасних медійних нарративів російсько-української війни» (2024) проаналізовано структурні моделі та комунікативні функції новітніх воєнних нарративів у цифровому просторі. У статті «Ритуалізовані тексти морського піхотинця України як сучасні форми фольклорної героїки» (2024) здійснено перший комплексний аналіз військових ритуальних текстів як проявів сучасної героїчної традиції. У статті «Морально-ціннісні ідеали українців: від фольклору до масмедіа» (2021) висвітлено взаємозв'язок традиційних фольклорних моделей цінностей із їх трансформацією та репрезентацією в сучасних медійних дискурсах.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, загальних висновків, списку використаної літератури – 197 позицій, списку використаних джерел – 92 позиції та додатків. Загальний обсяг роботи становить 272 сторінки, з них основного тексту – 226 сторінок.

РОЗДІЛ І

ФОЛЬКЛОРНІ НАРАТИВИ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

1.1. Теоретичні засади дослідження фольклорних наративів

Фольклорні військові наративи є одними з найважливіших складників культурної пам'яті суспільства. Вони виконують роль засобу збереження історичного досвіду, формування національної ідентичності, героїзації військових і конструювання образу ворога. З огляду на це, важливим завданням сучасної гуманітаристики є системний аналіз таких наративів, що дозволяє дослідити їхню трансформацію під впливом суспільно-історичних змін.

У контексті сучасної війни військові наративи набувають нових форм, інтегруються у цифровий простір, переосмислюють традиційні мотиви та збагачуються новими фольклорними елементами. Вони стають ключовим засобом консолідації суспільства, відображаючи не лише події, а й соціальні трансформації, пов'язані з війною.

Одним із найголовніших підходів у сучасних гуманітарних науках є **наратологія**, яка вивчає оповідні стратегії, типологію наратора, структури наративу та його функції. Військовий наратив як жанр фольклорної традиції, є складним явищем, що поєднує епічні, документальні, пропагандистські та меморіальні функції.

Теоретичні основи наратології закладалися завдяки працям Ролана Барта, Єнса Брокмаєра, Жерара Женетта, Мартіна Крайсворта, Романо Харре та інших дослідників, які сформулювали ключові поняття структурного аналізу наративу [Genette, 1972; Brockmeier & Harré, 2001; Kreiswirth, 1992; Барт, 2001; Gennet, 1972]. Важливим аспектом наратології є виокремлення різних рівнів розповіді:

- Глибокий рівень – формування ідеологічного меседжу наративу, що визначає його функцію у суспільстві.
- Поверхневий рівень – безпосередній зміст історії, її персонажі, події та сюжетна організація.

Військові наративи оперують обома рівнями, поєднуючи символіку та емоційний вплив на аудиторію. Українські дослідники, зокрема Ігор Папуша, розглядають наративи як механізм конструювання суспільного уявлення про події, базований на двох засадах – часовій і причинній: «Наратив – це репрезентація, <...> предмет цієї репрезентації демонструє певний ряд властивостей, а саме – часові і причинні [Папуша, 2013, с. 202].

Ансгар Нюнінг виокремлює вісім основних напрямів дослідження наративів, серед яких найбільш релевантними для аналізу військових сюжетів є:

- Порівняльна наратологія – дослідження спільних рис військових наративів різних народів і культур.
- Соціонаратологія – аналіз впливу військових оповідей на суспільну свідомість та національну ідентичність.
- Медійна наратологія – вивчення трансформації військових наративів у цифрових медіа.

Традиційний військовий фольклор представлений історичними піснями, думами, легендами, що оспівують військову звитягу, героїчні подвиги та братерство воїнів. В українській традиції це знайшло відображення у козацьких думах, переказах про гайдамаків, стрілецьких піснях, а згодом – у фольклорі часів Другої світової війни та боротьби Української повстанської армії.

Сучасні військові наративи відображають нові реалії війни, зокрема:

1. Персоналізація досвіду – наративи містять особисті історії військових, що підкреслюють їхній емоційний стан, переживання, трансформацію особистості.

2. Героїзація та сакралізація військового досвіду – сучасні воєнні наративи формують образ ідеального воїна, який втілює моральні та ціннісні орієнтири суспільства.
3. Диджиталізація наративів – військові історії поширюються через соціальні мережі, відеоблоги, цифрові архіви, формуючи нові способи передачі усної традиції.
4. Функція психологічної адаптації – наративи допомагають суспільству осмислювати війну, справлятися з втратою та зберігати історичну пам'ять.

Окремим важливим аспектом дослідження військових наративів є автобіографічний дискурс. Польська дослідниця Дорота Сімонідес зазначає, що усні наративи військових – це не просто фіксація подій, а їхнє переосмислення, адаптація та інтеграція в суспільну свідомість [Simonides, 1995, p. 20–21].

Сучасна війна спричинила активне формування нових військових наративів, серед яких:

- Мемуари військових, опубліковані в соцмережах (щоденники, відеоісторії, інтерв'ю).
- Оповіді цивільних про взаємодію з військовими (спогади про зустрічі, рятувальні операції, бойові дії).
- Міфологізація війни (формування легенд про битви, унікальні подвиги, непереможних героїв).

Французький філософ Жан-Франсуа Ліотар розглядав наративи як механізм організації людського досвіду, наголошуючи, що вони є основним способом трансляції історичної пам'яті через покоління [Lyotard, 1983].

Таким чином, військові наративи є не лише способом документування воєнного досвіду, а й важливим елементом формування культурної пам'яті. Вони поєднують традиційні мотиви фольклору з

новими формами цифрової комунікації, впливають на суспільне сприйняття війни та визначають її роль у національній ідентичності.

Сучасні наратологічні дослідження дозволяють простежити зміну функцій військових наративів: від ритуально-героїчного змісту традиційного фольклору до персоналізованого, медійно збагаченого досвіду сучасного війська. Це підтверджує необхідність подальшого аналізу воєнних наративів у контексті фольклористики, соціології та медіадосліджень.

Фольклорний наратив як форма усної традиції є одним із найголовніших складників культурної пам'яті суспільства. Його визначення в наукових дослідженнях зазнало значних змін: від класичних підходів В. Проппа, що аналізували морфологічну структуру фольклорних сюжетів [Пропп, 1928], до сучасних когнітивних та структурних теорій, що розглядають наратив як багатовимірне явище комунікації, соціальної пам'яті та культурної ідентичності [Bendix, 2002; Honko, 2000].

У сучасному фольклористичному дискурсі наратив трактується не лише як сюжетна структура, а й як спосіб комунікації, що забезпечує передачу інформації через адаптивні механізми збереження та трансформації текстів [Bauman, 2019]. Фольклорні наративи охоплюють широкий спектр жанрів – від традиційних казок, легенд, переказів до меморатів та анекдотичних історій, що уможливорює їхню високу гнучкість та адаптивність до змінних соціокультурних умов [Oring, 2012]. Це особливо помітно у періоди воєнних конфліктів та криз, коли зростає потреба суспільства в конструюванні нових символічних моделей та міфологем, що пояснюють та впорядковують дійсність.

Воєнні фольклорні наративи виконують низку важливих функцій: збереження історичної пам'яті, формування національної ідентичності, психологічну адаптацію та легітимацію соціальних трансформацій, викликаних війною. Вони здатні не лише фіксувати певні події, а й

зумовлювати їхню інтерпретацію, закріплюючи певні образи та ідеологічні настанови. В умовах війни фольклорні наративи часто стають засобом пропаганди, посилюючи образ «свого» та демонізуючи «чужого», що забезпечує консолідацію суспільства навколо національних цінностей.

Важливо зазначити, що сучасне вивчення військових наративів передбачає міждисциплінарний підхід. Окрім традиційної фольклористики, значний внесок у їхнє осмислення роблять когнітивна лінгвістика, що аналізує їх як механізми концептуалізації досвіду, антропологія, що досліджує їх як частину ритуальних та символічних практик; медіазнавство, що вивчає їхню адаптацію в цифрових середовищах, та соціологія культури, що розглядає їхній вплив на суспільні настрої та ідентичність [Bronner, 2016].

Таким чином, фольклорні військові наративи є динамічною формою усної традиції, що не лише зберігає культурну пам'ять, а й активно реагує на сучасні події, адаптуючи традиційні форми та мотиви до нових комунікативних реалій. Вони є важливим інструментом соціалізації, інтерпретації війни та підтримки морального духу суспільства.

Методологічна база дослідження фольклорних наративів формується на основі кількох наукових традицій. Класичний підхід базується на історико-генетичному методі, який був запропонований у працях О. Веселовського та В. Проппа. Його суть полягає у виявленні генези та еволюції текстів через структурний аналіз їхніх складників, що дозволяє простежити взаємозв'язок між традиційними та сучасними сюжетами [Пропп, 1928; Dundes, 1965]. Військові наративи, які історично виникали в межах народної усної творчості, зазнавали значних трансформацій, змінюючи свою функцію та форму відповідно до соціокультурного контексту.

Значного розвитку у вивченні фольклорних наративів набули також порівняльний та типологічний методи, які дозволяють виявити спільні риси

військових сюжетів у різних культурах і простежити їхню адаптацію до сучасного контексту [Honko, 2000]. Особливо актуальним цей підхід є для аналізу військових оповідей, де можна прослідкувати, як одні й ті ж архетипічні моделі героїв, випробувань та боротьби відтворюються у різних національних традиціях та набувають нових смислових відтінків залежно від історичних умов.

Етнолінгвістичний підхід дає змогу виявити, як специфічні мовні засоби формують структуру військового фольклорного тексту, зокрема його образну систему, символіку, ритміку [Bartminski, 2009]. У межах цього підходу розглядається, як саме мова та її стилістичні особливості сприяють закріпленню певних міфологічних моделей у воєнних наративах, як вони впливають на сприйняття подій та конструювання образів воїна й ворога.

Сучасний етап розвитку методології фольклористики характеризується активним використанням когнітивно-дискурсивного аналізу [Lakoff & Johnson, 2003]. Цей підхід дозволяє простежити, у який спосіб воєнні наративи впливають на колективне мислення, як вони структурують уявлення про події війни та її учасників, які ментальні моделі закладені в оповіданнях і як вони впливають на суспільну свідомість. Аналіз наративних стратегій допомагає визначити, які емоційні маркери містять військові оповіді, як вони адаптуються до різних комунікативних середовищ та які культурні коди в них домінують [Bauman, 2019].

Окремо варто виділити метод контент-аналізу, що активно застосовується для дослідження сучасних військових наративів. Він дозволяє простежити ключові наративні патерни у текстах різного формату – від усних розповідей до цифрових мемів, відео та блогів, що набули значного поширення у сучасному інформаційному просторі [Shifman, 2014]. Аналізуючи контент соціальних мереж, дослідники можуть визначити, як традиційні фольклорні елементи інтегруються у нові

комунікативні платформи та як функціонують військові наративи у цифровому середовищі.

Утвердженню наратологічних студій в українській фольклористиці сприяли розвідки Оксани Лабащук, яка досліджувала наративні структури усної традиції, зосереджуючись на механізмах оповіді, типах наратора та способах конструювання досвіду в народних текстах, зокрема в оповідях матерів про вагітність і пологи. У її працях фольклорний текст постає як динамічний комунікативний акт, де визначальними є позиція оповідача, адресованість, контекст виконання й індивідуальна інтерпретація традиційного матеріалу, що дозволило перенести наратологічний інструментарій у площину української усної традиції. Визначаючи поняття наративу, дослідниця наголошувала, що «найбільш прийнятним, на наш погляд, є підхід, коли наративом вважаються тексти, які мають часову структуру і містять зміну ситуації» [Лабащук, 2013, с.27].

Аналіз натального наративу як різновиду автобіографічної та меморатної оповіді став важливим кроком у розвитку цього напрямку: дослідниця показала, що тексти про вагітність та пологи мають чітку темпоральну структуру, систему символічних кодів і прагматичних настанов. Такий підхід утвердив наратологію як продуктивну методологію в українській фольклористиці, відкривши можливість інтерпретувати традицію не лише як сукупність мотивів, а як процес смислотворення в межах живої комунікативної практики.

Аналізуючи науковий доробок Оксани Лабащук, Леся Мушкетик акцентує на продуманій і методологічно виваженій дослідницькій стратегії ученої: «Загалом О. Лабащук вибирає три напрями роботи з матеріалом. Це вивчення його структурних особливостей, з'ясування символічної картини світу, на основі якої виникає наратив, семантики наративів, а також вивчення його прагматики, тобто функції тексту та його суспільно-ідеологічного контексту» [Мушкетик, 2013, с. 120–123].

Наукові інтенції наратологічних студій позначилися й на дослідженні Мілени Міленіної, яка трактує «структуру поховального тексту ... як конотативну систему, через вираження мовленнєвими блоками, одиницею яких є слово, у співвіднесенні з ідеологічною сферою, релігійно-міфологічною системою, що включає невербальний контекст висловлювання: семантичний, процесуальний, практичний, предметний та ін. Рівні» [Міленіна, 2013, С. 3]. У цьому підході зміст тексту постає як результат семіозису, тобто взаємодії позатекстової, надвербальної дійсності з власне текстовими елементами; він розкривається через перетин семіосфер різних рівнів текстової організації та закономірності функціонування й комбінування їхніх складників.

Методологічна модель, запропонована О. Лабащук, виявила свою евристичну продуктивність у ширшому тематичному полі, зокрема в осмисленні травматичного та воєнного досвіду. Її принципи – структурний, семантичний і прагматичний аналіз – були послідовно розвинуті в дисертації її учня Назарія Слободяна «Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах українців» (2024), присвяченій аналізу усних автобіографічних наративів у контексті історичного та воєнного досвіду. Дослідник опрацьовує значний корпус зі 161 структурованого наративного інтерв'ю, простежуючи структурну організацію оповідей, особливості їхньої фабульної побудови та типів нарації (гомодієгетичної й гетеродієгетичної). Такий підхід дає змогу виявити, яким чином особисте свідчення трансформується у форму колективної пам'яті й набуває рис фольклорної моделі.

У його дослідженні наративи про контакт із «німцем» у період Другої світової війни аналізуються крізь призму моделей очікування, порятунку, амбівалентності образу солдата, а також через опозицію «німець» – «радянський визволитель». Водночас сучасна війна актуалізує нові бінарні протиставлення, зокрема «хороший німець – поганий росіянин», що

свідчить про динамічну трансформацію образу «чужого» в межах актуального історичного контексту: «З початком російсько-української війни в таких оповідях простежується протиставлення хорошого німця і поганого росіянина, що відобразилось у зібраному корпусі розшифрованих інтерв'ю» [Слободян Н., 2024, с.175]. Відтак, війна постає не лише історичним тлом, а й структуротвірним чинником наративу.

Із методологічного погляду важливо, що дослідник працює з категоріями подієвості (за В. Шмідом [Schmid W., 2008.]), темпу нарації (за Ж. Женеттом [Genette G., 1990]), типами фабули та наративними фігурами (еліпсис, пауза, резюме), що дозволяє розкрити механізми омовлення травматичного або переломного досвіду. У такий спосіб воєнний наратив постає як складна структура, в якій поєднуються індивідуальна пам'ять, родинний переказ і фольклорні моделі «далекої землі», «райського саду», «чужого/іншого».

Студії Н. Слободяна постали на міцному ґрунті попередніх досліджень воєнної тематики в українській фольклористиці, які заклали теоретичні й джерелознавчі підвалини для осмислення фольклору як форми історичної пам'яті та культурного спротиву.

Вагомим внеском у дослідження воєнної тематики та фольклору спротиву є праця Романа Кирчіва «Двадцять століття в українському фольклорі» (2010). У ній автор зосереджується на репрезентації драматичних подій ХХ століття в усній традиції, зокрема на фольклорі визвольних змагань, повстанського руху та підпільної боротьби. Цей дослідник розглядає тексти не лише як історичні свідчення, а як специфічну форму народної інтерпретації досвіду війни, репресій і національного опору: «Всі ці екзистенційні виклики, події і переживання доби глибоко проникали в найширші верстви українського суспільства, – наголошує учений, – позначалися в його свідомості і діях. Мусили відгукнутися відповідним чином і в народній творчості» [Кирчів, 2010, с. 15].

Особливу увагу дослідник приділяє повстанському пісенному корпусу, який постає як важливий елемент культурної самоорганізації та ідеологічної мобілізації. Через аналіз мотивів героїчної смерті, братерства, жертвності, образу ворога й символіки державності Р. Кирчів демонструє, що фольклор повстанців функціонує як механізм формування національної пам'яті та морального кодексу боротьби. У цьому контексті усна традиція стає простором артикуляції історичної суб'єктності та засобом збереження національної ідентичності в умовах політичного тиску.

Вагома праця Романа Кирчіва поглиблює розуміння фольклору ХХ століття як текстуального й ідеологічного простору спротиву, в якому колективний досвід трансформується в поетичні моделі героїки, втрати й надії, а сама традиція постає як форма культурного опору й історичної пам'яті.

У цій же парадигмі осмислення травматичного історичного досвіду важливе місце посідає монографія Василя Сокола «Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту» (2017). Дослідник зосереджується на наративному корпусі усних свідчень про Голодомори, розглядаючи їх як специфічну форму народної історіографії та як спосіб колективного проговорення травми. Фольклорна проза про голод постає не лише як документ епохи, а як структурований текст із власною системою мотивів, образів і наративних стратегій, що фіксують досвід втрати, страху, морального вибору та виживання. Він наголошує: «Підкреслю, що для фольклориста важливе в розповіді оповідача все: і зміст («що»), і форма («як»). Останньому приділено значну увагу, адже кожен звук, слово, речення, міміка, жести респондентів, їхні емоції – це компоненти, що в сукупності становлять таке неповторне явище, як мову народу, його душу» [Сокіл, 2017, С. 440]

В. Сокіл демонструє, що оповіді про голодомори вибудовуються довкола стійких смислових центрів – образу матері, дитини, хліба, смерті,

канібалізму, втрати дому, – які функціонують як маркери колективної пам'яті. Водночас ці тексти репрезентують складну взаємодію особистого й національного вимірів трагедії: індивідуальний досвід страждання набуває символічного значення, перетворюючись на частину ширшого наративу про насильство держави й боротьбу за збереження людської гідності.

Праця Василя Сокола розширює дослідницьке поле фольклору опору, акцентуючи на тому, що навіть у ситуації крайньої деструкції – голоду як форми геноцидного насильства – усна традиція зберігає здатність структурувати досвід, кодувати пам'ять і підтримувати моральні та національні константи спільноти.

Однією з наймасштабніших праць, що осмислює український військовий фольклор у парадигмі фольклору опору стала монографія Оксани Кузьменко «Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн)» (2018) [Кузьменко 2018]. Дослідниця пропонує цілісну концепцію «драматичної екзистенції» людини, розглядаючи усний текст як форму концептуалізації історичного досвіду та спосіб переживання національної катастрофи. В її інтерпретації фольклор воєнного часу постає не лише як реакція на подію, а й як система смислотвірних моделей, в яких кодується досвід війни, втрати, неволі, смерті й надії.

Ключовим методологічним інструментом у праці є поняття «фольклорного концепту», що дозволяє аналізувати воєнні тексти через стійкі семантичні ядра – ВІЙНА, СМЕРТЬ, МОЛИТВА, ВОРОГ, МАТИ, ДІМ, НЕВОЛЯ, МОГИЛА – СИЛА – СЛАВА – УКРАЇНА та ін. Такий підхід переводить аналіз із рівня окремих мотивів у площину структурно-семантичного моделювання, де фольклор функціонує як форма національного самозбереження. Особливо показовим є розділ, присвячений концепту ВОРОГ, де образ «москаля» та інших фігур агресора

осмислюється через етико-естетичну дихотомію «людина / нелюд», що прямо корелює з механізмами символічного опору

У цьому контексті фольклор опору постає як семіотична система, що виробляє моделі протистояння, консолідує колективний досвід і трансформує травму в наративну та поетичну форму. О. Кузьменко показує, що тексти періоду Першої та Другої світових воєн не лише фіксують драматизм буття, а й формують ідею державності, воскресіння волі та національної гідності. Через концептуальну мережу «могила – сила – слава – Україна» фольклор набуває функції символічного відновлення історичної суб'єктності, що дозволяє говорити про нього як про форму культурного спротиву.

Зосереджуючись безпосередньо на повстанському фольклорі, дослідження Оксани Кузьменко розширює наратологічні та семіотичні підходи до аналізу воєнного фольклору загалом, окреслюючи його як простір драматичного переживання історії й водночас як інструмент опору, в якому індивідуальна трагедія трансформується у колективну пам'ять і національну програму виживання.

Потреба «...вивчення української усної народної творчості з огляду на історико-генетичний та типологічний характер парадигми образів представників інших етносів, із якими українці перебували у певних комунікативних зв'язках, що є однією зі складових її національної специфіки» спричинила з'яву підручника Романа Лихограя «Політичний фольклор» [Лихограй, 2021, с.2]. Підручник став спробою теоретично окреслити та систематизувати феномен політичного фольклору як наджанрової категорії, що охоплює різні види усної словесності – від героїчного епосу, пісні й паремій до анекдоту та сучасних інтернет-текстів. Автор наголошує на ролі фольклору як національного «стрижня» та духовного «щита», що упродовж історії акумулював досвід визвольної боротьби й виступав превентивним засобом проти руйнації

етноментального коду нації. У цьому сенсі політичний складник постає не як маргінальний елемент, а як внутрішньо притаманна риса української традиційної культури.

Особливу увагу Лихограй приділяє категоріям політичної комунікації, образу ворога й героя, механізмам стереотипізації та формуванню етнічних і соціальних маркерів «свого» і «чужого», водночас розширюючи межі політичного фольклору, включаючи до нього тексти дитячого середовища, анекдоти, народну лірику, паремії, а також новітні форми функціонування фольклору в медійному та інтернет-просторі, що дозволяє побачити політичність не лише у творах, безпосередньо пов'язаних із державними подіями, а й у щоденній мовній практиці спільноти, і, своєю чергою, відображає й формує політичну свідомість суспільства.

Осмилення воєнної тематики у сучасній українській фольклористиці посідає дедалі важливіше місце. Одним із показових досліджень у цьому напрямі є студія Наталії та Дарини Салтовських «Національні політичні гасла спротиву періоду повномасштабної агресії 2022 року», в якій проаналізовано гасла, що постали й активно функціонували в медійному та інтернет-просторі в перші місяці повномасштабної війни. Авторки розглядають ці тексти як фольклоризовані малі комунікативні форми, що швидко набувають ознак колективної творчості, та стають маркерами історичного моменту. Окрім того, як підкреслюють, дослідниці, український фольклор «в умовах активних воєнних дій <...> виконує функцію найстрашнішої зброї – деморалізації, дестабілізації ворога» [Салтовська, Н., Салтовська, Д., 2022, с. 71].

У центрі дослідження – механізми фольклоризації авторських висловів, їхня варіантність і функціонування в умовах обмежених можливостей польової роботи. Н. та Д. Салтовські наголошують на потребі оперативної фіксації воєнного фольклору як реакції спільноти на екстремальні обставини. Запропонована тематична класифікація гасел (славні, присяги,

погрози, інвективи, жарти тощо) демонструє широкий емоційний спектр фольклору спротиву – від сакралізованої патріотичної формули до інвективного вербального опору.

Ця стаття окреслює ще один вектор теоретико-методологічного підґрунтя для подальших студій фольклору війни, підкреслюючи його консолідує, ідентифікаційну та деморалізаційну функції.

У цьому контексті дослідження інтернет-колядок 2022–2023 років, здійснене Оленою Івановською та Яриною Закальською, постає логічним продовженням аналізу воєнного фольклору, але вже в площині трансформації традиційного календарно-обрядового жанру в цифрову добу. У центрі уваги дослідниць – не лише факт появи нових текстів у період повномасштабної війни, а й сам механізм реактуалізації традиції в умовах екзистенційної загрози. Колядка розглядається як чутливий індикатор суспільного стану, жанр із високим рівнем адаптивності, що здатен інкорпорувати воєнний досвід у вже усталені формульні структури.

Стаття продовжує лінію студій про «фольклор війни» і демонструє, що війна не руйнує традиційні жанри, а активізує їхній смислотвірний потенціал. Воєнна тематика входить у календарно-обрядовий дискурс не як зовнішній елемент, а як новий змістовий пласт, що співіснує з різдвяною символікою. Відтак, колядки 2022–2023 років фіксують процес семантичного зсуву: сакральний текст стає простором проговорення травми, мобілізації, дегуманізації ворога та артикуляції колективної надії.

Власне, авторки інтерпретують ці тексти як форму колективної рефлексії та суспільного катарсису, де воєнний фольклор постає не лише документом часу, а й механізмом психологічної саморегуляції спільноти, позаяк його зразки «віддзеркалюють емоції різного регістру: і негативні, і позитивні, та виконують різні функції, найважливішими з яких є інформативна, творчовиражальна, функція документування подій і, насамперед, психотерапевтична» [Закальська Я., Івановська, О., 2024, с. 16].

Стаття вписує сучасні інтернет-колядки в ширший контекст фольклористичних студій про травму, пам'ять і культурну резилієнтність, демонструючи, що традиція в умовах війни не зникає, а трансформується, зберігаючи структурну тяглість і водночас продукуючи нові смисли.

Оксана Сморжевська у статті «Міфологія війни: мистецькі образи та смисли» здійснила спробу окреслити основні вектори формування міфології російсько-української війни у сучасному культурному просторі. Цілковито слушною видається її думка, що повномасштабне вторгнення 2022 року стало потужним каталізатором актуалізації архетипових образів української культури та водночас стимулювало творення нових міфів, які функціонують у мистецьких практиках як засоби осмислення травматичного досвіду війни. Іншими словами, міфологія постає не залишковим елементом традиційної культури, а динамічною системою смислів, що формується «в реальному часі» та активно впливає на суспільну свідомість: «Через мистецтво (вірш, картину, музику) можна передати образи нової міфології, яка твориться на наших очах. А завдяки можливостям інтернет-мережі ця фіксація мистецьких образів та смислів стрімко поширюється серед різних груп людей, впливаючи на настрої та формуючи певні ціннісні орієнтири й настрої соціуму» [Сморжевська, 2022, С. 108-114].

Особливу увагу дослідниця приділяє класифікації ключових образів новітньої воєнної міфології, серед яких центральне місце займають як героїзовані постаті (Кіборги, Привид Києва), так і символічно насичені топоси (Буча, Азовсталь, Чорнобаївка). Важливим є також спостереження щодо поєднання архаїчних і сучасних елементів: нові міфи конструюються на перетині історичної пам'яті, народної уяви та актуальних подій війни. О. Сморжевська виокремлює низку характерних рис мистецьких рефлексій, зокрема гуморизацію й сатиризацію воєнної реальності, дегуманізацію

ворога та інтенсивне продукування пісенних і візуальних образів, які формують нову символічну мову війни.

Водночас, акцентує учена, міфологія війни виконує не лише репрезентативну, а й трансформаційну функцію: вона сприяє переосмисленню колективного досвіду, формуванню нових ідентифікаційних моделей і навіть процесам українізації культурного простору. У цьому сенсі дослідження О. Смержевської корелює з ширшими підходами до розуміння міфу як інструменту символічного конструювання реальності та дозволяє розглядати мистецькі практики одним із ключових механізмів репрезентації й переживання війни в сучасному українському суспільстві.

Методологічні засади дослідження сучасних трансформацій календарно-обрядового фольклору в контексті російсько-української війни обґрунтовані у праці Лілії Яремко «Тема війни у фольклорі: новотвори, фольклоризація (на прикладі текстів колядок)» (2022). Авторка фокусує увагу на появі нових варіантів традиційних текстів та аналізує механізми їхньої вторинної фольклоризації, що зумовлено потребою вербалізації воєнного досвіду в межах усталених жанрових канонів. У дослідженні наголошується, що усна словесність неодмінно реагує на важливі історичні події: чи то у формі незначних... вкраплень у тканину фольклорного тексту, певних текстологічних видозмін, чи появою новотворів, що віддзеркалюють народне бачення певного історичного факту. Оскільки «...ми живемо у складний час: на долю нашого народу знову упав тягар війни росії проти України. Воїни стали на захист не лише рідної землі, але й боронять нашу мову, культуру, національну ідентичність, споконвічну традицію української нації, яка збереглась у творах української народної словесно-сти: чи то у пісні, чи у колисковій, чи то у колядках та щедрівках, чи то у вертепній драмі. І закономірно, що ті чи інші суспільні події якнайшвидше знаходять своє відображення у фольклорі, творячи таким

чином фольклорні і поетичні новотвори, які так чи інакше, більшою чи меншою мірою мають дотичність до теми війни. [Яремко Л., 2022, С.23].

Застосовуючи діахронно-синхронний принцип аналізу, Л. Яремко простежує генетичний зв'язок між мілітарними колядками періоду визвольних змагань 1940-х років (зокрема, «Сумний святий вечір») та сучасними текстовими репрезентаціями подій після 2014 та 2022 років (наприклад, авторська колядка «Гам, во Бахмуті»). Дослідниця класифікує ці тексти як новотвори, що виникають унаслідок актуалізації нових фольклоротвірних ситуацій і відповідних соціально-психологічних настроїв суспільства.

Особливе значення у праці приділено розширенню прагматики жанру та появі нових адресатів у структурі колядкового тексту. Л. Яремко виокремлює нові тематичні групи – «колядки воїну ЗСУ» та «колядки командувачу ЗСУ», що свідчить про процеси ідеологічної та соціальної диференціації традиційного матеріалу. Наукова позиція авторки полягає в тому, що попри початкове функціонування в медіасередовищі та інтернет-ресурсах, ці тексти поступово інтегруються у фольклорну традицію, стаючи частиною національного духовного спротиву та механізмом опоектизації військової звитяги. Відтак, сучасний стан колядкової традиції інтерпретується як живий процес смислотворення, де через «текстологічні видозміни» та «нове смислове наповнення» закріплюються актуальні ціннісні константи військового етосу.

Наукове осмислення сучасних трансформацій усної словесності в умовах російсько-української війни потребує залучення методологічного інструментарію, представленого в колективній монографії «Російсько-українська війна в сучасному фольклорі: антропологічний вимір» (2025).

Зокрема, у розвідці Лесі Мушкетик «Фольклорні топи в патріотичному дискурсі сучасної музичної маскультури: традиції козацтва» обґрунтовано концепцію реактуалізації козацького етосу як

фундаментальної семіотичної бази для сучасного патріотичного дискурсу. Авторка доводить, що новітній фольклорний наратив не лише репродукує давні топоси, а здійснює їхню глибоку «інкультурацію» в актуальне соціокультурне середовище, перетворюючи традиційні коди на інструменти національної ідентифікації. У цьому контексті «козацькість» постає не як історична реліквія, а як динамічна ментальна домінанта, що дозволяє сучасному воїну Збройних Сил України ідентифікувати власний мілітарний досвід через призму лицарського ідеалу минулого.

Процес формування сучасного воєнного наративу відбувається шляхом семантичного розширення традиційних категорій, серед яких засадничою є опозиція «воля/неволя». Дослідниця акцентує увагу на тому, що в козацькому світогляді свобода інтерпретується як «воля–доля», що в умовах повномасштабного вторгнення трансформується у вимогу безкомпромісного морального вибору між «кріпаком та козаком». Таке фольклорне структурування дійсності дозволяє вербалізувати екзистенційні виклики війни, де захист «рідної землі» (персоніфікованої через образи матері-України, вишневого садка чи тополі) набуває статусу сакрального обов'язку. Наративна стратегія сучасних текстів, за спостереженнями Л. Мушкетик, базується на тягlostі військового етосу, де сучасна техніка («залізні коні») та новітні атрибути бою органічно вписуються в архаїчну епічну матрицю, забезпечуючи психологічну резилієнтність суспільства [Мушкетик, 2025].

Особливу увагу в теоретичному вимірі приділено прагматиці та сугестивній функції фольклорних новотворів, які виступають механізмом катарсису та подолання колективної травми. Використання сталих фольклорних формул, як-от ірреальне звертання воїна до матері з іншого світу або символіка птахів-лелек як душ загиблих героїв, дозволяє естетизувати смерть, переводячи її з категорії фізичної втрати у площину духовного безсмертя та «слави». Таким чином, сучасний мілітарний

фольклор постає як цілісна семіотична система, де через «позитивну масовість» та фольклоризацію особистих свідчень відбувається легітимізація національного спротиву. Це підтверджує тезу про те, що усна традиція в часи воєнних випробувань функціонує як живий інструмент смислотворення, що конструює актуальну картину світу та зміцнює ціннісні константи українського етносу [Мушкетик, 2025].

Теоретичне осмислення сучасних фольклорних наративів неможливе без врахування процесів віртуалізації та диджиталізації сміхової культури. У розвідці Олени Чебанюк «Гумор і сатира в українському сегменті інтернету під час російсько-української війни: меми, анекдоти, жарти» [Чебанюк, 2025] обґрунтовано статус інтернет-мему як специфічної одиниці культурної інформації, що в умовах воєнного стану перетворюється на дієву ідеологічну зброю. Дослідниця розглядає мережевий гумор не просто як розважальний контент, а як складну систему психологічного захисту, що базується на прадавніх магічних віруваннях у здатність сміху долати смерть та відроджувати життя.

Генеza та популярність «кризового» гумору в період повномасштабного вторгнення пояснюється через синтез двох фундаментальних концепцій: теорії переваги та теорії вивільнення. Спираючись на праці А. Бергсона та З. Фрейда, авторка доводить, що сміх у ситуації екзистенційної загрози виконує функцію «економії психічної енергії», дозволяючи суб'єкту вивільнити накопичену напругу та отримати почуття моральної вищості над ворогом через його десакралізацію та комічне приниження. Такий «гумор вішальників» або «чорний гумор», аналогічний до фольклору чорнобильського циклу чи досвіду в'язнів нацистських концтаборів (за В. Франклом), постає як нормальна реакція психіки на аномальні обставини, маркуючи перехід від стану жертви до активного емоційного спротиву.

Особливого значення набуває наративна структура текстових мемів, які, попри свою цифрову природу, виявляють глибоку спорідненість із архаїчними фольклорними формами. О. Чебанюк виокремлює механізм наслідування класичних жанрів (замовлянь, паремій, меморатів), що свідчить про використання «формульного стилю» передачі інформації. Трансформація традиційного замовляння («Повітряна тривога, перейди до Таганрога...») або актуалізація козацьких сюжетів («Лист запорожців турецькому султану» як префігурація звернень до керівництва РФ) демонструє резилієнтність фольклорної матриці. При цьому цифрова середа вносить специфічні корективи: вірусність, мутагенність та «карнавальну ситуацію» коментування, де межа між автором та аудиторією остаточно стирається.

Функціональний аспект воєнного гумору, за О. Чебанюк, реалізується через дихотомію «свій – чужий», де сміх виступає інструментом соціального контролю та інтеграції спільноти. Висміювання ворога (через меми про «російський воєнний корабель» чи Чорнобаївку) забезпечує символічну перемогу над агресором у віртуальному просторі ще до її фізичного втілення. Таким чином, інтернет-фольклор періоду 2022–2024 років утверджується як багатofункціональна система, що поєднує терапевтичний ефект, пропагандистський потенціал та здатність до швидкої адаптації традиційних етосних констант до реалій цифрової війни.

Таким чином, багатогранність методологічних підходів до вивчення військових наративів дозволяє комплексно аналізувати їхню структуру, функції та еволюцію. Історико-генетичний, типологічний, етнолінгвістичний, когнітивно-дискурсивний та контент-аналіз забезпечують усебічне розуміння цього феномену, що є важливим не лише для фольклористики, а й для ґрунтовного осмислення соціокультурних процесів, які відбуваються під впливом війни.

Як відомо, поняття наративної фольклористики виникло в другій половині ХХ століття у зв'язку з розширенням сфери дослідження усної традиції. Такі сучасні дослідники, як Р. Бауман [Bauman, 2019] та Л. Орінг [Oring, 2012], тлумачать наратив не лише як текст, а й як комунікативну подію, що відбувається у певному соціальному контексті. Цей підхід дозволяє розглядати фольклорні тексти не лише як фіксовані одиниці культури, а як динамічні феномени, що постійно змінюються, відображаючи соціальні процеси, історичні події та культурні трансформації.

У фольклористиці сформувалося кілька основних підходів до аналізу наративу:

- Структурний (Propp, 1928) – зосереджується на аналізі сюжетних схем, повторюваних елементів та міфологічних моделей, що визначають архетипічну структуру оповіді.
- Функціональний (Dundes, 1965) – розглядає соціальну роль наративу, його здатність формувати суспільні цінності та підтримувати ідентичність спільноти.
- Когнітивний (Lakoff & Johnson, 2003) – досліджує ментальні моделі, через які люди сприймають та інтерпретують події, відтворені у фольклорних текстах.
- Медіафольклористичний (Shifman, 2014) – зосереджує увагу на змінах фольклорних традицій у цифровому просторі, адаптації традиційних наративних структур до нових медіаформатів.

Усі ці підходи є релевантними для аналізу військових наративів, оскільки дозволяють простежити, як усна традиція змінюється у відповідь на воєнні конфлікти, які патерни зберігаються, а які трансформуються або зникають. Військові наративи у фольклорній традиції демонструють сталість певних структурних і семантичних елементів, що визначають колективне уявлення про війну.

Фольклорні наративи про війну існують у різних культурах і водночас демонструють як універсальні структурні риси, так і національні особливості. Українська військова наративна традиція тісно пов'язана із козацькими думами, партизанським епосом, національно-визвольними піснями та сучасними цифровими формами комунікації. Саме через наративи формуються образи героїв, уявлення про чесноти воїна та механізми збереження пам'яті про військові конфлікти.

До ключових фольклорних патернів військових наративів належать:

- Архетип героя – міфологізація образу воїна, його подвигів та особливого етосу, що підкреслює моральні чесноти захисника [Юнг, 1998].
- Опозиція «свій – чужий» – символічне протиставлення друга та ворога, яке є центральним елементом будь-якого героїчного наративу [Семашко, 2019].
- Мотив випробування – включає ритуали ініціації, обряди посвяти у військових спільнотах, що відображають процес формування воїна [Turner, 1969].
- Комеморативні практики – ритуали пам'яті, що закріплюються у фольклорі як формати вшанування загиблих, сприяючи колективному осмисленню жертви та боротьби [Assmann, 2011].

Сучасні військові наративи продовжують ці традиційні схеми, проте вони також демонструють нові тенденції, зокрема активне використання цифрових платформ для створення фольклорних текстів. Ці наративи поширюються через соціальні мережі, блоги, відеодокументацію, стаючи важливим елементом інформаційної війни. Вони не лише документують події, а й активно впливають на суспільну свідомість, мобілізують громадську думку та підтримують моральний дух суспільства.

Таким чином, військові наративи залишаються одним із ключових засобів конструювання історичної пам'яті, героїзації воїнів та збереження

національної ідентичності. Їхнє дослідження потребує комплексного підходу, що передбачає структурний, функціональний, когнітивний та медійний аналіз, адже саме через ці історії відбувається осмислення військового досвіду та його інтеграція в культурний ландшафт суспільства.

Фольклорні військові наративи завжди відігравали важливу роль у суспільствах, які переживали війни та збройні конфлікти. Вони виконували кілька ключових функцій: формували образ ворога, зміцнювали бойовий дух, легітимізували військові традиції та передавали кодекс честі воїна. Саме через ці наративи суспільство осмислювало військовий досвід, зберігало пам'ять про героїчні вчинки та адаптувалося до реалій війни. Аналіз таких наративів дозволяє простежити, як змінюються соціокультурні уявлення про війну, воїна та його місію.

Традиційні військові наративи поділяються на різні жанри, серед яких епічні пісні, думи, легенди та перекази. В українській фольклорній традиції вони найбільш яскраво представлені козацькими думами та історичними піснями, які відображають боротьбу за свободу та ідеалізують військову звитягу [Грушевський, 1994; Сосенко, 2012]. Наприклад, думи про козаків-бранців, які потрапляли в полон, підкреслюють мотиви незламності та честі. Казки та легенди також містять військові сюжети: образи богатирів, захисників землі, які долають ворога завдяки своїй силі, хитрості або допомозі надприродних сил [Франко, 1914]. Важливим джерелом військових наративів є перекази про історичні битви, які трансформувалися у фольклорні оповіді, наприклад, про битву під Берестечком чи Мазепинську війну.

Сучасні військові наративи, хоча й зберігають традиційні мотиви, пристосовуються до цифрового простору та набувають нових форм. Вони поширюються через соціальні мережі, блоги, документальні проєкти, відеоформати та мультимедійні платформи. Зокрема, особисті історії військових, опубліковані у форматі інтерв'ю, дописів або документальних

фільмів, виконують функції подібні до історичних пісень, формуючи колективну пам'ять та підтримуючи моральний дух суспільства.

Важливим аспектом сучасних військових наративів є їхня інтерактивність: вони створюються, змінюються і доповнюються в режимі реального часу завдяки соціальним мережам, цифровим архівам та онлайн-платформам. Документальні фільми, репортажі з передової, відеоінтерв'ю військових, поширені на YouTube чи Facebook, не лише відображають події війни, а й формують довготривалу колективну пам'ять. Ця пам'ять може трансформувати суспільні уявлення про воєнний конфлікт, підкріплюючи певні наративи та зміцнюючи національну ідентичність.

Зіставлення традиційних і сучасних військових наративів дозволяє виділити їхні основні відмінності та спільні риси:

Традиційні військові наративи представлені піснями, думами, легендами та переказами, що передавалися з покоління в покоління через усну традицію або були зафіксовані у рукописних збірках. Головним героєм таких наративів зазвичай виступав козак, лицар або воїн-захисник, який уособлював ідеал відваги, честі та військової доблесті. Основною функцією цих наративів було піднесення бойового духу та формування колективної ідентичності, що сприяло збереженню культурної спадщини та історичної пам'яті «Ой, на морі, на морі, на синьому, на ставу, на ставу, на білому, Там гуляє козак Голота, не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота...» [Українські народні думи. К.: Дніпро, 1986].

Сучасні військові наративи зазнали значної трансформації під впливом цифрових технологій і нових форм комунікації. Вони включають постмодерні оповіді, цифрові меми, відео та блоги, що поширюються через соціальні мережі, новинні портали та персональні платформи. Головними героями таких наративів стали реальні військові та добровольці, чії історії безпосередньо відображають події війни. Основна функція сучасних військових наративів виходить за межі лише піднесення бойового духу –

вони спрямовані на збереження історичної пам'яті, конструювання наративу війни та документування її подій у реальному часі. Яскравим прикладом трансформації військового наративу є медійні проекти типу *Ukrainer*, які відмовляються від класичної пропагандистської подачі на користь історій з перших вуст. Через поєднання відеорепортажів з фронту, особистих інтерв'ю та коротких цифрових форм (Reels, TikTok-контент), проєкт не лише документує бойові дії, а й інтегрує фронтовий досвід у повсякденний наратив цивільного життя. Це дозволяє аудиторії відчутти безпосередню причетність до подій, перетворюючи пасивне споживання інформації на активну громадянську позицію та солідарність із захисниками [«Війна» (*Ukrainer*. Теми. Війна)].

Таким чином, сучасні військові наративи, хоча й відрізняються за формою від традиційних, зберігають основні функції фольклорної військової оповіді: героїзацію, створення колективної пам'яті, передачу цінностей. Вони не лише документують воєнний досвід, а й сприяють його осмисленню як соціокультурного явища. Цифрові медіа надають військовим наративам нові можливості для адаптації та поширення, дозволяючи їм швидко трансформуватися відповідно до суспільних викликів та вимог інформаційного простору.

Загалом, дослідження військових наративів демонструє, що вони є не лише продуктом історичних подій, але й інструментом впливу на суспільство, що допомагає формувати національну свідомість та підтримувати суспільну згуртованість у воєнний час.

1.2. Трансформація фольклорних патернів у контексті російсько-української війни та їхній вплив на національну ідентичність

Фольклорні патерни – це стійкі сюжетні моделі, символи, наративні стратегії, що протягом століть повторюються в усній народній творчості та зберігаються в колективній пам'яті народу. Вони формують основу культурного спадку, забезпечують тяглість національної традиції та слугують механізмом ідентифікації спільноти в умовах історичних потрясінь. У періоди воєнних конфліктів ці патерни стають надзвичайно динамічними, швидко адаптуючись до соціальних змін, політичних реалій та технологічного середовища.

Фольклор військового часу є одним із найбільш пластичних і гнучких складників народної творчості, оскільки він виконує не лише функцію збереження історичного досвіду, а й відображає реальні події, що відбуваються в сучасному контексті. Війна створює унікальні умови для трансформації традиційних патернів: виникають нові символічні образи, оновлюються жанрові форми, змінюється спосіб передачі інформації. Під час війни народна творчість переосмислює сталі мотиви через призму актуального досвіду, формуючи нові міфи, легенди, героїчні наративи та інші культурні феномени.

Військовий фольклор, будучи відображенням суспільного світогляду, реагує на історичні події шляхом адаптації усталених мотивів до сучасних умов. Основні вектори трансформації фольклорних патернів можна окреслити за кількома ключовими напрямками:

1. Актуалізація традиційних мотивів.

Традиційні фольклорні мотиви, такі як героїзація воїна, боротьба добра зі злом, звитяги на полі бою, отримують нове трактування. Вони не просто зберігаються, а й набувають більшої символічної значущості,

відображаючи нові реалії війни. У сучасному українському військовому фольклорі посилюється акцент на такі аспекти:

- Героїзація воїна-захисника. Сучасний військовий наратив, подібно до традиційного козацького епосу, підкреслює доблесть, сміливість і відданість воїнів. У фольклорній традиції минулого герої були постатями, що діяли задля спільного блага, керувалися високими моральними принципами. Сучасні герої військових наративів зображуються як справжні месники, які стоять на захисті своєї держави та є носіями національної свідомості. Прикладом є сучасний гімн ЗСУ, який базується на тексті Олесья Бабія (1929 р.). Це прямий місток між традицією та сучасністю: «Веде нас в бій борців упавших слава, Для нас закон – найвищий то наказ: «Соборна Українська держава – Міцна й одна від Сяну по Кавказ»» [«Бабій О. Марш українських націоналістів].
- Дихотомія «свій – чужий». Протиставлення «наш – ворог» набуває чіткіших меж, оскільки сучасна війна потребує мобілізації колективної свідомості. Якщо у традиційному фольклорі ворог міг бути узагальненим, то сьогодні він має конкретне обличчя, що підкріплюється інформаційною війною, сатиричними творами, мемами та гаслами (див. додаток А, мал. 15).
- Міфологізація подій. Як і в історичних легендах про великі битви минулого, сучасний фольклор зосереджується на окремих важливих моментах війни, надаючи їм сакрального значення. У 2022–2023 роках з'явилися наративи про «привидів Києва» або «відьом ЗСУ», які продовжують традицію міфологізації військової доблесті [«Привиди Києва» – це легенда, за якою стоять реальні історії].

2. Модернізація мовних форм.

Зміни способів комунікації та поява цифрових платформ значно вплинули на трансформацію фольклорних патернів. Сьогодні військовий фольклор виходить за межі традиційних усних переказів, опановуючи нові жанрові форми:

- Меми, слогани та гасла. Якщо раніше бойові гасла передавалися з вуст у уста або зберігалися у фольклорних піснях, то тепер вони стають популярними в інтернеті та швидко набирають поширення через соціальні мережі (див. додаток А, мал. 16).
- Цифрові медіа та відеофольклор. Відеоісторії, записані солдатами на фронті, щоденники в Telegram-каналах, фільми та документальні ролики виконують ті самі функції, що й колись думи чи балади – передають історичну пам'ять у новому форматі [«ЗЕ_БГ»].

3. Посилення політичного та ідеологічного навантаження.

Фольклор воєнного часу завжди мав яскраво виражений ідеологічний компонент. Він не лише фіксує історичні події, а й конструює суспільні уявлення про війну, її причини та наслідки. У сучасних умовах політична риторика значною мірою визначає фольклорний дискурс:

- Створення образу ворога: він позбавлений індивідуальних характеристик і перетворюється на колективний об'єкт, що використовується в інформаційній війні. Так само, як у народних думках описували османів, татар чи московитів, сучасні наративи фокусуються на сатиричному образі російського солдата.
- Сакралізація боротьби. Війна репрезентується як боротьба світла з темрявою, де українські воїни стають носіями високої моральної місії, а опір агресору – частиною національного покликання. Підсилюється культ загиблих, створюються меморіальні традиції, що нагадують традиційні поховальні пісні. Яскравим прикладом такої меморіалізації є реактуалізація пісні «Ходить Довбуш

молоденький», яку все частіше виконують під час церемоній поховання [«Пісня «Довбуш» на похороні у військового»], а також специфічні ритуали вшанування пам'яті, як-от «День мертвих» полку «Азов» [«День мертвих 2022: азовці вшанували загиблих побратимів]. Ці практики поєднують архаїчні пласти культури з сучасним контекстом героїзації.

4. *Інтеграція персональних історій.*

Якщо раніше військовий фольклор концентрувався на колективних уявленнях, то сьогодні дедалі більшої значущості набувають особисті наративи:

- Воєнні щоденники та автобіографічні розповіді. Поширення персональних історій про службу на передовій, життя в окупації чи досвід евакуації формує новий пласт фольклорних текстів. Такі історії передають емоційний складник війни, створюють ефект присутності та впливають на громадську думку [Лунак Є., 2025; Сильні духом..., 2025].
- Спогади та інтерв'ю. Архіви сучасних військових розповідей – це фольклор майбутнього, який стане основою для вивчення війни через десятиліття (див. додаток Б, інтерв'ю 1).

Фольклорні патерни продовжують відігравати важливу роль у суспільстві під час війни. Вони не лише зберігають культурну пам'ять і підтримують бойовий дух, а й адаптуються до нових умов, змінюючи форми та засоби вираження. Трансформація військового фольклору демонструє, що навіть у цифрову епоху народна творчість залишається найголовнішим засобом об'єднання суспільства, формування національної ідентичності та збереження історичного досвіду.

Цей аналіз демонструє, що традиційні мотиви, попри всі зміни, не зникають, а радше отримують нове звучання, стаючи частиною сучасної української культури.

Фольклор воєнного часу виконує кілька основних функцій: консолідацію суспільства, підтримку бойового духу, героїзацію військових, створення символічних образів та збереження історичної пам'яті. Військові конфлікти стимулюють активне формування нових наративів, у яких традиційні патерни набувають нових форм, адаптуючись до сучасних реалій. Трансформація відбувається як на рівні образної системи, так і в жанрових характеристиках, способах комунікації та засобах збереження інформації.

Традиційний героїчний наратив, що включає образ козака, лицаря чи воїна, який захищає рідну землю та готовий до самопожертви заради громади, у сучасному контексті трансформується у персоналізовані історії реальних захисників. Сьогодні цей образ переноситься на сучасних військових, про яких створюються легенди, поширюються їхні історії у соціальних мережах, з'являються пісні, вірші, гасла та відео, що формують новий героїчний наратив і активно впливають на масову культуру.

Фольклорна магія та віра у захисні амулети трансформуються у використання слоганів, символіки та особистих речей як сучасних оберегів. Наприклад, вислови «Все буде Україна!» або «Слава Україні! – Героям слава!» виконують роль сакральних формул, що підтримують бойовий дух. Прапори, особисті речі чи навіть наліпки стають важливими символами-захисниками у військовому середовищі.

Мотив випробування та ініціації, що у традиційному фольклорі проявляється через ритуали посвяти, мандри героя та очищення перед боєм, реалізується у сучасних військових формуваннях через посвяту новобранців, ініціаційні обряди та специфічні випробування. Традиційні армійські практики адаптуються до нових умов, зберігаючи символіку бойового братерства та становлення воїна.

Фольклорна пам'ять про загиблих воїнів, що раніше виражалася через пісні, думи, голосіння та панахиди, у сучасному контексті відтворюється

через меморіальні практики, персоналізовані наративи втрат та цифрові меморіали. Пісні й поезія воєнного часу стають засобом вшанування пам'яті загиблих, набуваючи нових форм – відеомонтажу, коротких гасел та онлайн-проектів, що зберігають історію полеглих героїв.

Деталізація основних змін фольклорних патернів у воєнний час відбувається завдяки аналізу їхніх трансформацій у різних формах комунікації, зокрема в героїчному наративі, персоналізованих історіях, візуальних та текстових матеріалах.

1. Героїчний наратив та його трансформація.

Образ воїна-захисника – це один із найдавніших фольклорних мотивів, що простежується від античних часів до сучасності. В українській традиції цей образ формувався через козацькі думи, легенди про гайдамаків, пісні про українських січових стрільців та воїнів УПА. Сьогодні цей мотив продовжує функціонувати, адаптуючись до нових форм комунікації – дописів у соцмережах, документальних відео, літературних творів та персоналізованих історій бійців.

Герої війни тепер набувають яскраво виражених рис сучасних наративів: вони можуть бути як трагічними (історії загиблих захисників), так і тріумфальними (переможні операції, успішні військові кампанії). Наприклад, легенда про «Привида Києва» стала одним із найвідоміших міфів цієї війни, нагадуючи середньовічні легенди про невидимих захисників міст [«Меморіал» Всеукраїнська правозахисна організація імені Василя Стуса].

2. Образ ворога: сучасний підхід до демонізації супротивника.

У традиційному фольклорі образ ворога формувався як архетип темного, жорстокого, бездушного агресора. Він був узагальненим і відстороненим, символізуючи «зло» як усеохопну категорію. Сучасна війна змінює цей підхід: ворог отримує конкретні риси завдяки інформаційній війні, що ведеться через карикатури, пародії, меми та сатиричні пісні.

Відома фраза «Русский военный корабль, иди...» [«Російські війська атакують кордони України» (Ukrainer. Відео Reels)] – яскравий приклад того, як лаконічний вислів перетворюється на новітній військовий наратив, який відображає суспільне ставлення до противника.

3. Магічні елементи та їхній прояв у сучасному фольклорі.

Фольклорний мотив магії в умовах війни виявляється у сучасній мілітарній культурі на вербальному, акціональному та атрибутивному рівнях: Вербальний рівень: Особливого значення набули слова-обереги, які масово повторюються у суспільстві, формуючи стійкі вирази-заклинання: «Перемога буде за нами!», «Все буде Україна!». Акціональний рівень: Проявляється через систему воєнних заборон та прикмет. Як зазначають бійці (див. додаток Б, інтерв'ю 2). Атрибутивний рівень: Використання оберегів, зокрема шевронів із захисною символікою, вишитих елементів на спорядженні чи особистих талісманів [«Обереги для військових...» (Главред, фото: 22 ОМБ)].

Це продовжує давню традицію застосування амулетів у воєнний час, адаптуючи її до сучасних реалій.

4. Ініціаційні практики: новий вимір армійських ритуалів.

Як і в історичних військових спільнотах, сучасні українські підрозділи формують власні традиції посвяти та братерства. У часи Запорізької Січі воїни проходили певні випробування перед долученням до у військової спільноти. Аналогічні ритуали простежуються й зараз: посвята новобранців, нагородження відзнаками, вшанування побратимів [«Іду на ви» – спецпризначенці провели посвяту нових рейнджерів, 14 квітня, 2025»]

5. Пам'ять про загиблих: сучасні комеморативні практики.

Ритуали вшанування героїв залишаються важливим складником фольклорного патерну. Пісні, як-от «Пливе кача», стали новими голосіннями, що виконують функцію колективного переживання втрат. Військові меморіали, персональні історії про загиблих, короткі

відеоспогади в соціальних мережах – усе це сучасні форми усної народної традиції, що продовжують історичну тяглисть [«Плине кача»].

Таким чином, фольклорні патерни воєнного часу не лише зберігають традиційні елементи, але й активно адаптуються, створюючи нові форми наративу, що відповідають реаліям сучасної війни.

Швидке поширення інформації – традиційні військові історії, що раніше циркулювали серед вузького кола людей через усну передачу або друковані видання, тепер набувають миттєвого поширення завдяки соціальним мережам. Репортажі з передової, документальні відео, свідчення військових стають доступними для мільйонів людей у реальному часі.

Інтерактивність – коментарі, обговорення, спільний перегляд контенту в соціальних мережах забезпечують зворотний зв'язок та активну участь аудиторії у творенні нових фольклорних текстів. Користувачі можуть доповнювати історії, створювати власні варіації наративів, реагувати на події миттєво, використовуючи мову гумору, іронії або ж гострої сатири [«Меми війни. Як росіяни ганьбляться в Україні»].

Збереження історії в цифрових архівах – у сучасних умовах з'явилися платформи, які систематизують та зберігають військові спогади у цифровому форматі. Оцифровані листи з фронту, аудіоспогади ветеранів, онлайн-бази фотографій і відео стають новими засобами збереження військового фольклору, який у попередні епохи міг бути втраченим через нестачу засобів фіксації [«Герої не вмирають... віртуальний меморіал пам'яті полеглих шевченківців»].

Трансформація військового фольклору у цифровому просторі яскраво демонструється через зміну жанрових форм, які зберігають зв'язок із традицією, але адаптуються до нових форматів і засобів поширення. Наприклад, пісні про героїв, які в традиційній формі постають у вигляді дум [Українські думи та історичні пісні, 2009], у сучасному контексті

перетворюються на авторські композиції, виконані в роковому чи реп-стилі. Такі пісні активно поширюються на платформах YouTube і TikTok, де вони набувають популярності серед широкої аудиторії. Прикладом є повстанська «Ой у лузі червона калина», яку на початку повномасштабного вторгнення виконав лідер гурту Бумбокс Андрій Хливнюк на Софіївській площі, а згодом повторювали українські виконавці та користувачі соціальних мереж, виконуючи пісню в різних стилях [«Лідер «Бумбокс» співає «Ой, у лузі червона калина» (Суспільне Культура)].

Історичні легенди, що раніше передавалися як перекази про славні битви або народні героїчні історії [Українські народні легенди, 1985], сьогодні трансформуються у формат відеоісторій. Ці наративи створюються на основі реальних подій сучасної війни та сприяють формуванню нових героїчних образів, що циркулюють у цифровому середовищі.

Сатиричні твори, до яких у традиційній культурі належали глузливі пісні чи народні анекдоти про ворогів [Українські народні усмішки, 1990], у сучасному варіанті втілюються у вигляді мемів у соціальних мережах. Поряд із цим активно створюються пародії, карикатури та анімаційні відео, які не лише розважають, а й виконують функцію інформаційної боротьби [«ТРЕШ МУЛЬТИК РОZZІЯН ПРО УКРАЇНУ... *МЕГА-КРІНЖ огляд* (МІШГАН)].

Фольклорні наративи, що виникають під час війни не лише відображають події воєнного часу, а й сприяють створенню колективного бачення національного майбутнього. До основних функцій військових фольклорних наративів у процесі формування національної ідентичності відносимо такі:

Консолідація суспільства: Фольклорні наративи створюють єдину картину боротьби, де нація розглядається як спільнота людей, об'єднаних спільними цінностями, історією та метою. Використання

загальнонаціональних символів та гасел сприяє зміцненню почуття єдності. У складні часи фольклорні мотиви допомагають мобілізувати суспільство навколо ідеї спротиву та боротьби за незалежність.

Формування образу нації-борця: Війна розглядається як черговий етап національного становлення, де народ проходить випробування, що визначає його подальший розвиток. Створюється архетип нації, яка не підкоряється агресорам і веде боротьбу за свою свободу. Підкреслюється роль кожного громадянина як учасника спільної боротьби – від військових до волонтерів, митців і журналістів.

Відтворення історичних паралелей: Використання аналогій із минулими війнами (козацькі походи, національно-визвольні рухи, боротьба УПА) допомагає укорінити сучасні події в національну історію. Паралелі з минулим надають сучасним подіям символічного значення, формуючи спадковість поколінь. Особливої популярності набувають перекази та міфи про героїчні постаті, які знаходять відповідники серед сучасних військових.

Популяризація національних символів: У фольклорі закріплюються державні символи, що формують уявлення про націю та її ідентичність. Символічні образи (наприклад, тризуб, синьо-жовті кольори, вишиванка) набувають нового сенсу та закріплюються у воєнному контексті. Гасла та крилаті вирази («Слава Україні!», «Героям слава!», «Все буде Україна!») стають невід'ємною частиною не лише офіційної державної риторики, а й народної культури.

У фольклорі часів війни традиційні патерни не зникають, а змінюються, зберігаючи свою семантичну основу, водночас набуваючи нових форм відповідно до соціального контексту. Центральним лишається образ героя-захисника, який продовжує відігравати ключову роль у формуванні уявлень про патріотизм і відданість спільноті. Цей образ не лише підтримує моральний дух, але й структурує уявлення про національну ідентичність у кризовий період.

Протиставлення «свій – чужий», властиве традиційному фольклору, у сучасному просторі посилюється як інструмент семантичної розмітки війни, сприяючи чіткому розрізненню «ми» й «вони», «захисник» і «агресор», що спричиняє з'яву вербальних форм паремійного характеру на кшталт «Або ми, або вони», «Або ми, або ми» тощо. Таке розмежування дозволяє консолідувати аудиторію, активізувати почуття належності до спільноти та формує рамки допустимої поведінки у наративі війни.

Міфологізація боротьби виконує функцію історичного впорядкування травматичного досвіду, виводячи локальні події на рівень символічних наративів. Таким чином війна переосмислюється не як виняткове явище, а як продовження глибшої культурної традиції.

Завдяки фольклорним слоганам реалізується горизонтальна комунікація: вони діють як універсальні маркери «свій-чужий» у мережевому просторі, об'єднуючи зусилля учасників наративу довкола спільного символічного спротиву. Вони перетворюються на знакові формули, що передають ідеологічний вектор, закріплюють емоційний стан і відображають ставлення до дійсності. Усі ці трансформації засвідчують стійкість фольклорної традиції до адаптації та її здатність виконувати стратегічну функцію в умовах війни.

Фольклорні патерни, що трансформуються під впливом війни, є важливим джерелом для дослідження суспільних змін, формування ідентичності та колективної пам'яті. Саме тому військовий фольклор виконує подвійну роль:

1. Збереження традицій – через перекази, пісні та ритуали підтримується зв'язок із минулими поколіннями, передаються їхні цінності та досвід.
2. Адаптація до сучасності – народна творчість швидко реагує на зміни в суспільстві, створюючи нові форми комунікації та відображення воєнних подій.

Під впливом війни вони можуть набувати як героїчного, так і трагічного характеру, формуючи відповідні емоційні реакції та стереотипи сприйняття.

Військовий фольклор є засобом передачі не лише інформації, а й морально-етичних цінностей. Він встановлює норми поведінки, формує колективну відповідальність і підкреслює важливість самопожертви заради спільної мети. Основні моральні аспекти військового фольклору:

- Героїзм та відвага – ідеалізація воїна, його непохитності перед ворогом. «І ось ідем у бою життєвому / Міцні, тверді, незламні мов граніт, / Бо плач не дав свободи ще нікому / А хто борець, той здобуває світ».
- Патріотизм – наголос на захисті батьківщини як вищому обов'язку кожного громадянина. «Велику правду для усіх єдину / Наш гордий клич народові несе: / Батьківщині будь вірний до загибуну / Нам Україна вища понад все!»
- Жертовність – ушлявлення тих, хто віддав життя заради свободи своєї країни. «Не хочемо ні слави, ні заплати. / Заплатою нам радість боротьби: / Солодше нам у бою умирати, / Ніж в путах жити мов німі раби».
- Єдність і братерство – підкреслення колективної підтримки, взаємодопомоги у військових підрозділах та суспільстві. «Доволі нам руїни і незгоди: / Не сміє брат на брата йти у бій. / Під синьо-жовтим прапором свободи / З'єднаєм весь великий нарід свій» [«Бабій О. Марш українських націоналістів»].

Таким чином, військовий фольклор відіграє провідну роль у підтримці морального духу як серед військових, так і серед цивільного населення. Його вплив поширюється на всі сфери суспільного життя, сприяючи формуванню сильної національної ідентичності, закріпленої у фольклорних текстах, легендах, піснях та сучасних медіаформах.

Фольклорні наративи є потужним інструментом формування національної ідентичності в умовах війни. Вони консолідують суспільство, створюють героїчні образи, популяризують національні символи та формують історичну пам'ять. У сучасному світі ці наративи не лише пристосовуються до цифрових медіа, а й відіграють важливу роль у зміцненні національного духу та мобілізації суспільства. Через фольклор відбувається трансляція моральних цінностей, які визначають майбутнє нації, а також закріплюється зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім через спільний наратив боротьби та стійкості.

1.3. Фольклорні патерни сучасної війни: традиційні мотиви, медійні наративи та формування бойового духу

Фольклорні патерни, що формуються в умовах війни, є невід'ємною частиною культурної пам'яті та механізмом консолідації суспільства. У часи військових конфліктів наративи виконують важливу функцію пояснення, осмислення та героїзації подій, що відбуваються. У контексті війни наративи набувають особливого значення, оскільки вони стають інструментом не лише збереження пам'яті, але й інтерпретації подій. За допомогою наративів суспільство структурує свій досвід, надає сенс подіям і формує колективну пам'ять. Наприклад, наративи про героїчні звитяги сприяють формуванню національної ідентичності та зміцненню морального духу суспільства, в той час як трагічні наративи допомагають опрацювати і усвідомити втрати, пов'язані з війною.

Для дослідження сучасних наративів російсько-української війни було використано кілька методів збору даних. Основними методами стали аналіз текстів і контент-аналіз медійних ресурсів. Було проаналізовано як традиційні, так і нові медіа, включаючи новинні портали, блоги, соціальні мережі та інші онлайн-платформи.

Під час дослідження було виділено кілька основних типів наративів, що виникають у контексті російсько-української війни: героїчні, трагічні, мітологізовані та сатиричні наративи.

1. Героїчні наративи зосереджуються на історіях про мужність і самопожертву українських військових та цивільних, що протистоять агресії. Ці наративи здебільшого використовуються для зміцнення національного духу та єдності суспільства. Трагічні наративи розповідають про жертв війни, втрати, руйнування, акцентуючи увагу на гуманітарних аспектах конфлікту. Сатиричні наративи, навпаки,

використовують гумор та іронію як спосіб висміювання агресора та підтримки морального стану населення. Мітологізовані наративи передбачають відтворення старих історій у новому контексті, часто із залученням символіки та образів, що мають культурне або релігійне значення.

Героїчні наративи про захисників Донецького аеропорту, відомих як «кіборги», стали символом мужності та незламності українського народу. Ці історії активно підтримуються як у медіа, так і в художній літературі та кінематографі, що сприяє їхній популяризації та фіксуванню в колективній пам'яті.

Прикладом також є наративи про захисників Азовсталі: Під час оборони Маріуполя, особливо Азовсталі, українські солдати стали символом стійкості та героїзму. Ці наративи зображують їх як безстрашних захисників, які борються за свободу і незалежність, незважаючи на несприятливі обставини. Звернення командира полку «Азов» підполковника Дениса Прокопенко з приводу ситуації на заводі «Азовсталь» на 70-й день, навесні 2022 року спричинило в мережі формування героїчних наративів, зокрема у музиці, трек Azovstal – Qaqarotto став певним гімном боротьби за Азовсталь (див. додаток А, мал. 1).

2. Трагічні наративи, такі як історії про масові поховання цивільних в Бучі, Ізюмі, або Маріуполі, зображують жахливі наслідки війни для цивільного населення. Ці наративи підкреслюють трагедію і страждання людей, які стали жертвами війни, підкреслюють жахливі наслідки війни для мирного населення і є важливою доказовою базою для міжнародної підтримки України та притягнення агресора до відповідальності. Також розповіді про психологічні травми та страждання ветеранів війни та постраждалих внаслідок війни

також є трагічними наративами. Вони фокусуються на довгострокових наслідках війни для психічного здоров'я людей, що пережили бойові дії або втратили близьких (див. додаток А, мал. 2).

Українці в соціальних мережах використовують трагічні наративи, щоб нагадати світу про війну в Україні. Так, до прикладу, у соцмережах поширювали моторошне фото з Ізюма – рука загиблої людини з синьо-жовтим браслетом. Поруч зі своєю рукою, користувачі мережі наголошували, що «це міг бути кожен з нас». Люди позначали дописи хештегом #IziumMassacre – Ізюмська різанина (див. додаток А, мал. 3).

3. Мітологізовані наративи, завдяки своїй символічній насиченості, сприяють формуванню стійких культурних образів, які залишаються актуальними довгий час і можуть бути переосмислені майбутніми поколіннями. Прикладом таких наративів можуть слугувати «Кіборги». Цей наратив підносить захисників до міфічного статусу, роблячи їх постійним елементом національної пам'яті й символом українського героїзму. Яскравим прикладом цього є український фільм «Кіборги» (2017), який відтворює образ захисників Донецького аеропорту, перетворюючи їх на символ непохитності та сили. Візуальне зображення кіборгів у фільмі – це поєднання реалістичних військових образів із символічним піднесенням їхнього героїзму, що ще більше закріплює цей наратив у суспільній свідомості.

Розповіді про їхні подвиги часто гіперболізовані романтизовані, що допомагає створити потужний національний міф, «Незламний народ». Такий наратив використовує елементи героїчної міфології, де українці зображаються як нація, що є втіленням стійкості і сили духу. Це допомагає зміцнити національну ідентичність і підтримує моральний дух; Наратив про

«Небесну сотню» створює образ мучеників, які загинули за ідеї справедливості і національної гідності. Це мітологізує їхні жертви як вищий прояв патріотизму і боротьби за національну свободу. У медіа вже впізнаваний образ воїна з крилами, що символізує «Небесну сотню» (див. додаток А, мал. 4).

Варто також додати, що мітологізовані наративи просувалися агресором до початку вторгнення, наприклад наратив «Безсмертний полк» висвітлював ветеранів Другої світової війни щоб створити пропагандистський міфічний образ українсько-російського військового духу та національної єдності та «братських народів».

4. Сатиричні наративи, наприклад, у формі мемів або коротких відеороликів, висміюють абсурдність і жорстокість агресора, що дозволяє зняти психологічне напруження в умовах війни.

Ці наративи мають потужний вплив на формування суспільної думки та національної пам'яті. Героїчні та трагічні наративи формують позитивний образ захисників України й підсилюють відчуття національної єдності, відіграють важливу роль у міжнародному контексті, де використовуються для залучення підтримки України у боротьбі з агресором. Прикладом таких наративів є меми про російську військову техніку. В Україні часто використовуються меми, які іронічно зображують неефективність російської військової техніки або організації. Наприклад, меми про «вагнерівців» і їхні невдалі спроби наступу часто підкреслюють безглуздість російських військових стратегій або ж сатиричні ролики про російських чиновників: Відео і сатиричні ролики, які висміюють поведінку російських політиків або їхні абсурдні заяви про війну, також є формою сатиричного наративу. Ці матеріали часто використовують гумор для підкреслення неадекватності і корупції російської влади (див. додаток А, мал. 5).

Восени 2022 року під час втечі з Херсона російські окупанти викрали єнота із місцевого зоопарку. Єнот з Херсона став одним з символів російської пропаганди. Військкор Анна Долгарєва тоді назвала крадіжку тварини «єдиною гарною новиною». Вона є авторкою фрази «Херсон повернемо, єнота не повернемо», що стала головним мемом на кілька тижнів та спровокувало новий сатиричний наратив (див. додаток А, мал. 6, 7, 8).

Отже, сучасні наративи російсько-української війни відіграють ключову роль у формуванні колективної пам'яті, зміцненні національної ідентичності та підтримці суспільної єдності. Різні типи наративів – героїчні, трагічні, мітологізовані та сатиричні – виконують унікальні функції, створюючи емоційний зв'язок між суспільством і подіями війни. Героїчні наративи зосереджуються на прикладах мужності та самопожертви, формуючи позитивний образ захисників країни та зміцнюючи патріотизм. Трагічні наративи привертають увагу до людських втрат та страждань, викликаючи емпатію та розуміння глибини конфлікту. Мітологізовані наративи допомагають створити стійкі символічні образи, що залишаються актуальними в колективній пам'яті, тоді як сатиричні наративи сприяють емоційній розрядці та стають інструментом критики ворога.

Таким чином, медійні наративи, що продовжують традиції військового фольклору, стали потужним інструментом формування національної ідентичності, консолідації суспільства та збереження історичної пам'яті. Подальші дослідження фольклорних патернів війни можуть сприяти розширенню уявлень про соціокультурні механізми адаптації суспільства до кризових ситуацій та їхнього впливу на майбутнє культурне середовище України.

Висновки до розділу I

Отже, дослідження фольклорних наративів російсько-української війни засвідчує їхню багатофункціональність, адаптивність та потужний вплив на суспільні процеси. Війна як соціокультурний феномен стимулює активне формування наративів, що виконують не лише інформаційну, а й консолідаційну, ідентифікаційну та психологічну функції, перетворюючись на один із ключових механізмів осмислення реальності. У розділі з'ясовано, що військові наративи є невід'ємним складником усної традиції та культурної пам'яті, які формують уявлення про героїзм, ворога, жертвовність і боротьбу за свободу, водночас активно реагуючи на виклики сучасності та трансформуючись під їхнім впливом.

Теоретичне підґрунтя дослідження має опертя на класичні та сучасні наратологічні концепції, представлені в наукових працях Жерара Женетта, Цветана Тодорова, Ролана Барта, Єнса Брокмаєра, Романо Харре, Ансгара Нюнінга, а також Жана-Франсуа Ліотара, які дозволяють розглядати наратив не лише як текстову структуру, а як когнітивний і комунікативний феномен, що моделює соціальну дійсність, а також конструює історичну пам'ять. Водночас міждисциплінарний підхід, розроблений у працях Річарда Баумана, Саймона Орінга, Алана Дандеса, Дена Бендікса, Лаурі Хонко та ін. дав змогу проаналізувати військові наративи як складне багатовимірне явище, що функціонує на перетині фольклористики, соціології, когнітивної лінгвістики та медіазнавства.

У результаті аналізу визначено, що ключовими смислотвірними механізмами військових наративів залишаються героїзація, демонізація ворога та ритуалізація пам'яті, які мають глибоке коріння у традиційній культурі й водночас набувають нових форм у сучасному фольклорному дискурсі. Традиційні архетипні образи й мотиви, зокрема образ героя-захисника, дихотомія «свій – чужий», мотив випробування та посвяти, не

зникають, а трансформуються відповідно до нових історичних умов. Із цієї точки зору важливими є також дослідження українських науковців – Ігоря Папуші, Оксани Лабащук, Лесі Мушкетик, Мілени Міленіної, Назарія Слободяна, які доводять, що наратив варто розглядати як процес смислотворення, безпосередньо пов'язаний із конкретним історичним досвідом.

Військовий фольклор постає одним із найдинамічніших складників народної творчості, що швидко реагує на соціально-політичні зміни. У ході війни фольклорні патерни зазнають істотної трансформації: відбувається реактуалізація традиційних мотивів епосу (приміром, козацького) та визвольної боротьби, модернізація мовних форм через появу нових жанрів (меми, слогани, відеонаративи), посилення політичного та ідеологічного конотатів, а також інтеграція персональних історій, що формують нове осердя фольклорної традиції. Важливу роль у цих процесах відіграє цифрове середовище, що, як показують дослідження сучасних українських учених – Олени Чебанюк, Наталії та Дарини Салтовських, Олени Івановської, Ярини Закальської, Лілії Яремко, – забезпечує швидке поширення наративів, їхню варіативність і колективне творення.

Сучасні військові наративи продовжують фольклорні традиції, розширюючи їхній вплив завдяки диджиталізації, що сприяє формуванню нових форм комунікації та колективної пам'яті. Вони відіграють важливу роль у формуванні бойового духу шляхом популяризації героїчних образів (кіборги, захисники Азовсталі, «Привид Києва»), використання сатири та гумору як засобу психологічної адаптації, а також ритуалізації пам'яті про загиблих через вербальні та візуально-вербальні форми, меморіальні практики та цифрові архіви. Прикметними у цьому сенсі є наукові напрацювання Яна Ассмана щодо культурної пам'яті, Віктора Тернера щодо ритуалу, а також українських дослідників воєнного й політичного фольклору – Романа Кирчіва, Василя Сокола, Оксани Кузьменко, Романа

Лихограя, які підкреслюють роль фольклору як інструменту культурного спротиву.

Встановлено, що військові наративи відіграють ключову роль у формуванні національної ідентичності, оскільки забезпечують консолідацію суспільства, формують образ нації-борця, відтворюють історичні паралелі та популяризують національні символи. Вони не лише документують події війни, а й активно конструюють уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє, закріплюючи морально-етичні цінності та моделі суспільної поведінки. Відтак, сучасний військовий фольклор постає як складна багатовимірна система, що поєднує традицію й інновацію, індивідуальний досвід і колективну пам'ять, забезпечуючи безперервність культурного розвитку та здатність суспільства до символічного опору в умовах війни.

РОЗДІЛ II

ОБРАЗИ ВІЙСЬКОВИХ У СУЧАСНИХ НАРАТИВАХ: ТРАДИЦІЙНІ КОДИ ТА НОВІ СМИСЛИ

2.1. Героїчний наратив у фольклорі та сучасних військових текстах

Героїчний наратив є одним із фундаментальних елементів фольклору, що формує національну свідомість, культурну пам'ять і моделі поведінки суспільства. Він є універсальною формою усної творчості, притаманною різним народам, і виконує важливу роль у соціальному та політичному житті спільнот. Через героїчні наративи передаються моральні та етичні цінності, створюється ідеалізований образ воїна, що стає взірцем для наслідування, а також формується модель взаємин між воїнами, суспільством та ворогом.

У військовому фольклорі як складникові національної традиції створюється образ воїна-захисника, якому приписуються певні характеристики, що залишаються незмінними упродовж століть. У фольклорі воїн постає як не лише боєць, а й носій високих моральних чеснот – він є символом гідності, відваги, мудрості та самопожертви. Через військові наративи закріплюється концепція героїзму, яка визначає, хто є «своїм», а хто «чужим», формуючи світоглядні орієнтири суспільства.

Героїчний епос особливо важливий у часи воєнних конфліктів і загроз, коли суспільство потребує наративів, що зміцнюють національну єдність і моральний дух. Саме тому військові фольклорні твори переживають періоди активної трансформації у воєнний час – вони переосмислюються, набувають нових акцентів, але зберігають основні структурні риси. Українська історична традиція має глибоке коріння героїчного епосу – від козацьких дум до сучасних військових балад, які

створюються на основі подій російсько-української війни. Показово, що, як зауважує Н. Ярмоленко, ще в радянську добу героїчний епос розглядався як жива й така, що повинна розвиватися, система: «древньоруські тексти «проніс через віки, поповнив і збагатив великий російський народ»», а отже, епос «не повинен «помирати», а має еволюціонувати, і, як творчість народу, активно удосконалюватися та розвиватися» [Ярмоленко, 2015]. Це підкреслює уявлення про героїчний епос як динамічну структуру, здатну до оновлення під впливом історичних подій і суспільних потреб – рису, яка особливо виразно проявляється у сучасних українських воєнних наративах.

Героїчний наратив має чітку структуру і характерні риси, які повторюються в усній народній творчості. Основні риси героїчного воїна, які закріплені у фольклорі, включають:

- Відданість громаді та нації – воїн виступає не просто як боєць, а як захисник рідної землі, громади, батьківщини. Його боротьба має моральне виправдання, що підкреслюється у фольклорних сюжетах. Він несе відповідальність не лише за себе, а й за свою сім'ю, народ і майбутні покоління. Наприклад, козацькі пісні «Чи не той то хміль» [Антонович, Драгоманов, 1874; Укр. нар. пісні, т. 1], «Ой Богдане, батьку Хмелю» [Антонович & Драгоманов, 1874; Укр. нар. пісні, т. 1], «Ой послав Бог Хмельницького» [Грушевська, 1927; Укр. нар. пісні, т. 1], «Не дивуйтеся, добрії люди» [Грушевська, 1927; Укр. нар. пісні, т. 2], «Ой усе лужком та все бережком» [Укр. нар. пісні, т. 2], «Ой з-за гори високої» [Укр. нар. пісні, т. 2].
- Мужність і самопожертва – герой діє відповідно до високих моральних ідеалів, готовий віддати життя заради перемоги та майбутнього народу. Він приймає свою долю як необхідність і не уникає випробувань. Цей мотив особливо виразно прослідковується в козацьких думках та народних переказах.

Наприклад, пісні «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче» [Антонович, Драгоманов, 1874; Укр. нар. пісні, т. 1], «Ой з города з Немирова» [Грушевська, 1927; Укр. нар. пісні, т. 1], «Висипали козаченьки з високої гори» [Укр. нар. пісні, т. 2].

- Військова доблесть – герой завжди перемагає ворога завдяки розуму, хитрості, бойовим навичкам або божественному заступництву. Він може бути непереможним воїном, але його сила завжди підсилена мудрістю та стратегічним мисленням. У фольклорі часто зустрічаються сюжети, де головний герой перемагає завдяки знанням та інтелекту, а не лише фізичній силі. Наприклад, казка «Котигорошко» [Франко, 1904].
- Гіперболізований образ ворога – противник часто демонізується, але водночас підкреслюються його військові здібності. Це робить перемогу героя ще важливішою. Наприклад, у традиційному українському фольклорі татари або московити зображуються як жорстокі завойовники, але водночас підкреслюється складність боротьби з ними. Наприклад, історичні пісні «Ой з-за гори, з-за лиману» [Драгоманов, 1874], «Ой не жалуйте ви, славні запорожці» [Драгоманов, 1874], «Ой полети, галко, ой полети, чорна» [Чубинський, 1878], «Ой тепер наші славні запорожці» [Драгоманов, 1874], «Та славне ж було Запорожжя» [Чубинський, 1878], «Пішло наше славне Запорожжя» [Чубинський, 1878], «Ой Боже наш милостивий» [Драгоманов, 1874], «Чорна хмара наступає, дрібен дощик з неба» [Чубинський, 1878].
- Підтримка вищих сил – у традиційній культурі часто фігурують міфологічні або релігійні мотиви, де герой отримує допомогу від богів, духів предків чи магічних артефактів. Воїни можуть володіти надприродними здібностями або бути наділеними

особливими якостями, які допомагають їм у битві. Наприклад, казка «Микита Кожум'яка» [Українські народні казки, 1985].

Героїчний наратив виконує кілька основних функцій у військовому фольклорі:

1. Формування історичної пам'яті – через героїчні пісні, думи та легенди закріплюється пам'ять про видатних воїнів та ключові битви, які визначили долю нації.
2. Легітимація боротьби – військовий фольклор виправдовує військові конфлікти, представляючи їх як боротьбу за вищі цінності, такі як справедливість, незалежність, релігія.
3. Моральна підтримка та консолідація суспільства – героїчний наратив допомагає долати страх перед ворогом, створюючи символічні образи незламності та перемоги.
4. Збереження традицій військової культури – через фольклор передаються уявлення про те, яким має бути ідеальний воїн, його чесноти та поведінка в бою.

Сучасні військові наративи продовжують традиційні мотиви героїчного епосу, але адаптуються до цифрової культури. Нові форми героїчного наративу включають персоналізовані історії військових, документальні відео, цифрові меми, гасла та інформаційні кампанії.

Сьогодні український героїчний наратив трансформується під впливом медіа. Військові отримують персоналізовані історії, що створюють міфи про їхню стійкість і відвагу. Наприклад, історії захисників Донецького аеропорту («Кіборги») стали сучасними міфами, які виконують ті самі функції, що й традиційні козацькі думи або народні балади. «Це відважний льотчик, легенди про якого складали з перших днів вторгнення. Він захищав українське небо й мав у своєму активі десятки збитих ворожих літаків. Історії про нього надавали нам відчуття того самого

«закритого» неба. Коли почали ширитися чутки про загибель «привида», ЗСУ відкрили його секрет – це був збірний образ пілотів цілої бригади тактичної авіації, яка захищала небо столиці. Образ легендарного «Привида» наразі втілює мініскульптура на його честь на вулиці Богдана Хмельницького, 56-а, а також мурал на Подолі» [Шапаренко].

Новітні військові наративи зберігають глибоку історичну основу. Таким чином, героїчний наратив залишається важливим елементом культурної пам'яті та соціальної комунікації, зберігаючи традиційні мотиви, але оновлюючись відповідно до сучасних технологічних та соціальних умов.

Найпотужнішим архетипом в українській військовій традиції є образ козака-захисника, що сформувався у XVI–XVIII століттях. Козак в українському фольклорі є не просто воїном, а уособленням національного ідеалу: він не лише майстерний борець, але й моральний авторитет, оборонець рідної землі та носій справедливості.

Козацький наратив глибоко закорінений у фольклорі. Він знаходить своє відображення у думах, історичних піснях, легендах та переказах. Наприклад, у «Думі про Самійла Кішку» описується визволення українських невільників з турецького полону, що підкреслює не лише військову майстерність, але й жертвність козаків заради своїх побратимів.

«Козаки – панове!

Добре майте,

Один другого одмикайте,

Кайдани із ніг, із рук не кидайте,

Полуночної години дожидайте!» – цей уривок з думи показує, що коли Самійло Кішка, звільнивши себе, спершу думає про побратимів, а не про власний порятунок. Він організовує спільну втечу, дбає про тишу,

стратегію, навіть про символічність дій (не кидати кайдани – щоб не збудити ворога). Це – еталон братерства і жертвності.

У «Думі про Марусю Богуславку» [Українські народні думи, 1986] розкривається тема боротьби не лише на полі бою, а й через хитрість і розум, що також є важливими характеристиками ідеального воїна.

«Бо як буде наш пан турецький до мечеті від’їжджати,
То буде мені, дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати;
То буду я до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати.» –

Цей уривок демонструє, що Маруся Богуславка планує дію заздалегідь, чекає на слушний момент, користується довірою ворога і перетворює її на зброю. Такий тип героїзму – розумна, виважена дія – не менш значущий у військовому фольклорі, ніж звичні збройні подвиги.

Козак у фольклорі постає як символ:

- Свободи та незалежності – його головною метою є захист власної землі та боротьба проти загарбників. Наприклад, Дума про козака Голоту «Не боїться він ні огню, ні меча, ні стріли...» (Голота протистоїть татарському загарбнику, не заради слави, а за честь і землю.)
- Мужності та сили духу – він завжди готовий до битви і не боїться смерті. Наприклад, у думі про козака Голоту: «Не боїться він ні огню, ні меча, ні стріли каленой» (характерна фольклорна модель безстрашного козака, який приймає будь-яку небезпеку).
- Братерства та взаємодопомоги – військове побратимство є центральним мотивом козацьких пісень і легенд. Наприклад, у стрілецькій пісні «Ой у лузі червона калина» звучить рядок:

«Визволяти братів-українців з московських кайдан» (формула, що підкреслює спільну боротьбу та взаємну відповідальність воїнів один за одного) [Стрілецькі пісні, 1992].

Образ козака, незважаючи на його історичну специфіку, залишається актуальним у сучасному героїчному наративі. Зокрема, його риси проєктуються на сучасних українських військових, які у медійному дискурсі та народній творчості продовжують традицію козацького воїнства (див. додаток А, мал. 9).

Образ гайдамаки, що з'явився в українському фольклорі XVIII століття, уособлює борця за соціальну справедливість. Гайдамаки були селянськими повстанцями, які виступали проти польського панування. На відміну від козаків, які діяли у військовій організації, гайдамаки часто діяли як партизани, використовуючи тактику несподіваних нападів і саботажу.

Фольклорні пісні про гайдамаків, зокрема «Гомін, гомін по діброві» [Українські народні пісні, 1989], відзначають їхню безстрашність та рішучість у боротьбі проти поневолювачів. Гайдамацький епос змальовує їх не лише як героїв, але і як месників, які карають ворогів за несправедливість.

Основні риси гайдамацького архетипу:

- Рішучість і безкомпромісність – герой бореться до кінця, не визнаючи авторитетів.
- Народний месник – він мстить за знущення над простими людьми, відновлюючи справедливість.
- Спонтанність та хаотичність – гайдамаки часто діють без чіткої стратегії, проте їхня боротьба сприймається як священна.

Наприклад, ці риси виразно виявляються в народній пісні «Гей, не дивуйте, добрії люди», де гайдамаки постають як народні месники, що повстають проти соціальної та національної кривди.

Архетип гайдамаки у сучасному контексті проектується на добровольчі батальйони та партизанські формування, які у воєнний час здійснюють диверсійні операції та діють за межами традиційної армійської структури.

Образ воїна-характерника посідає особливе місце в українському фольклорі. Це міфологізований воїн, що володіє надприродними здібностями, які допомагають йому у бою. У народних переказах козаки-характерники могли передбачати майбутнє, впливати на хід битви або отримувати допомогу від магічних сил [Чубинський, 1872].

Характерники, згідно з фольклорними описами, могли:

- Ставати невидимими та керувати природними стихіями.
- Отримувати силу від святих або магічних оберегів.
- Передбачати майбутні події та впливати на ворогів через магічні ритуали.

Так, у народних легендах про Івана Сірка його характерницькі здібності пояснюються надприродним походженням: оповідають, що він народився з зубами, міг обертатися хортом, прожив тричі по сімдесят років, а після смерті його «чарівна рука» нібито продовжувала приносити козакам перемоги.

Ці міфологічні риси знаходять своє відображення у сучасних військових наративах. Військові операції, що здаються неймовірними, часто набувають символічного значення у медійному просторі.

Останнім ключовим архетипом військового героя в українському фольклорі є повстанець ХХ століття, який формувався у піснях і переказах про Українську повстанську армію (УПА) та визвольну боротьбу українців протягом Другої світової війни [Смик, 1992].

Балади про УПА часто акцентують увагу на жертвності бійців, їхній боротьбі за незалежність, вірності присязі та невідворотності смерті як

частини цієї боротьби. Наприклад, у популярній пісні «Лента за лентою» передано рішучість та незламність повстанців у бою.

Ключові риси повстанця ХХ століття:

- Безкомпромісна боротьба за незалежність.
- Символ жертвності – смерть сприймається як частина боротьби.
- Підпільна діяльність та розрахунок на підтримку народу.

Цей архетип знайшов відображення у сучасних наративах про добровольчі батальйони та спецпідрозділи, які борються за територіальну цілісність України, діючи в умовах нерівних сил.

Хоча кожен із наведених військових архетипів формувався в різні історичні періоди, вони мають багато спільного. Головна функція цих наративів – репрезентувати модель героїчного воїна, який захищає свій народ, керуючись високими моральними принципами.

У сучасному публічному та медійному дискурсі простежується тенденція до фольклоризації образів оборонців російсько-української війни, коли новітні герої інтерпретуються крізь призму традиційних культурних моделей. Так, Найвідоміша картина українського художника Іллі Рєпіна (Ріпина) «Запорожці пишуть листа турецькому султану» несподівано стала актуальною під час російсько-української війни. Тільки тепер листи пишуть сучасні козаки, воїни ЗСУ, і не турецькому султану Мехмеду IV, а очільнику Росії Володимиру Путіну [«Запорожці» Рєпіна сьогодні: як тепер пишуть листи сучасні козаки – Воїни ЗСУ (radio.svoboda)].

Паралельно в публічному дискурсі й у військовій символіці актуалізується архетип характерника: показовим є створення в складі 24-ї окремої механізованої бригади батальйону з промовистою назвою «Характерники», чії бійці воюють на Донбасі; сама назва апелює до фольклорного образу козака-мага, якого «не беруть кулі» й який володіє надприродними здібностями [Лісова, 2024]. Такі практики найменування та

інтерпретації створюють місток між легендарними оповідями про козаків-характерників і досвідом сучасних воїнів.

Водночас у численних документальних та медійних проєктах, присвячених обороні Маріуполя й загалом російсько-українській війні (зокрема у фільмі «Люди зі сталі / People of Steel», що фіксує історії захисників Маріуполя та боротьбу їхніх родин за визволення полонених), наскрізною є тема особистої відповідальності, усвідомленого вибору й індивідуальної самопожертви [Fomenko, 2024]. У численних інтерв'ю, волонтерських і документальних ініціативах, включно з проєктами типу «щоденників» територіальної оборони, воїни проговорюють себе як суб'єктів, що несуть відповідальність за побратимів, цивільних і «свою ділянку» фронту, – ця риторика виразно перегукується з традиційними моделями героїчного фольклору, де центральним є мотив готовності «скласти голову» за громаду й рідну землю [ТрО-Ща, 2022].

Таким чином, військові архетипи в українському фольклорі є не лише частиною історичної пам'яті, а й активним механізмом формування сучасної ідентичності та героїчного наративу, що допомагає суспільству осмислювати події війни та зберігати єдність у кризові моменти.

З початком російсько-української війни (2014) та фази повномасштабного вторгнення РФ на терени України (2022) героїчний наратив став одним із ключових елементів національного дискурсу, відображаючи колективний досвід війни та консолідацію суспільства перед лицем агресії. Підкреслення непереможності та військової майстерності. Традиційні мотиви військової звитяги переносяться на сучасних воїнів, підкреслюючи їхню хоробрість та здатність до ефективного спротиву навіть за несприятливих умов.

На відміну від традиційного фольклору, де герої зазвичай узагальнені, сучасні воєнні наративи активно персоналізують історії

військових, підкреслюючи індивідуальні подвиги та створюючи образи конкретних героїв.

- Медіалізація особистих історій. Через соціальні мережі та документальні проєкти історії окремих військових стають частиною загальнонаціонального нарративу. Яскравим прикладом такої трансформації є постать начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України Кирила Буданова, який став повноцінним героєм сучасного цифрового фольклору. Його медійний образ будується на поєднанні стратегічного спокою та загадковості, що породило численні меми про «фірмову усмішку», прогнози, які незмінно збуваються, та легендарну лаконічність. А в соціальних мережах існують фан-сторінки з мемами героя [Кирило Буданов Фан-акаунт ([kyrylobudanov.fan](https://www.instagram.com/kyrylobudanov.fan))].
- Героїзація загиблих. Меморіальні традиції закріплюють пам'ять про загиблих воїнів у фольклорних і медійних текстах, перетворюючи їх на символи незламності. Показовим прикладом є медіалізація постаті Дмитра Коцюбайла («Да Вінчі»). Його історія – від добровольця-підлітка до легендарного комбата – стала частиною загальнонаціонального міфу, де особистість воїна ідентифікується з безкомпромісною відданістю державі.

Раніше військові нарративи передавалися переважно через усну традицію, літературні джерела або музичний фольклор. Сьогодні ж вони активно поширюються через цифрові платформи, що змінює їхню структуру та швидкість поширення.

- Соціальні мережі як головний засіб комунікації. Сучасні військові історії передаються через Twitter, Telegram, TikTok, YouTube, Facebook, що дає змогу не лише миттєво поширювати інформацію, а й взаємодіяти з аудиторією, створюючи інтерактивний фольклор.

- Формування візуальних наративів. Відеоформати, документальні стрічки, репортажі з передової та короткі кліпи стали важливою частиною сучасного військового наративу. Наприклад, відеоролики про звільнення українських міст [«Ексклюзивне відео звільнення Херсона 11.11.22.» (Херсон Плюс, 12 листопада 2022 р.)] та військові операції СОУ, такі як операція «Павутина» та інші є не просто інформаційним продуктом, а й засобом формування героїчного наративу.

Військовий наратив завжди передбачав формування чіткого протиставлення «свій – чужий». У сучасному контексті ця межа стала ще виразнішою, що відображається у медійному дискурсі.

- Міфологізований образ ворога у сучасних українських військових наративах часто ґрунтується на символічних моделях, запозичених із масової культури, зокрема з фентезійного епосу Дж. Р. Р. Толкіна. У публічному дискурсі Росія дедалі частіше позначається як «*Мордор*», а російські окупанти – як «*орки*», що підсилює уявлення про них як про носіїв руйнівної, «темної» сили. Це явище докладно фіксує стаття французького видання *Le Monde* [Leloup, 2022], де зазначається, що українські користувачі активно застосовують толкінівські метафори для опису агресора («*Russia is Mordor, and its soldiers are the orcs*»). Таким чином, метафорика «Мордора» та «орків» не лише дегуманізує ворога, а й створює символічну рамку, в якій війна осмислюється як боротьба світла й темряви – одна з найстійкіших моделей європейської міфопоетичної традиції.
- Сакралізація боротьби проявляється через використання символіки, релігійних текстів та міфологічних образів у військовому дискурсі. Традиційне козацьке гасло «*Воля або смерть*» у сучасних умовах російсько-української війни набуло

нового змістового навантаження, активно функціонуючи як маркер жертовної готовності до оборони. Воно широко використовується у фронтовій символіці, зокрема на наліпках, шевронах і нашивках (*поширені шеврони зі слоганом «Воля або смерть»*). Показовим є й офіційне закріплення спорідненої формули в структурі Збройних Сил України: 72-га окрема механізована бригада імені Чорних Запорозжців має затверджене бойове гасло *«Україна або Смерть!»* [Нашу історію...]. Використання таких формул продовжує традицію героїчного фольклору, у якому боротьба осмислюється як моральний та духовний обов'язок, що вимагає повної самовідданості.

Загиблі військові перетворюються на символи національної боротьби, що виражається у створенні меморіальних традицій, перейменуванні вулиць, написанні пісень та художніх творів.

- Меморіалізація загиблих героїв. У сучасному контексті увічнення пам'яті про загиблих захисників відбувається через мистецькі проекти, відео, публікації в соцмережах та документальні стрічки. Наприклад, виставка фотографа й штаб-сержанта 35-ї окремої бригади морської піхоти Збройних сил України Костянтина Гузенка, яку зробили його колеги, друзі після смерті в пам'ять про нього [У Києві відкрилася виставка «Перехідний стан» штаб-сержанта 35-ї бригади морської піхоти Костянтина Гузенка.].
- Колективний міф про незламність. У сучасному військовому дискурсі загиблі герої зображуються як носії найвищих моральних цінностей, які жертвують собою заради вищої мети.

Порівняння традиційного та сучасного героїчного нарративу демонструє, як трансформується образ військового героя у фольклорі під впливом нових історичних реалій та інформаційного середовища.

У традиційному наративі головним персонажем виступає богатир, козак, гайдамака або повстанець – носій ідеалів волелюбності, мужності та самопожертви. Ці герої формуються у фольклорній традиції через казкову та неказкову прозу й ліро-епос, де підкреслюється їхня відданість громаді, здатність до винахідливості у бою та готовність до жертвовної боротьби за рідну землю.

Сучасний героїчний наратив натомість зосереджується на образі військового Збройних сил України, добровольця або «кіборга» – учасника оборони ДАПу, фортеці Бахмут тощо. Новий герой вирізняється не лише мужністю, а й високим рівнем професіоналізму, тактичною майстерністю, володінням сучасним озброєнням, здатністю діяти у складних умовах гібридної війни. Це людина дії, для якої бойова ефективність поєднана з моральною відповідальністю.

Традиційний образ ворога в українському фольклорі уособлювався в татарах, поляках (ляхи), москалях – загарбниках, що посягали на українські землі та свободу. Сучасний героїчний наратив продовжує цю лінію, проте у нових термінах: ворог – це російський окупант, часто позначений символічними назвами «орки», «рашисти», що водночас викликають осуд і зневагу, а також виконують функцію дегуманізації противника.

Щодо способу передачі історій, то якщо традиційна культура спиралася на усну форму, то сучасна воєнна фольклоризація реалізується в цифровому форматі. Героїчні історії циркулюють через соціальні мережі, меми, відеоролики, документальні стрічки, що поширюються інтернетом та телевізійними платформами. Таким чином, сучасний героїчний дискурс продовжує фольклорну традицію, водночас адаптуючи її до умов цифрової доби.

Сучасний героїчний наратив продовжує традицію військового фольклору, але водночас зазнає суттєвих змін. Він стає персоналізованим, візуалізованим та інтерактивним. Завдяки цифровим медіа він

поширюється значно швидше та набуває глобального масштабу, зміцнюючи колективну пам'ять та формуючи національну ідентичність.

Порівняння традиційного фольклорного героя з сучасним військовим образом дозволяє простежити зміни у функціонуванні цього наративу та визначити, як елементи традиційної культури адаптуються до нових реалій.

Традиційний фольклорний герой завжди був частиною колективного міфу, і його індивідуальні риси мали узагальнений характер. Він уособлював риси цілого народу, був архетипом захисника, борця за правду, відважного воїна, який діяв відповідно до морального кодексу. Сучасні військові герої, хоча й зберігають традиційні риси, стають більш персоналізованими: суспільство сприймає не лише узагальнені образи, а й конкретні історії військових, що здобули популярність у цифровому просторі.

У традиційних наративах герої часто отримували допомогу від надприродних сил: святих покровителів, духів предків або чарівних артефактів. Цей міфологічний складник зберігся і в сучасному героїчному дискурсі, набувши нових форм.

Сакралізація боротьби: Сучасний військовий наратив включає релігійну риторичку, використовуючи біблійні та історичні паралелі. Образ Маріуполя як «нового Єрусалиму», оборона «Азовсталі» як символа жертвності – це приклади сакралізації війни у сучасному дискурсі.

Ритуали пам'яті та їхній фольклорний аналог: Традиційні голосіння за загиблими, пісні-реквієми знаходять своє продовження у сучасному військовому мистецтві.

2.2. Фольклорні моделі військової ідентичності та їхня еволюція в сучасному воєнному наративі

Фольклорні уявлення про воїна в українській традиції формувалися на перетині історичного досвіду, колективної пам'яті та етичних норм, створюючи стійку модель військової ідентичності, що поєднувала фізичну міць, моральну досконалість і готовність до самопожертви. У народних думках і переказах воїн постає захисником громади та носієм вищих моральних обов'язків; його сила завжди доповнюється мудрістю й стратегічністю, а боротьба часто інтерпретується як праведна, оскільки отримує сакральне підкріплення (божа допомога, зв'язок із предками, символічні обереги). Водночас, як зазначалося вище, традиційний наратив нерідко підкреслює силу ворога, що посилює значущість перемоги й підносить статус героя.

У сучасному воєнному дискурсі ці моделі набувають нових форм, але зберігають свою символічну структуру: мотив вірності побратимству й громаді резонує у військових зверненнях; піднесення майстерності виявляється у героїзації пілотів, снайперів чи операторів дронів; жертвність присутня в меморіальних наративах; сакральний вимір підтримують девізи та військова символіка; а образ ворога знову міфологізується через сучасні метафори – від «орків» до «Мордора». Таким чином, фольклорні моделі не лише зберігаються, а й активно трансформуються, стаючи основою для формування сучасної військової ідентичності.

Сучасні війни вплинули на переосмислення військової ідентичності. Особливості сучасного воєнного конфлікту, зокрема російсько-української війни, зумовили необхідність адаптації традиційних моделей воїна до нових реалій. Військовий фольклор продовжує виконувати свої функції, проте він змінюється відповідно до соціальних та технологічних умов.

З початком гібридних конфліктів, коли війна ведеться не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі, військова ідентичність набуває нових рис. У сучасному наративі український військовий представлений не лише як захисник рідної землі, але й як стратегічний учасник інформаційної війни, моральний авторитет і символ спротиву.

Важливим аспектом сучасної військової ідентичності є також зміна ролі громадянського суспільства. Війна ХХІ століття передбачає залучення не лише військових, а й волонтерів, медіа, дипломатів, які стають частиною національного спротиву. Це розширює традиційне поняття військового героїзму, включаючи в нього цивільних, які підтримують оборону країни. У перші тижні повномасштабного вторгнення в українському медіапросторі сформувався корпус історій про «народний спротив», які швидко набули рис сучасного фольклору й стали частиною колективного уявлення про героїзм. Одним із найвідоміших прикладів є випадок ромської громади поблизу Каховки, представники якої захопили російський танк Т-72, що був покинутий окупантами під час втечі: «Херсонщина "жжот". У селі Любимівка цигани вкрали танк. Ще раз. Цигани. Танк. Вкрали. У росіян» [Орлова, 2022]. Цей наратив отримав широку популярність і в Україні, і поза її межами, став основою мемів, пісень, вистав тощо [Цигани вкрали танк ([zhannaltavskayaofficial/video](https://www.youtube.com/watch?v=zhannaltavskayaofficial/video)); Жанна Лтавська & Сім'я Іванцових – Рускій Вредитель (Сольний концерт 2023); Футболка «Цигани вкрали танк»]. Як зазначає Януш Панченко, «сама ж подія з викраденням російського танка є своєрідною сучасною інтерпретацією популярної історії про поцуплений ромським ковалем у римських легіонерів цвях, яким вони мали пробити голову Христа, і у якій образ Христа інтерпретований в образі України» [Панченко, 2025].

Інша історія, що швидко отримала широке публічне обговорення, стосувалася киянки, яка збила російський дрон банкою домашньої консервації – випадок став символом винахідливості цивільних у ситуації

бойової загрози [Семенова, 2022]. Як і всі фольклорні / фольклоризовані тексти, наративи про цей випадок набули варіативності – у різних варіантах фігурували то банка з огірками, то з помідорами, що засвідчило наявність фабулату – «насиченої домислами інформації про подію», за визначенням В. Сокола [Сокіл, В., 2022, с. 16]: «У квартирі знайшлося б щось більш відповідне, щоб запустити у ворожий пристрій. Але в той момент подумала, що поки забіжу у кімнату та повернуся, втрачу час – дрон може зникнути. Натомість банки з консервацією стояли під її стільцем. Тому запустила банкою в дрона. Мабуть, від страху. Бо я злякалася. А що як звідти почнуть обстрілювати мене! Як же шкода тих помідорів... Не знаю, звідки взялися байки про огірки. Це були помідори зі сливою, мої улюблені. Літрова банка <...> Потім разом із чоловіком оббігли будинок, розтоптали залишки дрона і розкидали уламки по різних баках зі сміттям» [Максенко Марина «Це були помідори, а не огірки»: Киянка розповіла, як збила дрон консервацією]. Привертає увагу розв'язка наративу, в якій описується розтоптування і розкидання уламків – це типовий мотив чарівної казки, де тіло переможеного злотворця обов'язково піддається фізичному знищенню, на чому акцентує О. Наумовська: «Прикметно, що у всіх зразках фізичної перемоги героя над злотворцем після загибелі останнього його тіло повинно бути знищено, адже за первісними уявленнями збереження тіла є необхідною умовою для майбутнього оживлення, переродження, продовження посмертного існування в потойбіччі (внаслідок чого і виникли практики муміфікації, як, наприклад, у Давньому Єгипті, висушування тіл в Індонезії, власне і поховання у землю, що зберігає християнська традиція)» [Наумовська, О., 2023, с. 92].

Не менш знаковою стала історія мешканки окупованого Генічеська Херсонської області Світлана Панкова, яка 24 лютого 2022 року звернулася до російських солдатів зі словами про «насіння в кишені»: «Покладіть собі в кишеню насіння соняшнику, щоб вони проросли, коли ви тут поляжете!» –

що згодом стало одним із найпоширеніших меметичних висловів спротиву та моральної непокори окупації [Макринська, 2024]. В основі цього сюжету, з одного боку, – класичний фольклорний конфлікт між руйнівною силою чужинця та нескінченною родючістю рідної землі, яка зрештою поглине загарбника; з іншого – символізм соняшника, який в українській традиційній культурі асоціюється з сонцем, добробутом та силою, позаяк завжди тягнеться до світла, насіння ж – це символ самого життя, що чекає свого часу. Окрім того, мотив перетворення на рослину – фітоморфна метаморфоза – є надзвичайно поширеним у різних фольклорних міфологічно закорінених жанрах не лише усної словесності українців, а й різних народів світу – так, у давньогрецьких міфах німфа Дафна, аби втекти від переслідувань Аполлона, благає батька про допомогу і перетворюється на лаврове дерево, Нарцис, який закохався у власне відображення, помер від туги і перетворився на квітку, яка носить його ім'я; в українському ліро-епосі мати претворює невістку на вербу, тополю тощо, як, приміром, у відомій баладі з Луганщини «Ой чие ж то жито, чиї ж то покоси» [Твір «Ой чие ж то жито, чиї ж то покоси»].

Ці приклади демонструють, як сучасний воєнний наратив розширює межі героїчного, наділяючи рисами воїнського етосу не лише військових, а й цивільних, чий спротив стає частиною ширшої культурної моделі оборони.

Таким чином, сучасна військова ідентичність спирається на традиційні фольклорні моделі, проте значно розширюється за рахунок інформаційних технологій, персоналізації героїзму, акценту на моральній відповідальності та активному залученню цивільного населення. Ці зміни створюють нову систему цінностей, у якій воїн постає не лише як солдат, а й як символ національного спротиву, стратегічної боротьби та морального лідерства.

Архетипи воїна можна знайти в усіх культурах світу. У скандинавському епосі це образ берсерка – войовничого героя, що вступає в бій у стані бойового шаленства. В античній Греції воїн представлений в образі Ахіллеса чи Геракла, які втілюють фізичну могутність і божественну підтримку. В Японії ідеал воїна сформований у традиції самураїв, які слідували суворому кодексу честі бусідо, що вимагав абсолютної відданості господарю та дисципліни.

У ХХІ столітті традиційні образи воїна зазнали суттєвих змін, що зумовлені новими типами збройних конфліктів. Трансформація воєнного досвіду відображається не лише у фізичних змінах тактики ведення війни, а й у переосмисленні самого образу військового – його мотивації, ролі в суспільстві, сприйняття колективною свідомістю. Військові, які захищають Україну у війні з Росією, продовжують традицію історичних архетипів, але їхня функція та символічне значення в суспільстві змінюються відповідно до нових викликів. Наприклад, порівняння про роботу операторів дронів через метафору «небесного ока».

Відтак, відбувається перенесення історичних архетипів на образ теперішніх військових, що відображає сталість певних фольклорних кодів. Таким перенесенням, зокрема, є *Смертник-герой* → *Герой-мученик*. Герої, які віддали своє життя за Україну, набувають сакрального значення в національній пам'яті. Якщо у фольклорі існував архетип воїна, що йде на смерть свідомо, то в сучасному дискурсі цей образ трансформується в символ героїчного самопожертвування.

Загиблі військові отримують посмертні відзнаки, їхні імена включаються до національного пантеону пам'яті, а культурні практики вшанування – від меморіалів до мистецьких проєктів – стають важливою частиною формування сучасного героїчного наративу. Одним із найпомітніших проявів цього є топонімічне вшанування: у 2022 році Київ перейменував низку вулиць на честь полеглих захисників. Так, колишню

Волгоградську вулицю в Солом'янському районі перейменовано на вулицю Романа Ратушного, активіста й військового, загиблого під Ізюмом [Кличко, 2022]. У Дарницькому районі столична влада перейменувала вулицю Славгородську на вулицю Дениса Антіпова, військового та філолога, який загинув на фронті [У Дарницькому районі..., 2022]. Таким чином, практика присвоєння імен загиблих воїнів міським просторам працює як інструмент колективної пам'яті, закріплюючи їхні постаті в історичному та культурному ландшафті й розширюючи форми сучасного героїчного наративу. Також, пісня «Пливе кача» набула значення неофіційного реквієму, що символізує загиблих на війні. Водночас, у візуальній культурі часто використовується образ воїна з крилами – як відсилання до «Небесної сотні», що підкреслює мотив героїчної загибелі.

Важливим аспектом сучасних воєнних наративів є те, що військова ідентичність формується не лише через реальні вчинки воїнів, а й через віртуальні міфи, що є продуктом інформаційної війни.

Якщо традиційний фольклор створював узагальнені образи воїнів у думах і баладах, то нині кожен боєць може отримати власну «легенду», яка формується й циркулює в цифровому середовищі. Показовим є випадок українського добровольця Сергія Козака, історія якого стала широко відомою завдяки численним публікаціям у соцмережах та інтернет-медіа [Козак Сергій], під час бойового зіткнення він утратив ногу, поклав її в рюкзак і продовжив виконувати завдання, доки його не евакуювали: «Поранення отримав, коли попали в засаду, повертаючись із Славянська. В селі Долина. Засада була досить професійна, продумана. Але так уже вийшло, що ми теж уміємо все продумувати. Коли я помітив, що ціляться в нас, почав стріляти. Кулемет у нас був направлений в іншу сторону, а часу його розвертати не було. Першим прицільним і вдалим вистрілом противника из РПГ-26 пробило броню і відірвало ногу мені и водію. Після чого ми ще 20 хвилин продовжували вести бій. Я стояв на сидінні в сторону

пострілів, спирався більше на праву ногу і думав, що вона обпечена. Ліву просто не відчував. Присів, щоб дістати наступний магазин. Когда піднімався, зрозумів, що з лівою ногою щось не так, тому що не можу на неї встати. Але встав і продовжив бій. Коли закінчили, посвітив на ногу, побачив, що вона уже зажгутована кимось із хлопців, а нижня частина лежить збоку, тримається лише на шматку шкіри. Подумав «слава Богу, що не праву» [Загайський Богдан. «Я поклав свою ногу у рюкзак і продовжував бій», – доброволець з Чернівців Сергій Козак, 2014]. Незалежно від рівня документальної підтверженості окремих деталей, сама популярність цієї історії свідчить про механізм творення новітніх воєнних легенд, у яких індивідуальний досвід перетворюється на символ надлюдської стійкості та незламності, подібно до того, як у традиційному фольклорі народжувалися епічні образи героїв.

Живою сторінкою сучасного героїчного епосу з конотацією міфологізації постає і подвиг пораненого танкіста 28-ї окремої механізованої бригади Лицарів Зимового походу Сергія Братчука, якого вже встигли вважати загиблим після підриву танка на міні: «Із перебитими ногами він подолав шість кілометрів, повзучи до безпечного місця, щоб вийти на зв'язок із побратимами та покликати на допомогу. «Година спливала за годиною, майже добу без мобільного зв'язку, без надії на допомогу, але зі страшним болем, понівечених ніг він ховався від ворогів. Й думав тоді лише про одне – треба вибратись й вижити попри все. Зрештою, він наважився на відчайдушний крок – пораненим діставатися своїх. Поповз, зі страшним болем в перебитих ногах, в гарячці та з нестерпною спрагою без ковтка води, ховаючись від постійних обстрілів та безпілотників, які прочісували територію – він здолав зо 6 кілометрів» [Зінченко Мар'яна. Український танкіст, якого вважали загиблим, проповз шість кілометрів з перебитими ногами – Братчук]. Ці тексти перегукуються

з народними казками, як-от «Про Івана Голика і його брата», де герой, якому зміївна відсікла в ноги, разом із безруким побратимом долають змія.

Інші приклади героїчних міфів включають історії оборонців Маріуполя, снайперів, які знищували десятки ворожих солдатів, і навіть міфологізацію окремих військових підрозділів, які виступають як колективні герої.

У сучасному воєнному наративі війна все більше сприймається як боротьба світла й темряви, де українські воїни набувають релігійного ореолу. Вислови «воїн світла», «ангели ЗСУ», «Небесна варта» демонструють міфологізацію військової справи.

Основні аспекти сакралізації:

Створення напівміфологічних образів. У сучасному воєнному наративі окремі військові постаті набувають рис, що виходять за межі раціонального сприйняття й наближаються до напівміфологічних або сакралізованих образів. Подібно до середньовічних легенд про святих воїнів – зокрема Георгія Побідоносця, який у європейській традиції поєднує риси історичного персонажа та символу небесного заступництва, – сучасні воєнні герої іноді стають носіями колективних очікувань, страхів і надій. У цьому сенсі показовою є фігура генерала Валерія Залужного, який у масовій культурі отримав прізвиська на кшталт «*Отаман Залужний*» або «*Залізний генерал*». Ці найменування активно циркулювали у соцмережах, мемах, іконографічних зображеннях та волонтерських проєктах, формуючи образ не лише висококваліфікованого військового, а й символу незламності та національної стійкості. Медіа-форми цього образу – від стилізованих постерів до жартівливих «козацьких» портретів – демонструють механізм сакралізації сучасного лідера, коли історична особа набирає рис напівлегендарного захисника, подібного до фольклорних та релігійних архетипів.

Персоналізація військових святих. Герої, які загинули в боях, увічнюються в народній пам'яті, і згодом стають фігурами, які набувають містичного значення. У сучасному воєнному наративі загиблі військові нерідко набувають символічного статусу, подібного до постатей «військових святих» традиційної культури. Їхні історії виходять за межі приватного життєпису та функціонують як моральні архетипи національного спротиву. Показовим прикладом є Олександр Мацієвський, військовослужбовець 119-ї бригади ТрО, якого російські військові розстріляли після його останніх слів: «Слава Україні!». Поширення відео страти спричинило миттєву сакралізацію його образу в інформаційному просторі: Мацієвський став уособленням незламності, моральної перемоги та здатності зберігати гідність у момент смерті. У подальшому його символічний статус був закріплений у публічних просторах та мистецьких репрезентаціях. У Києві створено мурал із його зображенням, який став місцем вшанування та формою візуального закарбування колективної пам'яті. Важливо, що мотив сакралізованої жертвності Мацієвського увійшов і до офіційного державного дискурсу: у зверненні Президента України до Дня Незалежності його постать була згадана як приклад незламності українського народу, а відеоряд переходив саме до кадру з київським муралом, підсилюючи його символічний вимір [Привітання..., 2023]. Таким чином, індивідуальний подвиг Мацієвського трансформується у структурний елемент сучасної національної міфотворчості, де особистість героя набуває рис сакрального захисника спільноти.

Війна як метафізична боротьба. У риторичі сучасних військових наративів дедалі відчутніше простежується зміщення акценту від уявлення про війну як боротьбу за територію до її осмислення як екзистенційної битви добра і зла, життя й небуття. Такий тип інтерпретації відповідає архаїчним і фольклорним моделям війни, у яких збройне протистояння набуває метафізичного виміру та постає зіткненням фундаментальних

моральних принципів. У цьому ключі характерним є висловлювання музиканта й військовослужбовця Андрія Хливнюка, який у інтерв'ю *Ukrainer* прямо наголошує на онтологічній сутності сучасної війни: «Це війна за саме існування» [Хливнюк, 2025]. У такому формулюванні війна постає не як конфлікт за ресурси чи кордони, а як боротьба за право на продовження історичного буття нації. Подібні висловлювання стають важливим елементом сучасного військового дискурсу, у якому метафізичне тлумачення війни слугує для мобілізації суспільства, конструювання моральної легітимації спротиву та відтворення традиційної фольклорної моделі сакральної битви між світлом і темрявою.

Формування наративів про ворога: деморалізація супротивника. Якщо у традиційному фольклорі ворог часто залишався узагальненим (осман, татарин, москаль), то сучасна інформаційна війна робить його конкретним. Зокрема, в популярній культурі, як зазначалося попередньо, противник постає як «орки», «рашисти», що створює деморалізуючий образ та посилює психологічний тиск.

Також сучасні воєнні наративи оприявлюють перенесення фольклорного патерну *Воїн-справедливий месник* → *Доброволець-воїн*. Образи народних месників і ватажків визвольної боротьби, зокрема Северина Наливайка, Максима Залізняка, Устима Кармалюка, Лук'яна Кобилиці, Олекси Довбуша та учасників народних повстань, які постають у думах, історичних піснях, легендах і переказах як уособлення соціальної справедливості, боротьби проти гноблення та ідеалізованої народної звитяги, користуються особливою популярністю в українському фольклорі. Портрет такого героя, як зазначає П. Будівський, – «героїко-величальний, переданий опосередковано через враження інших, зачарованих його вродою, поставою, силою» [Будівський, 2000, с. 92].

Як і гайдамаки або повстанці у фольклорі, сучасні добровольці уособлюють образ людей, які не чекають наказу від держави, а беруть на

себе відповідальність за майбутнє країни. З початку війни 2014 року тисячі українців добровільно вступили до лав батальйонів, що нагадує народні повстання минулого. Ідея «народного опору», яка традиційно була властива українському національному наративу, актуалізувалася в реальному військовому житті.

У медійному просторі цей образ посилюється через документальні фільми, інтерв'ю, пісні, публікації в соціальних мережах. Добровольці описуються як носії морального кодексу, ті, хто бореться не лише з фізичним ворогом, а й за справедливість. Вони часто стають головними героями персоналізованих військових історій, які відіграють важливу роль у згуртуванні суспільства. Наприклад, український серіал «Доброволець».

Транснаціональний вимір героїзму. Українські воїни стають символами спротиву на міжнародному рівні. Це відображається у висвітленні війни західними медіа, створенні іноземних документальних фільмів, залученні міжнародних митців до висвітлення українських бойових історій. Наприклад, документальні фільми «Маріуполіс» (2016) і «Маріуполіс 2» (2022) стрічки литовського режисера Мантаса Кведаравічюса.

Сьогодення характеризується переходом від колективного наративу до особистісного переживання війни. Сучасні війни не лише ведуться на фронті, а й документуються в реальному часі через відеоблоги, щоденники в соцмережах, особисті історії, що стають доступними для великої аудиторії: Це змінює традиційну модель героїзації: якщо раніше народ складав пісні про безіменних героїв, то тепер суспільство знає кожного з них на ім'я.

Інформаційний простір XXI століття (соціальні мережі, YouTube, Telegram-канали) став новою платформою для поширення військових історій, що раніше існували в усному фольклорі. Тепер військовий міф

творюється у цифровому середовищі, де кожна подія одразу набуває документального характеру.

Цифровізація військової ідентичності має кілька аспектів:

- Створення мемів та вірусного контенту. Наприклад, меми про героїчні вчинки військових виконують ту ж функцію, що й народні пісні та думи минулого – фіксують у масовій свідомості образ героя, але сучасними засобами комунікації (див. додаток А, мал 17).

- Документальні та аматорські відео. Якщо раніше ключовими засобами передачі воєнних історій були пісні, думи чи хроніки, то тепер їхню функцію перебирають короткі відео, що поширюються через соцмережі. Це дозволяє створювати масштабні воєнні наративи в реальному часі.

- Інтерактивність сприйняття військових історій. Завдяки платформам, де користувачі можуть коментувати, поширювати та доповнювати інформацію, воєнні міфи стають динамічними. Вони не лише передаються від покоління до покоління, а й трансформуються та адаптуються залежно від суспільного контексту.

Використання інформаційних технологій для формування наративів війни. У XXI столітті боротьба відбувається не лише на полі бою, а й у медіапросторі, де воєнні наративи конкурують між собою. Це вимагає розробки нових стратегій, що включають:

- Швидке поширення наративів у реальному часі – цифрові технології дозволяють суспільству негайно реагувати на події, створювати нові історії та адаптувати наявні наративи до ситуації. Наприклад, аудіозапис репліки прикордонника з острова Зміїний «Russian warship, go fuck yourself», який протягом кількох годин став вірусним інтернет-мемом і був увічнений на поштовій марці «Укрпошти» як символ спротиву російській агресії.

- Адаптацію традиційних фольклорних мотивів до сучасних комунікаційних форматів – наприклад, балади перетворюються на авторські пісні у стилі рок чи реп, що поширюються через TikTok та YouTube. Наприклад, стрілецька пісня «Ой, у лузі червона калина», яка після початку повномасштабної війни перетворилася на TikTok- та Instagram-хіт, отримала сотні реміксів і стала елементом цифрової обрядовості (використання у флешмобах, на маршах, у благодійних трансляціях). Її сучасні виконання зберігають первинну мобілізаційну функцію, властиву фольклорній традиції.
- Формування інтерактивних воєнних наративів, де кожен може стати учасником розповіді. Соціальні мережі дозволяють миттєво коментувати, ділитися контентом, поширювати історії, що створює нові форми колективної творчості.

Таким чином, інформаційні технології змінюють механізми функціонування військових наративів, роблячи їх інтерактивними, динамічними та більш гнучкими щодо суспільних потреб.

Образ ворога, як і раніше, виконує функцію символічного протиставлення, але способи його репрезентації стали більш іронічними, сатиричними й часто, з огляду на превалювання аудіовізуального контенту у сучасному мережевому просторі, візуальними.

При цьому конструювання образу ворога у сучасних воєнних наративах відбувається двома основними шляхами. По-перше, формується образ противника як уособлення абсолютного зла. Така модель властива й традиційному фольклору, у якому ворог часто постає демонізованою фігурою. Водночас сучасний воєнний дискурс значно підсилює цей ефект не лише завдяки використанню інформаційних технологій і медійних механізмів поширення, а й через практики лексичної номінації та семантичної маркації образу ворога. Зокрема, використання назв на позначення противника («орки», «рашисти») виконує функцію мовної

дегуманізації, а також сприяє формуванню впізнаваних меметичних маркерів, що активно циркулюють у сучасному воєнному дискурсі. По-друге, важливим елементом нарративної моделі образу ворога стає його сатиричне переосмислення, яке реалізується через механізми іронізації, карнавалізації задля зниження героїзованого образу противника.

Так, приміром, таким об'єктом сатиричного переосмислення у сучасному українському воєнному фольклорі стали підрозділи так званих «кадирівців» – неформальної назви військових та силових підрозділів, підконтрольних главі Чеченської Республіки Рамзану Кадірову, які формально входять до складу різних російських силових структур, але фактично є особисто лояльними до Кадірова. У медійному та мережевому дискурсі вони часто постають не як реальна бойова сила, а як персонажі своєрідного пропагандистського перформансу, що активно продукує демонстративні відеозаписи, але не бере системної участі у безпосередніх бойових діях. Саме ця диспропорція між медійною репрезентацією та реальними військовими діями створила підґрунтя для формування численних сатиричних інтерпретацій у просторі воєнного фольклору.

Характерним прикладом такого сприйняття є повідомлення, поширене відомим українським військовим, героєм оборони Донецького аеропорту, нині – начальником Департаменту патрульної поліції Національної поліції України на псевдо «Маршал», в якому кадирівці описуються передусім як підрозділи, що виконують функції контролю і залякування на окупованих територіях, а не безпосередньо беруть участь у бойових операціях: «Що до інформації по кадирівцям – вони не вступають у бої, у них нема техніки, і працюють з росгвардією після військ, як ніби коменданти. Кошмарять місцевих. Такі собі кадирівські «мусора». Те, що знімає Рамзан, – це пару бронемашин, які вони забрали в пустій частині на складі. Тому не ведіться на фейки та великі колони. Це закиди, щоб налякати людей» [Маршал].

Подібні повідомлення стали основою для подальшого фольклорного переосмислення образу «кадирівців» у мережевому середовищі. У колективній уяві вони дедалі частіше постають як карикатурні персонажі, для яких характерна гіпертрофована демонстрація сили в медіапросторі та водночас відсутність реальних бойових дій. У результаті в українському мережевому фольклорі закріпилося іронічне означення «тікток-війська», яке акцентує саме на медійній природі їхньої діяльності.

З фольклористичної точки зору, подібні наративи можна інтерпретувати як прояв інверсії та карнавалізації воєнного дискурсу: у традиційній воєнній пропаганді ворог часто репрезентується як потужна та загрозна сила – натомість у народному гуморі відбувається символічна інверсія цього образу: противник постає як комічний, некомпетентний або навіть безпорадний персонаж. Така карнавалізація образу ворога виконує важливу психологічну функцію, оскільки дозволяє зняти напруження та водночас здійснює процес його дегероїзації.

У сучасному цифровому середовищі цей процес набуває форми меметизації наративу, коли окремі жарти або образи швидко поширюються через соціальні мережі та перетворюються на стійкі елементи колективного гумористичного дискурсу. Так, одним із популярних прикладів подібної сатиричної інтерпретації став жартівливий анонс, що циркулював у мережевих каналах: «Бій століття! Не пропустіть! Кадирівці проти куців» [ЦАПЛІЄНКО_UKRAINE FIGHTS ✓].

Подібні тексти демонструють характерну для воєнного фольклору стратегію редукції образу противника до комічного архетипу, що позбавляє його символічної сили. Через іронію, сарказм і гіперболу відбувається не лише переосмислення воєнної реальності, але й формування колективного механізму психологічного опору.

Окрім того, сам Рамзан Кадиров у публічних виступах і відеозверненнях часто використовує чеченську частку «дон» (чеч. don), яка

не має самостійного лексичного значення, а виконує прагматичну або емоційно-підсилювальну функцію як вставне слово або частка для підкреслення висловлювання.

Через надзвичайну частотність уживання частки «дон» у публічних виступах Рамзана Кадірова вона стала дуже помітною для української аудиторії і швидко перетворилася на об'єкт пародіювання. У мережевому просторі її почали іронічно відтворювати у формі «дон-дон», іноді додаючи до будь-якої фрази для стилізації під манеру мовлення Кадірова. У результаті виникла меметизована карикатурна форма, яка функціонує в інтернет-культурі як засіб пародіювання політичного персонажа.

У воєнному та мережевому фольклорі загалом це явище стало прикладом мовної карикатуризації, коли повторення характерного мовного маркера використовується як комічний сигнал для швидкої ідентифікації персонажа. У межах процесу меметизації політичної комунікації частка «дон» почала активно використовуватися в сатиричних текстах, карикатурах і коротких гумористичних нарративах, що призвело до формування цілого пласта жартів, де мовна особливість політичної фігури перетворюється на знак її комічної впізнаваності.

Подібні тексти функціонують за принципом фольклорної редукції складного політичного образу до лаконічної гумористичної формули. Зокрема, у соціальних мережах поширювався анекдот, побудований на грі слів із назвою роману Михайла Шолохова «Тихий Дон»: «Тату, а що таке Тихий Дон? – Це, сину, Кадіров землею присипаний» [ВеСеЛі ПоБрЕхЕнЬкИ (жарти українською)].

Це явище загалом властиве традиції українського політичного анекдоту, де комічний ефект часто досягається через мовну гру та символічне протиставлення «свого» і «чужого». Як слушно зазначає Наталія Піддубна, «у значній частині анекдотів росіяни постають як вороги, яких треба виганяти з рідної землі, а то й знищувати. Особливо чітко це

простежується в циклі «гуцульських» і «бандерівських» анекдотів, де опозиція свій – чужий вербально виражена лексемами гуцул, бандерівець – москаль, кацап. Доволі часто такі анекдоти побудовані на мовній грі, заґрунтованій на міжмовній омонімії, в основі якої лежать омофони» [Піддубна, 2023, с. 92].

Відтак, сучасні мережеві анекдоти про кадирівців і мовний маркер «дон» продовжують усталену традицію українського сміхового фольклору, в якій через мовну гру, алюзії та карикатуризацію створюється знижений, комічний образ противника.

Ще одним показовим прикладом трансформації образу противника у сучасному українському мережевому фольклорі став персонаж, який у соціальних мережах отримав іронічне прізвисько «Чмоня». Йдеться про російського військовополоненого Андрія Рязанцева, уродженця окупованої Горлівки, фотографію якого було оприлюднено українськими військовими джерелами на початку березня 2022 року. На знімку полонений має розгублений і пригнічений вигляд, що різко контрастує з образом «непереможного російського солдата», активно культивованим у російському мілітарному агітпропі.

Саме цей контраст спричинив швидке поширення зображення в цифровому середовищі. Упродовж короткого часу фотографія перетворилася на популярний мем, а прізвисько «Чмоня» закріпилося у мережевому фольклорі. Комічний ефект тут виникає не лише через зовнішній вигляд персонажа, а й завдяки інверсії пропагандистського наративу: замість образу мужнього, технічно оснащеного та психологічно непохитного воїна постає типаж розгубленого і деморалізованого солдата.

Аналогічно, як і в попередніх прикладах, у цьому випадку проявляється характерний для воєнного гумору процес дегероїзації противника, коли символічний образ ворога свідомо знижується через карикатуризацію, гіперболу та іронізацію. Поширення фотографії

спричинило появу численних варіацій – відео, фотомонтажів, жартівливих підписів і навіть косплей-відтворень образу [Найкращі меми про Чмоню – підбірка]. За повідомленнями «АрміяInform», у соціальній мережі TikTok відео з використанням цього персонажа відразу набрали десятки мільйонів переглядів, що свідчить про надзвичайну швидкість меметичного поширення у цифровому просторі: «І після того, як це фото було офіційно оприлюднено, соцмережі буквально вибухнули мемами. Лише в Тік-Тоці меми з «Чмонею» переглянули понад 40 мільйонів разів! Тіктокери «пиляють контент» про цього персонажа під музичний супровід треку української виконавиці Русі «Не стій під вікном». Ба більше, до справи підключилась юрба косплеєрів, які вже самостійно відтворюють образ «Чмоні», вбираючись в старе дрантя і позуючи на камеру з максимально пришепелуватим виразом обличчя» [Скоростецький В. 2022].

Одним із найяскравіших прикладів формування воєнного гумору в українському інформаційному просторі під час російсько-української війни став феномен Чорнобаївки. Село Чорнобаївка поблизу Херсона, на території якого розташований стратегічно важливий аеродром, у перші тижні повномасштабного вторгнення 2022 року неодноразово ставало місцем успішних ударів Збройних сил України по російській техніці та особовому складу. Попри повторювані втрати, російські війська продовжували використовувати цей аеродром для розміщення авіації та перекидання сил, що призводило до нових атак і нових втрат.

Саме ця циклічність подій – багаторазове повторення однієї й тієї самої помилки противником – стала підґрунтям для появи великої кількості жартів, мемів та іронічних коментарів у соціальних мережах. У масовій уяві Чорнобаївка почала інтерпретуватися як своєрідне «фатальне місце», що нібито магічно притягує російські війська і щоразу обертається для них поразкою. У гумористичних новотворах це місце постає як «пастка», «портал», «місце сили» або навіть «нескінченний цикл», у якому ворог

знову і знову повторює ті самі дії з однаково катастрофічним результатом. Наприклад: «Все буде Чорнобаївка Присвячено найкращим із ЗСУ, волонтерам і хоробрим серцям тероборони» [Дмитрук Анастасія. Все буде Чорнобаївка UA, 3 квітня 2022 р.]; «Чорнобаївка – це гарний приклад відсутності Адаптивності в системі і не вміння сприймати об'єктивний фідбек (зворотній зв'язок) і швидко на нього реагувати! Є певний план і впевненість, що Чорнобаївка - туди не дострілює артилерія України і вони працюють по плану :))) У той самий час [#ЗСУ](#) стрибає з місця на місце, щоб окупанти перевіряючи, чи немає вже наших на тому місці звідки їх розбили нікого не знайшли і 9-й раз завели свою техніку під наш вогонь!» [Artem Vukovets, 22 березня 2022 р.]; «Чорнобаївка! Незбагнений день бабака для російських фашистів! Можем павтарить і водинадцять!» [Телерадіостудія МО України Бриз. Чорнобаївка!]; «Чорнобаївка — зараз кожен українець знає про це легендарне місто. Багато російських військових також могли б про нього розповісти, але вже не зможуть» [Європейська Солідарність Корсунщини, 6 грудня 2022 р.]; [Херсон, Чорнобаївка. МоскоVити мабуть вже забули як їх тут чорнобаїли? #херсон #kherson #чорнобаївка Феєрія.перемоги.); «Реквестую в Україні почесне звання «село-герой», та щоби вперше надали цю відзнаку селу Чорнобаївка. Магічний магніт для окупантів, відьомський південний казан, винищувач окупантського металобрухту вчетверте – і дай Господь, не востаннє» [Побачити Чорнобаївку і вмерти. Найкращі мему про магічне українське село, 19 березня 2022.]

У культурному сенсі цей феномен можна розглядати як прояв механізмів воєнного фольклору та сміхової культури, що активізуються в умовах суспільної напруги й загрози. Гумор у цьому випадку, окрім психологічної та комунікативної функцій, виконує також ідеологічну – підкреслення некомпетентності противника й підсилення віри у власну перемогу. Чорнобаївка у цьому сенсі перетворюється на символічний топос

воєнного нарративу – місце, де реальна військова подія трансформується у фольклоризований образ-символ, що активно циркулює у мемах, жартах і медійному дискурсі, породивши анекдоти на кшталт: «Український народ здобув премію Сахарова. У відповідь кремль пообіцяв, що російський народ номінують на премію Дарвіна» [Приколи про орків і унітази, 26 квітня 2023 р.]

Популярність Чорнобаївки у воєнному гуморі пояснюється поєднанням реального військового успіху української армії, повторюваності подій та здатності масової культури швидко символізувати й міфологізувати такі епізоди, перетворюючи їх на елементи сучасного воєнного фольклору (див. додаток А, мал 19).

Одним із найпомітніших сюжетів сучасного воєнного фольклору, що сформувався після початку російсько-української війни у 2014 році й набув особливого поширення після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, стала тема масового мародерства російських військових на окупованих територіях. Численні документально зафіксовані випадки привласнення цивільного майна – від побутової техніки до сантехнічного обладнання – набули широкого розголосу в медійному просторі та соціальних мережах. Особливий резонанс отримали повідомлення про крадіжки пральних машин, холодильників і навіть унітазів, що стало одним із символів деградації окупаційної армії в публічному дискурсі. Ці події швидко трансформувалися у форму народного гумору, мемів та анекдотів (див. додаток А, мал 2).

У фольклористичному сенсі можна говорити про появу нового шару ситуативного воєнного фольклору, в якому реальні події переосмислюються через сатиру та гротеск.

Поштовхом до появи цілої серії жартів стали також відеозаписи з інтерв'ю жителів деокупованих територій. В одному з таких відео літня жінка, коментуючи поведінку російських солдатів, іронічно пояснює

причини їхньої агресії побутовими контрастами між країнами: «Вони нас ненавидять, бо в нас є теплий туалет, пральна машина, нормальне життя. А в них нічого такого нема. От вони й крадуть усе, що бачать». Такі висловлювання швидко набули популярності у мережевому просторі та стали основою для численних жартівливих наративів. Одним із характерних прикладів такого гумору є анекдот, що активно циркулював у соціальних мережах та волонтерських спільнотах: «Снайпер Роман Барвінко, поставивши в сірій зоні унітаз як приманку, за день вполював сімнадцять орків» [Helgiv Oleg, 5 серпня 2022 р.]. Цей жарт демонструє типову для воєнного фольклору модель: реальна подія (масові крадіжки побутових речей) трансформується у гіперболізований комічний сюжет, де ворог постає як жадібний і примітивний персонаж. Воєнний гумор про «викрадення унітазів» можна розглядати як один із показових прикладів формування сучасного українського воєнного фольклору.

Такі приклади демонструють, як сучасний мережевий фольклор оперативно реагує на політичні події та перетворює окремі медійні образи на стійкі елементи народного гумору. Загалом варто наголосити, що під час війни гумор виконує значно ширшу функцію, ніж проста емоційна розрядка. Він стає важливим культурним механізмом осмислення травматичного досвіду та водночас засобом підтримки колективної ідентичності. Через іронію, сарказм і сатиру суспільство знаходить можливість говорити про драматичні події, поєднуючи відчуття трагізму з елементами абсурду. У такий спосіб спільний біль символічно переосмислюється, набуваючи сили спротиву, а відчуття безвиході поступається місцем надії.

Гумористичні наративи дозволяють спільноті створювати нові способи самовираження та моральної мобілізації навіть у найбільш критичних історичних обставинах. О. Гудзенко вказує на позачасовість сміхової культури: «Сприйняття певних подій через фрейм гумору є

характерним майже для всіх історичних епох. Сміхова культура не тільки визначає ціннісні пріоритети суспільства, а й може змінювати їх. Суть процесу соціальної стабілізації через висміювання полягає в тому, що, будучи поміщеним у культурний антисвіт сміхової культури, негативне постає менш страшним» [Гудзенко, 2014, с.163]. Таке розуміння функції гумору перегукується з традицією народного обрядового сміху, для якого, як слушно зазначає Л. Семенюк, «характерні такі риси, як святковість, всенародність, універсальність, амбівалентність, життєствердність» [Semeniuk, 2019, с.23].

Важливою функцією сучасної цифровізації фольклорних та фольклоризованих наративів є створення цифрових архівів, які забезпечують довготривале збереження наративів, перетворюючи сучасний досвід війни на частину історичної пам'яті для майбутніх поколінь. А відтак, цифрова трансформація військових наративів не заперечує традиційні форми фольклору, а навпаки – розширює їхній вплив та адаптує до вимог інформаційного суспільства. Сучасний воєнний наратив не лише продовжує традиційні фольклорні моделі військової ідентичності, а й активно їх модифікує під впливом новітніх технологій, соціальних викликів та інформаційної війни. Таким чином, війна ХХІ століття створює нові форми фольклорної пам'яті, що забезпечують її довготривале існування. Традиційні військові образи зберігаються, але отримують нові смисли, нові канали поширення та нові комунікативні стратегії, що визначатимуть подальшу еволюцію військового фольклору.

2.3. Образ та морально-ціннісні ідеали у фольклорі: від традиційних моделей до героїзації сучасних військових

Фольклор є підмурком формування не лише національної самосвідомості, а й системи морально-ціннісних ідеалів, які визначають суспільні норми поведінки, зокрема у військовому середовищі. Як слушно зазначає О. Чікало, «...Фольклорний образ героя формувався впродовж дуже тривалого часу у контексті європейської культури, яка, як не парадоксально, вилонивши його у вигляді міфічного героя, надалі залежала від його трансформацій. Для культурологів, антропологів, етнологів та й, зрештою, фольклористів це один з маркерів, який дозволяє простежити зміни у етнічній свідомості, психології та культурі. Тому герой і героїка кожної історичної доби інтерпретуються у свій спосіб та мають особливий арсенал поетичних засобів, притаманних як для певного історичного відтинку, так і для традиційних, характерних рис для зображення народного героя» [Чікало О., 2020, с. 161].

Через народні наративи передається уявлення про те, яким має бути ідеальний воїн, які риси його визначають, які обов'язки він виконує перед своїм народом, яким чином його подвиги увічнюються в пам'яті поколінь. Героїчні наративи фольклору відігравали важливу роль у мобілізації суспільства, зміцненні патріотичного духу та підтримці морального стану людей у воєнний час.

Особливо значущим цей аспект стає в контексті національно-визвольної боротьби, коли суспільство потребує міцних моральних орієнтирів та символів спротиву. В українській традиції героїчні наративи формувалися внаслідок багатовікової боротьби за незалежність, що знайшло своє відображення в народних думах, баладах, історичних піснях, легендах, переказах та зразках повстанського фольклору, на чому акцентує Р. Кирчів у праці «Двадцять століття в українському фольклорі»: «І те, що під кінець цього /XX – М. М./ Україна досягнула свою державність, було не

просто подарунком Долі, а здобуте незмірно дорогою ціною, окуплене величезними зусиллями, стражданнями і жертвами мільйонів її найкращих синів і дочок. Всі ці екзистенційні виклики, події і переживання доби глибоко проникали в найширші верстви українського суспільства, позначалися в його свідомості і діях. Мусили відгукнутися і в народній творчості» [Кирчів, 2010, с. 15]. Хоча учений аналізує передусім фольклор ХХ століття, сформульоване ним спостереження має значно ширший характер і може бути застосоване до різних історичних періодів. Народна творчість традиційно виступає чутливим індикатором суспільних потрясінь і колективних переживань, особливо в умовах війни та боротьби за державність. Саме тому подібні процеси активно простежуються і в сучасному воєнному фольклорі. У таких фольклорних текстах воїн постає не лише як військовий захисник, але й як носій високих етичних принципів, що виражаються через концепти честі, справедливості, гідності, самопожертви та вірності своїй землі.

Завдяки усній традиції фольклорні моделі військового героїзму передавалися від покоління до покоління, створюючи уявлення про воїнський етос. У думках про козацьку славу, піснях про боротьбу гайдамаків, оповіданнях про подвиги січових стрільців чи борців за незалежність ХХ століття простежується єдиний наскрізний мотив – воїн є уособленням найкращих людських чеснот, а його боротьба завжди має вищу мету.

Фольклорні тексти століттями формували чітку систему цінностей, якої мав дотримуватися ідеальний воїн. Ці наративи відігравали роль морального орієнтиру, що не лише виховував молодь, а й консолідував суспільство навколо певних ідеалів військової доблесті, патріотизму, честі та самопожертви.

У праці «Шляхи воїна: дослідження сучасного військового фольклору» (ред. Е. Еліасон, Т. Тулейя) дослідники аналізують культурні

практики та фольклорні прояви військового середовища, що дозволяє окреслити характерні риси образу воїна у загальносвітовій традиції. Зокрема, автори підкреслюють, що військові спільноти формують специфічні моделі поведінки та систему цінностей, які забезпечують внутрішню єдність групи. Як зазначається у вступі до видання, «...члени військових організацій, подібно до представників інших професійних фольклорних спільнот, засвоюють характерні моделі поведінки, які визначають їх як членів групи, створюють солідарність, допомагають долати стрес і відрізняють їх від тих, хто не належить до цієї спільноти» [Eliason, Tuleja, 2012, с. 2]. Така характеристика дозволяє виокремити одну з ключових рис воїнського етосу – солідарність і братерство, відданість побратимам.

Крім того, військове середовище виробляє власну систему символічної культури, яка проявляється у прозових оповідях, піснях, жартах та інших фольклорних формах, а також позначається на сленгу. У праці підкреслюється, що військовослужбовці «творчо використовують різні форми виражальної культури, коли вони збираються разом, щоб надати сенс власному життю» [Eliason, Tuleja, 2012, с.3]. Відтак, важливою характеристикою воїна постає участь у спільній символічній культурі, включно з ритуалістикою, яка підтримує колективну ідентичність.

Ще однією важливою рисою є сміливість і готовність до бою, що відображається у фольклорних описах воєнного досвіду. У військових наративах підкреслюється мотив хоробрості: «безстрашна агресивність є ще однією характерною рисою... <...> здається такою, що постійно перебуває в режимі атаки» [Oswald, 2012, с.49]. У військовому фольклорі такі характеристики репрезентують уявлення про воїна як про людину, здатну до рішучих дій у ситуації небезпеки.

Відтак, у світовій культурі основними рисами традиційного образу воїна, що відображені у військовому фольклорі, постають: солідарність і

братерство, відданість побратимам, сміливість і готовність до бою, участь у спільній символічній культурі (пісні, жарти, ритуали), а також приналежність до військової традиції, що формує колективну ідентичність військового середовища.

Водночас в українських фольклорних героїчних наративах образ захисника ґрунтувався на кількох фундаментальних ідеях, що мали глибоке символічне значення і ґрунтувалися насамперед на морально-ціннісних засадах, основними з яких можна виокремити:

1. Вірність батьківщині та народу.

У всіх традиційних суспільствах воїн передусім асоціювався із захисником рідної землі. У билинах, думах, історичних піснях різних періодів й особливо – у стрілецьких та піснях УПА він зображувався як охоронець свого краю, який добровільно покидає домівку заради великої місії – захисту землі, народу й у період національно-визвольних змагань – нації. Якщо у давніших історичних пластах фольклору цей мотив найвиразніше репрезентований у козацькому епосі (так, приміром, у пісні («Їхав козак за Дунай» козак свідомо йде на війну, залишаючи рідних, бо його обов'язок – боронити Батьківщину, а «Дума про Самійла Кішку» наголошує на відповідальності воїна перед народом, акцентуючи, що захисник не може залишити своїх товаришів у біді), то у ХХ столітті він отримує нове осмислення у стрілецьких та повстанських піснях, що відображають досвід національно-визвольної боротьби.

У стрілецькому фольклорі воїн постає як людина, яка свідомо бере на себе обов'язок оборони рідної землі. Характерним є мотив колективного виступу на боротьбу, що поєднує особисту готовність до бою з усвідомленням спільної мети. У стрілецькій пісні «А в неділю рано», зокрема, змальовано момент виходу воїнів на позиції:

«А в неділю рано,

Ще сонце не сходить,

Стрільці січовії

З окопів виходять».

У цих рядках образ стрільців подано як організовану військову спільноту, яка діє з почуттям обов'язку та дисципліни.

Подібний мотив простежується і в «Там на горі, на Маківці», де боротьба за свободу безпосередньо пов'язується з ідеєю державності, наголошується на свідомому виборі боротися за незалежність України:

«Хлопці, підемо, боротися будемо

За Україну, за вільні права й державу.

Хлопці, підемо, боротися будемо

За Україну, за вільні права».

Аналогічні мотиви є осердям і повстанської пісенності. Так, у пісні «Засинає Чорний ліс» сенс боротьби освячується прагненням звільнити Україну від радянського окупанта:

«Україну ми спасем

І вона засяє

В жовтім відблиску шабель

І блакитнім сяйві».

Тут образ воїна поєднує індивідуальну рішучість і колективну мету, а сама боротьба постає як моральний обов'язок перед народом і батьківщиною.

2. Почуття обов'язку та честі.

Один із ключових принципів військового фольклору – це поняття честі, яке передбачало непорушність обіцянки, дотримання воїнського слова та безумовну відданість побратимам.

У традиційному фольклорі воїн, що ухиляється від битви або зраджує своїх соратників, отримує суворе осудження.

Показовою є стрілецька пісня «При каноні стояв», в якій через мотив непохитності на полі бою розкривається образ воїна. Її сюжет побудований

на послідовному описі поранень, яких зазнає стрілець, однак попри це він не залишає своєї позиції. Основою композиції виступає принцип повторення, який підсилює смисловий акцент на стійкості воїна. У кожній строфі після опису нового поранення повторюється рядок:

«А він все ще стояв
і фурт-фурт ладував».

Саме ця формула створює відчуття неперервності дії та моральної незламності героя. Повторюваний приспів «І фурт-фурт і фурт-фурт, і фурт-фурт ладував» відтворює ритм бойового процесу і водночас підкреслює механічну, майже безперервну роботу воїна біля гармати – тобто, мовна форма пісні імітує сам процес бою.

Особливо важливим композиційним прийомом твору є градація, яка вибудовується через поступове наростання тілесних втрат. У кожній наступній строфі перелік поранень стає дедалі драматичнішим:

«Перша куля летіла –
праве вухо відтяла...»
«Друга куля летіла –
ліве вухо відтяла...»
«Третя куля летіла –
йому носа відтяла...»
«Чверта куля летіла –
праву руку відтяла...»

Попри це, після кожного опису повторюється той самий рефрен, в якому підкреслюється, що воїн продовжує залишатися на своїй позиції. Подібна композиційна організація тексту формує ефект поступового наростання драматичної напруги і водночас акцентує на ключовій смисловій домінанті пісні: воїн не має права залишати поле бою навіть за умов смертельної небезпеки. У такий спосіб пісня репрезентує нормативну модель воїнської поведінки, у якій стійкість, витривалість і вірність

бойовому обов'язку постають фундаментальними складниками воїнської честі.

3. *Фізична та духовна міць.*

Традиційний герой мав бути не лише фізично витривалим, а й володіти духовною силою, яка допомагала йому перемагати ворога навіть у безнадійних ситуаціях. У багатьох фольклорних традиціях образ воїна доповнюється мотивами надприродного захисту.

Так, у народній казці портретна характеристика героя та мотиви вибори ним зброї підкреслюють насамперед саме фізичну міць: «Два аршини з половиною у плечах і два з половиною висоти у того Буха Копитовича, і сили у нього тридцять три пуди з восьминою; три пуди кулака одного» («Про Богатиря Буха Копитовича»); «Зробили ту палицю. Богданець пішов надвір і кинув її вгору. – Дивіться, дядьку, вгору. Хмара наступатиме, дрібний дощик накрапатиме, паличка летітиме – як грім гримітиме. Тоді мене збудите, бо я ляжу спати» («Іван Богданець»), а «в боротьбі з антагоністом у поміч йому стають або зооморфні (чи антропоморфні) чарівні помічники; або чарівні предмети; або ж поради жінки» [Наумовська, 2016].

Ці уявлення не обмежувалися виключно сферою фольклорної метафори, а знаходили своє відображення і в реальних практиках воїнських спільнот. У різні історичні періоди військові колективи зверталися до ритуальних і магічних дій, які мали забезпечити захист у бою, зміцнити бойовий дух та сприяти перемозі над ворогом: «Магічні та релігійні практики українців X–XVII ст., пов'язані з виходом на війну, мали як колективний, так і індивідуальний характер і виражалися в таких формах: віра в передбачення, сновидіння та віщування, а також у різні знамення, знаки та обереги; ворожіння перед походом; колективне жертвоприношення, поєднане з ворожінням, згодом – пожертва на храм; обітниця збудувати храм, послужити в монастирі та інші обітниці, соборна

молитва в храмах та безпосередньо перед виходом у похід; благословення та освячення військових атрибутів (козацьких суден, хоругви, зброї); зображення хресного знамення на бойових знаменах; індивідуальна або колективна молитва на полі битви, та молитва за тих, хто йде на війну; використання предметів-оберегів (земля, хрест, ікона). У цих магічних практиках спостерігається нерозривна єдність дохристиянської та християнської релігійно-світоглядних традицій» [Іваннікова, 2024, С. 135-136].

У стрілецьких і повстанських піснях боротьба осмислюється не лише як фізичне протистояння, але й як моральне випробування. Так, у рядках

«Вивчив я далекий звук гарматний

І тривожний блиск твоїх очей»

поєднуються два виміри воїнського досвіду: реальність війни, символізована «звуком гарматним», і внутрішній емоційний світ героя, пов'язаний із любов'ю та пам'яттю про близьких.

Мотив фізичної стійкості розкривається через хронотоп бойового опису:

«Будуть стрільна розриватись глухо

І дрижати в вибухах земля»,

а також через колективний образ воїнів, що впевнено рухаються вперед:

«Будуть хлопці йти суворочолі

В сіруватих, наче ніч, рядах».

Відповідно, фізична мужність героїв поєднується з духовною відданістю, а джерелом сили постає не лише бойова витривалість, а й моральна мотивація.

У билинах та легендах героям допомагають магічні артефакти або небесні сили (меч-кладенець, святі покровителі). В українському фольклорі особливе місце займає мотив характерництва – воїни-характерники могли

передбачати небезпеку, володіли гіпнозом або могли ставати невидимими для ворога. Казкові сюжети також демонструють ідею випробування воїна, де його фізична сила доповнюється мудрістю та стійкістю духу.

4. *Героїчна смерть та посмертна слава.*

Воїн, який загинув у битві, у фольклорній традиції не сприймається як безпорадна жертва війни, а радше як герой, що здобуває вічну славу, символічне безсмертя через пам'ять спільноти. У народній словесності така смерть осмислюється як вища форма служіння батьківщині, а загиблий воїн отримує належне вшанування через фольклорний текст. В українській традиції ця модель виразно проявляється як у героїчному епосі, так і в пісенному фольклорі, де загибель у бою набуває значення морального подвигу.

Так, у повстанській пісні про загибель сотника Соловейка смерть героя подається як акт гідності та відданості Україні. Навіть у момент смертельного поранення воїн звертається до батьківщини зі словами слави:

«Упав козак, упав орел, упав Соловейко,
Крикнув: «Слава Україні! Будь здорова ненько!»

Образ героя-Соловейка поєднує символіку воїна і птаха («орел»), що традиційно уособлює мужність і висоту духу. Смерть героя не означає поразки, а постає як кульмінація його служіння народові.

Подібний мотив простежується у цілому ряді пісень, де загибель воїнів-повстанців осмислюється як жертвний внесок у боротьбу за свободу. У пісні про трьох братів з Прикарпаття смерть героїв безпосередньо пов'язується з ідеєю національної волі:

«Ой там три браття з Прикарпаття
Життя за волю віддали».

Прикметно, що навіть у безвихідній ситуації воїни не приймають капітуляції. Їхня позиція підкреслюється словами:

«Хтось крикнув: «Слава Україні!

Ми не здамося, краще смерть!»

Іншими словами, смерть постає як свідомий вибір, що зберігає честь і свободу навіть перед лицем неминучої загибелі.

Мотив посмертного вшанування героя розкривається у пісні про молодого партизана-стрільця: його смерть у бою завершується ритуалом поховання та встановлення пам'ятного знака:

«А товариші похоронили
І висипали могилу.
І поставили хреста з берези,
А сотник напис написав,
Що в тій могилі спочив навіки
Молодий стрілець-партизан».

Важливу роль відіграє мотив колективної пам'яті: поховання і встановлення хреста символізують не лише завершення земного життя героя, але й його входження до простору народної пам'яті.

Героїчна смерть у воїнському фольклорі постає актом найвищої відданості батьківщині, а його подвиг зберігається в колективній пам'яті народу і передається наступним поколінням.

Сучасна війна значно змінила комунікаційні механізми поширення героїчного наративу, однак його базові засади залишаються незмінними. Попри технологічні трансформації, основні морально-ціннісні принципи воїна залишаються незмінними – захист батьківщини, відвага, честь і самопожертва. Однак у сучасних військових наративах вони набувають нових форм, що відповідають цифровій ері.

1. Воїн-захисник → Герой-медійний символ.

У традиційному фольклорі воїн-захисник виконував роль оборонця своєї землі, який зображувався у народних думах, піснях та легендах як символ справедливості, честі й доблесті. Його подвиги не лише оспівувалися, а й ставали моральним взірцем для майбутніх поколінь.

Трансформація цього образу в сучасних медіа:

- Сучасні українські військові часто порівнюються з козаками, що підкреслюється як у медійній риторичі, так і у військовій символіці. Наприклад, емблеми багатьох підрозділів ЗСУ містять козацьку атрибутику – перначі, шаблі, гетьманські булави (див. додаток А, мал. 11, 12).
- Героїчні історії військових отримують широке висвітлення у відеорепортажах, блогах, документальних фільмах та мультимедійному контенті. Це робить воїна не лише учасником подій, а й символом боротьби. Наприклад, документальний серіал, який розповідає про реальні українські військові підрозділи, їхню історію, бойовий шлях та історії бійців, які захищають Україну. [Підрозділи перемоги, 2023–2025].
- Використання візуального складника дозволяє створювати миттєві асоціації з конкретними бійцями, підрозділами або історичними подіями, що сприяє формуванню нового культурного канону героїзму (див. додаток А, мал. 13).

2. Героїчна самопожертва → Воїн як легенда.

Мотиви посмертної слави у класичних фольклорних сюжетах про загибель героя-воїна, який віддав життя у бою й не сприймався як жертва, а ставав безсмертним у народній пам'яті, що наскрізно прочитується у думах, билинах, історичних піснях тощо, де таких персонажів згадували як тих, хто пішов, але залишив слід у серцях майбутніх поколінь, набувають сучасного переосмислення.

3. Воїн-характерник → Воїн як символічна постать..

У сучасному воєнному наративі мотив характерництва трансформується, зберігаючи свою традиційну функцію пояснення надзвичайної стійкості воїнів. Якщо в історичному фольклорі козаки-характерники постають як носії надприродних умінь – невразливості,

передбачення чи здатності обманювати ворога, – то сьогодні ці риси переосмислюються як метафора психологічної витривалості, тактичної майстерності та феноменальної здатності військових виживати у критичних умовах. Саме тому в медійному просторі з'являються образи «суперстійких» бійців, чия поведінка інтерпретується через призму традиційної уяви про характерників: вони «відчують небезпеку», «бачать крізь ніч», «залишаються неушкодженими» після важких обстрілів. Така інтерпретація не апелює до буквальної магії, але продовжує давню культурну модель, де надзвичайні риси воїна пояснюють не лише фізичний, а й духовний вимір його сили [Троє бійців «Холодного яру» тримали позиції на Костянтинівському напрямку понад 200 днів, 25 березня 2026 року.]

4. Традиційна військова риторика → Цифровий героїчний дискурс.

Ідея військового героїзму у XXI столітті взаємодіє з цифровими медіа, що дозволяє створювати нові фольклорні форми, які швидко поширюються та фіксуються суспільній пам'яті. Воїн-захисник більше не лише учасник битви – він стає символом, міфом, легендою, що виходить за межі традиційного фольклору та набуває форм сучасного цифрового мистецтва та інформаційної війни.

Фольклорні символи виконують ключову функцію у формуванні героїчного наративу, адже вони забезпечують тяглість традиційних цінностей, створюючи зв'язок між історичним минулим та сучасними реаліями. Символіка війська, що відображена у народній творчості, не лише фіксує уявлення про ідеального воїна, а й формує суспільні уявлення про героїзм, честь, боротьбу та перемогу.

У сучасних умовах фольклорні символи зазнають переосмислення, пристосовуючись до нових інформаційних технологій та медіапростору. Багато з них стають візуальними маркерами військової традиції, використовуються у символіці Збройних Сил України,

Наприклад, 14-та бригада оперативного призначення імені Івана Богуна, також знана як бригада «Червона калина», має зображення калини на нарукавному знаці (див. додаток А, мал. 14).

У сучасному цифровому середовищі героїчний наратив дедалі частіше набуває форми коротких текстових повідомлень, що поширюються через соціальні мережі, месенджери або новинні платформи. Подібні тексти зазвичай мають лаконічну структуру, але водночас концентрують у собі ключовий зміст героїчного вчинку. Саме тому їх можна розглядати як своєрідні «мікроепоси», у яких складна подія передається через кілька виразних деталей і символічних формул.

Характерною рисою таких текстів є поєднання документальності та фольклорної символіки. Повідомлення часто містять конкретні факти – ім'я військового, опис бойового епізоду, особисті спогади очевидців – але водночас подаються у формі, що нагадує традиційні героїчні оповіді. У подібних наративах герой постає через коротку, емоційно насичену історію, де акцент робиться на його мужності, відданості побратимам і готовності виконати обов'язок до кінця.

Показовим прикладом такого цифрового героїчного наративу є допис у соціальній мережі Facebook від 23 червня 2024, присвячений пам'яті українського військового Сергія «Баті» Батяшова. У тексті поєднуються біографічні відомості, особисті спогади автора та опис останнього бою героя: «Батяшов – офіцер, який не штабний щур, а бойовий... Він знав, що погони ніщо не вирішують, коли над тобою летять шкалки мін і град куль. І тому був на передовій, а не командував позаду... А за два тижні Батя, виконуючи наказ, утримав при трьох бійцях позицію, яку до того не змогли утримати «спецушники». Утримав, але в останній момент міна з того боку зупинила його серце» [Žiwosyl Vasyl. Wognewiter Liutyi. Сергій «Батя» Батяшов, 23 червень 2024 р.] .

Важливо, що кульмінаційним елементом такого наративу стає коротка формула, яка виконує роль символічного підсумку героїчного вчинку. У наведеному прикладі такою формулою виступають слова героя, сказані перед боєм: «Мені було за честь стояти раменом до рамена». Саме подібні вислови часто перетворюються на своєрідні моральні формули сучасного воїнського етосу, які активно поширюються у мережевому просторі та функціонують як елемент колективної пам'яті.

Найчастотніше у мережевих публікаціях про бойові епізоди з'являються короткі описи подвигу, де герой змальовується через одну ключову дію. Подібні тексти можуть будуватися за формулою: «вийшов під обстріл», «виніс пораненого побратима», «утримав позицію до підходу підкріплення». Через таку лаконічність повідомлення швидко запам'ятовуються та активно поширюються у цифровому просторі. Типовою формулою таких мікроепосів, присвячених загиблим героям, стає метафоричний вислів: «Людина жива, допоки живе пам'ять про неї» [Mazur Olena. Ми патріоти України, 20 серпня 2024 р.].

Розглянемо трансформацію ключових фольклорних символів у військовій традиції та сучасному воєнному дискурсі:

1. Шабля, меч.

Традиційне значення: У народному фольклорі шабля та меч виступали як символи воїнської честі, військової майстерності та перемоги. Л. Іваннікова наголошує на магічних практиках, пов'язаних із мечем/шаблею: «Свій власний меч або шаблю освячував кожен воїн, а перед походом зброю освячували всі разом. Так відбувалось у Січі Запорозькій, те саме – і під час Коліївщини в Мотронинському монастирі. У молитві над мечами і шаблями священник просив на них небесного благословення, щоб зброя ця стала побідоносною, а воїни, які її піднімають, непереможними» [Іваннікова, 2024, С. 135]. Українські козаки та лицарі не лише використовували їх як зброю, але й сприймали як символ

національного духу та відданості боротьбі. У думках про козацьку звитягу часто згадується про «гостру шаблю», що є уособленням воїнської майстерності та готовності до бою.

Сучасна інтерпретація: Шабля продовжує виконувати функцію символу військової доблесті, проте тепер вона переважно використовується у нагородах, військових емблемах та пам'ятних відзнаках. Наприклад, нагородна зброя є однією з найвищих відзнак для українських військових. Крім того, шабля з'являється як елемент візуального образу військових підрозділів, а також на нарукавних знаках підрозділів. Наприклад, Шеврон 54 ОМБр К2 4 МР «През шаблі маємо право» (див. додаток А, мал. 18)

2. Щит.

Традиційне значення: У фольклорі щит символізував не лише фізичний захист, а й духовний оберіг від зла. Він виступав як захист громади, родини, рідної землі.

Сучасна інтерпретація: У сучасному воєнному наративі щит використовується як метафора для позначення функції армії, яка «закриває» собою державу від ворога. Крім того, він присутній у бойовій символіці – як на емблемах військових частин, так і у візуальному оформленні нагород, плакатів, відеоконтенту. Наприклад, українські військові часто згадують армію як «щит країни» у медіа та офіційних повідомленнях. А в основі більшості нарукавних знаків бригад сил оборони лежить геральдичний щит [Хорошунів Максим. «Брендування» Українського війська: щит як віддзеркалення військових традицій, 7 лютого 2019 р.] Частотними у соцмережах є мікротексти на кшталт «Наші захисники – щит і опора України! Нехай Господь береже вас усіх!» [Сніг вкриває землю, а ЗСУ нас від ворога]; «Холодноярці, ви – щит і сила нашої нації!» [«Холодноярці! Дорогі побратими та посестри!..».] та ін. Окрім того, символ щита сьогодні символічно охоплює не лише оборону території, а й захист історичної пам'яті, культурної ідентичності та духовної спадщини народу. Показовим

прикладом цього є отримана у вересні 2025 року культурними пам'ятками та цінностями прифронтового міста Сум міжнародна емблема «Блакитного щита», запроваджена Гаазькою конвенцією 1954 року для позначення об'єктів культури, що підлягають особливому захисту під час збройних конфліктів. В сучасних українських реаліях цей символ набуває особливої актуальності, адже російська агресія супроводжується систематичними атаками на музеї, історичні будівлі та пам'ятки культури [«Блакитний щит» – символ захисту культури, 09 вересня 2025 р.].

«Ми – не країна. Ми – щит. Сагайдачний навчив нас головному: ворога б'ють не числом, а стратегією та розумом. І сьогодні ми знову йдемо тією ж дорогою, яку він проклав чотири століття тому» [Козацький Макиавеллі]; «Пишаюсь. Розумію, що інакше не могло й бути. Нехай Богородиця покриє своїм покровом. Нехай буде гострим меч і завжди щит в руці. Кожен на своєму фронті наближає Перемогу. Зі святом, найдорожчі захисники! Життя і Перемоги!».

У деяких текстах символ «щит» постає двовимірною: з одного боку, «щит» символізує українське військо, з іншого ж – військо має власний «щит», який оберігає його самого (приміром, любов, підтримка цивільних тощо): «Наші дорогі захисники! Їхня сталь - це воля, а їхній щит - любов до України. Вони стоять, де інші б відступили» [Рижкова Оксана. Незламні, нескорені, нездоланні люди нашої країни.]; «Коли за спинами воїнів стоїть сильний тил – у них з'являється ще один щит. І сьогодні ми хочемо сказати головне не гучними гаслами, а по-людськи — дякуємо кожному, хто не відвертається й не залишається осторонь» [Залізна Кара 54 ОМБр. Для когось свята, а для них – важкі часи].

Окрім того, у сучасному воєнному дискурсі реактуалізувалась ідіома «на щиті», яка має давнє історико-культурне походження і пов'язана з воїнськими традиціями античності, зокрема спартанською етикою честі. Відомий вислів «зі щитом або на щиті» означав імператив повернення воїна

з перемогою або ж загибелі з гідністю, позаяк щит виступав символом не лише захисту, а й честі та належності до воїнської спільноти. У ритуально-поховальній традиції загиблих воїнів справді виносили з поля бою на щитах, що закріпило за цією словосполученням як метафоричне, так і буквальне значення. У сучасному українському контексті цей вислів набуває нового семантичного наповнення, функціонуючи як евфемістичне позначення загибелі військового та водночас як маркер героїзації, колективної пам'яті й етичного осмислення жертви: На щиті... У бою за Україну під Бахмутом 28 січня загинув воїн Збройних Сил України, адвокат, випускник [Навчально-науковий інститут права КНУ імені Тараса Шевченка](#) 2008 року Юрій Лебедев. <...> Низький уклін і співчуття родині Героя/Герою – вдячність, честь і пам'ять! Герої не вмирають!» [КНУ імені Тараса Шевченка. На щиті...]. Прикметно, що мовна формула «на щиті» у сучасному мілітарному вжитку втратила гендерну диференціацію: якщо в античності вона використовувалась лише щодо чоловіків, то нині, враховуючи високу частку присутності на фронті жінок (йдеться не лише про ЗСУ, а й медиків, волонтерів та ін.), цей символ маркує й загибель жінок: «Марічка Дегтяр – на Щиті ... Біль... Начмед 25 Бат «Київська Русь», медик доброволець. У 2017 му, на бойових позиціях ми і познайомились. Справедлива, чесна, відважна. У Марічки лишився син, мама... Світла Пам'ять тобі, Посестро... Честь» [Kramarenko Viktoriia, 4 вересня 2024 р.]. Меморіальні тексти, які вміщують образ-символ меча, за своєю структурою корелюють не з жанром епітафії – «написів на надгробках», які «створювались за правилами складання епіграм, дуже часто з дотепним закінченням – клаузулою» [Маслюк, 1983], а з народним голосінням, у структурі якого, за визначенням С. Мишанича, чітко простежується синкретична взаємодія ліричного та епічного первнів, що формує архітектоніку жанру: «Уже в найдавніших зразках досить виразно окреслюються дві частини – лірична й епічна» [Мишанич, 2003]. Лірична

частина становить емоційно-експресивне ядро голосіння і ґрунтується на системі усталених формул і традиційних мотивів, які забезпечують жанрову впізнаваність: «Кістяк будь-якого голосіння – це досить визначене коло усталених мотивів» [Мишанич С. Поетика фольклорних жанрів.]. Саме тут реалізується формульність як провідний принцип поетики: риторичні звернення до померлого, повтори, паралелізми, вигуки структурують висловлювання й водночас слугують каналом безпосереднього емоційного вивільнення. Попри індивідуальний характер переживання, лірична частина тяжіє до стабілізованих форм і «переходить із твору в твір без суттєвих змін», що засвідчує її глибинну укоріненість у традиції.

Натомість епічна частина виконує наративно-репрезентативну функцію, пов'язану з реконструкцією біографічного та соціального образу померлого, і є сферою активнішої імпровізаційності. Як підкреслює С. Мишанич, «епічна частина майже завжди імпровізувалася, хоча й мала певні усталені мотиви, схеми»; саме вона включає «оповіді про добрі діла небіжчика» і варіюється залежно від конкретної ситуації виконання. Водночас імпровізаційність у голосіннях є відносною, оскільки «голосільниця... широко користується стереотипними формами для передачі особистих почуттів» [Мишанич С. Поетика фольклорних жанрів], тобто індивідуальне висловлення реалізується в межах колективної поетичної системи. Така взаємодія формульності й імпровізаційності, ліричного й епічного, зумовлює жанровий синкретизм голосіння як особливого типу фольклорного тексту, в якому особисте переживання втрати невіддільне від традиційних моделей колективної пам'яті та наративного осмислення життя і смерті. Окреслені структурно-поетичні ознаки – синкретизм ліричного й епічного первнів, формульність та імпровізаційність – значною мірою простежуються і в сучасних воєнних меморіальних наративах, семантичне ядро яких концентрується довкола формули «на щиті», що виконує функцію символічного маркера

колективної пам'яті та героїчної моделі осмислення смерті. Відтак, «на щиті» постає не лише мовною формулою, а й елементом символічної мови війни, що інтегрує історичну традицію у сучасні практики меморіалізації.

3. Крила.

Традиційне значення: Образ-символ крил в українському фольклорі акумулює у собі уявлення про свободу, трансцендентність, межовість і належність до сакрального простору. У традиційній міфопоетичній картині світу крила насамперед пов'язані з птахами, які виконують функцію посередників між небом і землею, світом живих і потойбіччям. У народних віруваннях і текстах фольклору птахи часто мисляться як носії душ або їхні провідники, на чому акцентує Л. Дунаєвська: «Душа прилітає до хати і б'ється у вікно ластівкою, голубкою» [Дунаєвська, 1997]. Такі уявлення безпосередньо пов'язують крила із здатністю до переходу між світами, позаяк сам птах виступає формою існування або переміщення душі. Важливим є й уявлення про вирій як сакральний простір, де перебувають як птахи, так і душі померлих: «Вирій (ирій, ірій, рай) – це міфічна сонячна країна, де птахи та змії зимують, а люди живуть після смерті» [Завадська, Музиченко, Таланчук, Шалак, 2002]. Водночас підкреслюється і спільність шляхів руху птахів і душ, оскільки «через міфічні небесні ворота... прилітають птахи. З потойбіччя прибувають душі і йдуть у вирій також через ворота» [Завадська, Музиченко, Таланчук, Шалак, 2002]. Відтак, крила постають не лише фізичною «пташиною» ознакою, а символічним «механізмом» переходу, який унаочнює можливість долання межі між світами.

У народній казковій та легендарній прозі крила виступають маркером надприродності та інакшости, будучи притаманними янголам, демонологічним персонажам й іншим чарівним істотам, зокрема птахам-дівам. Ці образи поєднують людський і небесний первні, втілюючи ідею межового існування між світами. Особливо показовим є мотив дівчини-

птаха, як-от, приміром, у казці «Кривенька качечка», яка здатна скидати пташине оперення і набувати людської подобі: у такому сюжеті крила (або пір'я) функціонують як знак її приналежності до іншого, сакрального виміру. Втрата або приховування крил означає втрату свободи та вимушене перебування в людському світі, що актуалізує опозицію «воля / неволя» як одну з центральних у символіці крил. Подібні мотиви перегукуються з ширшими світовими сюжетами про «крилатих дів» і підкреслюють універсальність цього образу.

Водночас символіка крил реалізується також через семантичні еквіваленти польоту. Приміром, у чарівних казках, як підкреслює Л. Дунаєвська, кінь-помічник часто описується як істота, що «летить», «прилітає» або рухається з надприродною швидкістю, виконуючи функцію медіатора між світами: Найхарактерніша властивість такого коня – швидкість («біжить, як летить»), блискавична поява, звичка пастись в ярій пшениці, здатність скакати вище за всіх коней і навіть летіти по небу» [Дунаєвська, 1997]; «Коник Дольманьоша прилітає до моря, виносить звідти золотий стільчик та золоті підкови» [Дунаєвська, 1997, с. 196]. У таких зразках відсутність реальних крил компенсується самою здатністю до польоту, яка зберігає основну символічну функцію – подолання просторових і онтологічних меж.

У народних пареміях крила набувають метафоричного значення, пов'язаного з прагненням до волі, духовним піднесенням або тугою за рідним краєм («полетіти, як птах», «розправити крила»). Натомість образ «підрізаних крил» означає втрату свободи, сили чи життєвих можливостей, репрезентуючи негативний полюс цієї символіки. Відтак, крила є універсальним знаком, що охоплює як позитивні (воля, піднесення, зв'язок із сакральним), так і негативні (обмеження, втрата, примусове перебування в одному світі) значення, а якщо говорити ширше – у фольклорній системі координат образ крил формує складний символічний комплекс, в якому

поєднуються уявлення про душу, смерть і відродження, свободу й обмеження, а також про межу як простір переходу. Через мотив польоту та пов'язані з ним образи птахів, міфологічних істот і чарівних помічників крила репрезентують фундаментальну для народного світогляду ідею можливості переміщення між світами й посмертного існування.

Сучасна інтерпретація: У сучасному воєнному контексті крила часто використовуються для позначення загиблих героїв – у вигляді графічних символів, меморіальних зображень чи військової символіки. Наприклад, у популярних плакатах, присвячених загиблим військовим, їх часто зображають з крилами, що підкреслює їхню сакралізацію у національному наративі (див. додаток А, мал 4).

Крім того, крила стали символом повітряних сил та авіації. Зокрема, у символіці Повітряних Сил ЗСУ присутній цей елемент, що підкреслює спадковість військових традицій [Staskolotov. Крила надії, 3 серпня, 2025 р.].

4. Козацька булава.

Традиційне значення: Як слушно вказує Д. Тоїчкін, «...від часів появи людства на планеті, булава стала одним з перших видів озброєння та предметів культу й символів влади водночас» [Тоїчкін Д., 2014, С. 227]. В українському фольклорі булава постає передусім як богатирський символ, що функціонує як маркер надлюдської сили та інструмент ініціації героя. У казковій традиції вона постає не просто зброєю, а сакральним предметом, через який відбувається перевірка витривалості й легітимація богатирського статусу. Так, у казці «Котигорошко» – «Котигорошкові тричі виковують таку булаву, що її ледве виносять із кузні, а як він закине її на дванадцять діб у небо, то, падаючи, вона вдаряється об його мізинець і розбивається чи згинається» [Дунаєвська, 1997, С. 169] – булава виконує функцію випробувального об'єкта: лише герой, здатний витримати її вагу й

силу удару, проходить символічний поріг і утверджується як носій особливої сили.

Як сакральний атрибут, булава також репрезентує контроль над стихіями: її закидання в небо й повернення структурує простір і час, наближаючи героя до рівня взаємодії з космічним порядком. Водночас у козацькій традиції цей образ зазнає семантичного переосмислення: булава зберігає значення маркера сили, але постає вже знаком інституалізованої влади, військової майстерності та керівництва: «Протягом усього періоду Раннього Нового часу булава в Україні була ознакою шляхетського стану та високого соціального й політичного статусу. Вона складала частину бойового та урочистого костюму, була символом родинної й особистої гідності, маркером високого матеріального статку, нарешті, предметом розкошів» [Тоїчкін Д., 2014, С. 239]. Вона функціонувала як сакральний атрибут гетьмана чи отамана як символ їхнього права на прийняття рішень і командування військом та підкреслювала відповідальність воєначальника за долю воїнів та народу. Усе це засвідчує, що в українській традиції булава проходить трансформацію від сакрального об'єкта ініціації богатиря до знака легітимної влади, зберігаючи статус універсального маркера сили, що утверджує порядок і структурує як символічний, так і соціальний простір.

Сучасна інтерпретація: У сучасній військовій риториці булава часто використовується для позначення керівництва та лідерства. Вона присутня у символіці українського війська, зокрема в нагородах, а також в офіційній риториці командирів, які проводять паралелі між сучасними військовими лідерами та козацькими гетьманами. Зображення булави можна знайти на багатьох емблемах військових підрозділів та державних відзнаках. Наприклад, у Збройних Силах України булава використовується як символ командування, що підкреслює її значення у військовій традиції (див. додаток А, мал. 23).

Фольклорна символіка не лише збереглася у сучасних умовах, а й стала важливим інструментом формування нових героїчних наративів. Вона активно використовується у таких сферах, як:

1. Військова риторика – у промовах політичних і військових лідерів часто використовуються традиційні символи, що підсилюють ідею тяглості військових традицій. Яскравим прикладом сучасної військової риторики є привітання Президента України до Дня захисників і захисниць (2022), записане на історичних пагорбах Витичева. У своїй промові глава держави вибудовує історичну вертикаль, яка легітимізує сучасну боротьбу через досвід минулих епох. Звертаючись до символізму місця як давньоруського форпосту, президент наголошує на тяглості місії українського воїна: *«Тут, на цих схилах, збиралися князі, щоб об'єднатися проти ворога. Тут проходили козацькі чайки. Тут тримали оборону наші предки. І саме тут ми відчуваємо: ми не просто воюємо — ми продовжуємо справу тих, хто стояв тут за тисячу років до нас»* [Зе!Президент Вітання від Зеленського до Дня захисників і захисниць України й свята Покрови Пресвятої Богородиці].

2. Візуальна культура – зображення шабель, щитів, булав, крил з'являються у військових емблемах, медіа, вуличному мистецтві та нагородній системі (див. додаток А, мал. 9, 11,18).

3. Меморіальна практика – символіка використовується у створенні пам'ятників, меморіалів, назв вулиць та нагород, що закріплюють у суспільній пам'яті подвиги військових (див. додаток А, мал. 25).

4. Цифровий простір – військові меми, візуальний контент у соцмережах, художні зображення та відео також активно використовують традиційну символіку, адаптуючи її до сучасних умов. (див. додаток А, мал. 4–10).

Відтак, фольклорні символи продовжують відігравати важливу роль у створенні героїчного наративу, зберігаючи традиційні уявлення про воїна

та його місію у сучасному інформаційному просторі. Вони не лише підкреслюють історичну спадковість військової доблесті, а й допомагають формувати нові героїчні образи, що відповідають викликам ХХІ століття.

Морально-ціннісні ідеали воїна, сформовані у традиційному фольклорі, продовжують відігравати ключову роль у воєнних наративах сучасності. Вони закріплюють уявлення про воїна-захисника як носія честі, сили та жертвності, проте у ХХІ столітті ці ідеали трансформуються відповідно до змін інформаційного простору, воєнної тактики та суспільного сприйняття війни.

Таким чином, героїчний наратив, що формувався у традиційному фольклорі, продовжує жити у сучасних умовах, пристосовуючись до нових форм комунікації, інформаційної війни та суспільних потреб. Військовий фольклор ХХІ століття не лише закріплює історичні паралелі, а й створює нові наративи, які впливають на формування суспільної свідомості, національної ідентичності та культурної пам'яті.

Висновки до розділу II

Отже, фольклорні образи військових продовжують відігравати ключову роль у формуванні національної ідентичності, суспільної свідомості та героїчних наративів у сучасному світі. Як засвідчує наше дослідження, традиційні коди та нові смисли образів військових у сучасних наративах визначаються такими найважливішими чинниками:

Тяглістю фольклорної традиції у формуванні військових наративів. Незважаючи на технологічні зміни, уявлення про воїна як носія честі, справедливості та жертвності зберігаються. Традиційні фольклорні коди, які включали мотиви братерства, боротьби за справедливість, зв'язку з предками та сакралізації подвигу, залишаються актуальними і сьогодні. Ці мотиви знаходять своє відображення у сучасних військових наративах через пісні, гасла, художні фільми та цифрові меми. У такий спосіб,

український воєнний фольклор демонструє спадкоємність традицій, збагачуючи їх новими формами, що відповідають викликам інформаційного суспільства.

Трансформацією образу воїна у сучасних військових текстах. Сучасний військовий дискурс поєднує традиційні архетипи воїна-захисника із новими моделями, що формуються під впливом інформаційних технологій та соціальних медіа. Козак як символ відваги та незалежності, гайдамака як борець за справедливість, воїн-характерник як міфологічна постать, що володіє надприродними здібностями, – ці образи, сформовані ще в традиційному фольклорі, продовжують існувати у сучасних військових наративах, проте набувають нових рис. Вони адаптуються до викликів сучасної війни, відображаючи не лише фізичну силу воїна, а й його технологічну обізнаність, стратегічне мислення та активну участь в інформаційному протистоянні.

Однією з головних особливостей сучасного героїчного наративу стає медійний герой – воїн, чия історія швидко поширюється через цифрові платформи, формуючи глобальний інформаційний простір. Якщо раніше народ складав пісні про військових подвижників через десятиліття після їхніх подвигів, то сьогодні героїчні історії створюються і закріплюються в колективній пам'яті суспільства майже миттєво. Міфологізацією та персоналізацією військової ідентичності.

Якщо традиційний фольклор передавав узагальнений образ воїна-захисника, що уособлював риси всього народу, то сучасний військовий наратив акцентує увагу на конкретних особистостях, які стають символами спротиву. Персоналізація героїчного образу відбувається через створення історій про конкретних військових, їхні подвиги та унікальні риси, які підкреслюють їхню роль у національному наративі. Цей процес значно посилюється завдяки цифровим медіа, які дозволяють швидко поширювати інформацію та створювати героїчні міфи в режимі реального часу.

Завдяки медіа персоналізовані історії воїнів поширюються значно швидше та стають основою новітнього військового фольклору. Якщо в традиційних наративах воїн був узагальненим образом, який міг складатися з характеристик багатьох людей, то сьогодні історії окремих бійців закарбовуються в пам'яті суспільства через відео, статті, документальні фільми та соціальні мережі. Розширенню меж військового героїзму.

Сучасний військовий дискурс виходить за межі традиційного уявлення про героїзм, у якому головним персонажем був виключно боєць на полі бою. Війна XXI століття, зокрема російсько-українська війна, продемонструвала, що боротьба за свободу та незалежність охоплює значно ширший спектр діяльності, ніж класичні військові дії. Окрім солдатів, у сучасному героїчному наративі з'явилися нові категорії героїв: волонтери, військові медики, журналісти, оператори безпілотників, кіберфахівці, які також відіграють критичну роль у війні.

Впливу цифрових медіа на військовий фольклор. Цифрові медіа відіграють вирішальну роль у трансформації військового фольклору, адаптуючи традиційні форми народної творчості до реалій інформаційного суспільства. Якщо раніше героїчні наративи передавалися через усну традицію, думи, пісні та перекази, то сьогодні головними каналами їхнього поширення стали інтернет-платформи, блоги, відео та соціальні мережі. Це дозволяє значно пришвидшити процес формування нових героїчних міфів та забезпечує їхнє масове поширення.

Сакралізацією боротьби та формуванням нових символів. Сучасний воєнний наратив дедалі більше набуває релігійно-міфологічного забарвлення, що відображає прагнення суспільства осмислити війну як не лише політичний чи військовий конфлікт, а й як метафізичну боротьбу добра зі злом. У цьому контексті українські військові постають не просто як воїни-захисники, а як «воїни світла» – носії вищої моральної місії, що борються за правду, справедливість і майбутнє своєї нації. У такий спосіб

героїчний наратив поєднується із сакральними традиціями, підкреслюючи жертвовність боротьби та її моральну виправданість.

Загиблі військові набувають особливого статусу «небесної варти» – їхню пам'ять вшановують не лише як полеглих бійців, а як духовних охоронців нації. Ця концепція перегукується з традиційними фольклорними мотивами, де воїни після смерті ставали небесними покровителями своєї землі, як у народних легендах про лицарів, що «засинають» до часу, коли їхній народ знову потребуватиме захисту. Сучасні меморіальні практики, такі як створення «Алеї Героїв», перейменування вулиць, встановлення пам'ятників і розробка військових нагород, лише підсилюють цей сакральний вимір.

Пісні-реквієми, як-от «Пливе кача», стали сучасним аналогом народних голосінь та традиційних поховальних пісень, що увічнюють пам'ять про загиблих. Їх виконують на церемоніях прощання з воїнами, вони супроводжують військові поховання та громадські вшанування, закріплюючись як частина колективної пам'яті. Важливість таких пісень полягає в тому, що вони формують емоційний зв'язок між минулим і сучасністю, даючи змогу суспільству переосмислити жертви, принесені заради майбутнього.

Крім того, релігійні символи дедалі частіше інтегруються у військову культуру. Образи архангела Михаїла як небесного захисника України, іконографія, використання церковних благословень на передовій – усе це сприяє сакралізації сучасних військових дій. Такі символічні практики допомагають підтримувати моральний дух як серед військових, так і серед цивільного населення, надаючи війні додаткового виміру – боротьби за духовну спадщину та національну ідентичність.

Переосмислення фольклорних символів. Фольклорні символи, такі як шабля, булава, крила та меч та інші виконували в українській традиційній культурі роль знаків воїнської честі, сили й духовного провідництва. У

сучасному контексті ці образи не лише зберігають свою семантику, а й набувають нових функцій: вони активно використовуються у військовій емблематиці, меморіальних просторах, культурних проєктах та цифрових медіа. Завдяки цьому символи, укорінені у народній уяві, забезпечують тяглість між історичними формами героїчного наративу та його сучасними проявами, підкреслюючи спадкоємність української воєнної традиції та зміцнюючи колективну ідентичність у період збройного спротиву.

Гібридна війна та формування образу ворога. Сучасні військові наративи не лише виконують функцію героїзації захисників, а й активно формують колективне уявлення про ворога. Це є важливим механізмом інформаційної війни, адже образ противника визначає межі конфлікту, консолідує суспільство та створює чітке протиставлення «свої – чужі». У фольклорі різних народів завжди існувала тенденція до міфологізації ворога, що знаходить відображення у символічному маркуванні загарбників як «іншого», носія загрози та зла.

Формування негативного образу противника також проявляється у використанні сатиричних та глузливих характеристик, що підсилює інформаційний вплив на суспільну свідомість. Терміни на кшталт «рашисти» та «вати» стали частиною лексикону не лише в Україні, а й у міжнародному інформаційному просторі. Це нагадує традиційні методи фольклорного осмислення ворога, коли у військових піснях та думах загарбників змальовували як жорстоких, підступних і морально занепалих персонажів.

Протиставлення «ми – вони» як реалізація засадничої фольклорної бінарної опозиції «свій - чужий», що стратифікує глибинну опозицію «життя – смерть», є традиційним для військового фольклору, проте у сучасних умовах воно отримує новий рівень впливу через глобальне медійне охоплення. Інформаційні кампанії, візуальний контент, військові меми, художні твори та цифрові медіа відіграють ключову роль у

закріпленні цього протиставлення. Гібридна війна, що ведеться не лише на полі бою, а й у кіберпросторі, вимагає створення ефективних комунікативних стратегій, які допомагають мобілізувати суспільство, підтримати бойовий дух армії та впливати на міжнародну громадську думку.

Отже, героїчний військовий наратив є фундаментальним елементом як традиційного фольклору, так і сучасної медійної культури, що продовжує виконувати ключові функції формування історичної пам'яті, консолідації суспільства та підтримки морального духу. Попри зміну форматів передачі, від усної традиції до цифрового контенту, його основні принципи залишаються незмінними: героїзація воїна-захисника, сакралізація боротьби, персоналізація подвигів та протиставлення «свій – чужий».

РОЗДІЛ III

ЕТОСИ ОКРЕМИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ЯК ВИРАЗНИКИ НАРОДНОЇ ТРАДИЦІЇ Й СУЧАСНОСТІ

3.1. Етос військових підрозділів та мовні практики: фольклорні основи і сучасні трансформації

Військовий етос – це складний соціокультурний феномен, що охоплює не лише систему моральних принципів та норм поведінки, але й набір ідей, які визначають роль воїна у суспільстві, його функції в обороні держави, ставлення до побратимів, цивільного населення та ворога. Він закладається як на рівні офіційних військових статутів, так і через неформальні традиції, які передаються від покоління до покоління. Військовий етос виконує декілька ключових функцій:

1. Формування військової ідентичності – етос визначає, хто є «справжнім воїном», фіксуючи певні морально-етичні риси, такі як честь, дисциплінованість, відвага та відповідальність.
2. Консолідація спільноти – військовий колектив потребує значного рівня згуртованості, довіри та взаємодопомоги. Саме етос підтримує систему побратимства та відповідальності один за одного.
3. Мотиваційний компонент – історичні приклади героїзму та жертвності воїнів минулого слугують мотиваційним чинником для сучасних військових.

В українській військовій традиції етос воїна посідає центральне місце у формуванні національної ідентичності. Протягом століть він еволюціонував у відповідь на зміну політичних та військових реалій, але зберігав базові риси – боротьбу за свободу, відповідальність перед громадою, вірність побратимам та військову доблесть.

Українська військова традиція формувалася упродовж століть, проходячи через численні трансформації та адаптації відповідно до політичних і соціальних змін. Військовий етос, закріплений у билинах, народних переказах, думах, історичних літописах та піснях, не лише визначав систему цінностей військових спільнот, а й формував національну ідентичність. Від княжих дружинників Київської Русі до запорозьких козаків, від повстанців Української повстанської армії до сучасних військових підрозділів ЗСУ – кожен історичний етап створював свою модель воїна, зумовлену конкретними історичними викликами.

Одним із найдавніших джерел військового етосу в Україні є традиція дружинників Київської Русі, яка заклала основи воїнської честі, вірності, мужності та готовності до самопожертви: «Михайло взяв меч, копію, коня йому вивели. Іде Михайло і зустрічає: стоїть татаруга, турок той. Михайло нічого не робив, оно перехрестив військо татарське своїм мечем. То по обидві сторони Михайла не стало того війська: на ліву сторону то так як огнем спалило, на праву – так як солону виклав» [Малорусські народня преданія и рассказы. Сводъ Драгоманова, 1876. с. 251].

Воїни княжих дружин керувалися принципами абсолютної відданості своєму правителю та громадам, які вони захищали: «Не на горбах крутих – на горах високих біле шатро стояло, а в тім шатрі – відважні добрі молодці: перший – старий Ілля Муромець, другий – молодий Добриня Микитич і третій – Олексій Попович. Була тут у них застава міцна, стерегли-берегли вони красний Київ-град, стояли за віру християнську, за Божі церкви, за чесні монастирі» [Українські билини: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу, 2003., с. 32]. Важливу роль у їхній підготовці відігравала не лише фізична міць, а й стратегічне мислення та дипломатичні навички. Як зазначає Оксана Галайчук, «Лицарсько-дружинна поезія – це героїчні ліро-епічні пісні, складені під враженням від військових подій та / або героїчних вчинків певної особи (князя чи воїнів-дружинників)

[Галайчук, 2018, с. 208]. Відтак, дружинна традиція не лише формувала первинну модель військової ідентичності, що знайшло своє відображення також у народній прозі – казках та легендах, а й заклала поетичні та ідеологічні засади героїчного наративу, який трансформувався, але зберіг тяглість у подальших пластах українського фольклору – від дум та історичних пісень до сучасних воєнних оповідей.

Фольклорні джерела, такі як билини та літописні перекази, відображають уявлення про ідеального дружинника. У «Слові о полку Ігоревім» [Слово, 2002] воїни постають не лише як військова еліта, але й як носії моральної досконалості, що символізували збереження державного порядку та традиційних цінностей.

Дружинна культура також передбачала особливу ритуальність – посвяти у воїни, бойові традиції та обов'язкове вшанування загиблих товаришів. Залишки цієї традиції можна знайти у сучасних ритуалах українських військових, які включають прощання з полеглими бійцями, нагородження за бойові заслуги та урочисті клятви військової вірності.

Одним із найвпливовіших етапів розвитку українського військового етосу стало, як уже згадувалося в попередніх розділах, козацтво, що сформувалося у XVI–XVIII століттях. Запорозькі козаки мали власний кодекс честі, що включав побратимство, виборність старшин, безумовну відданість рідній землі та захист слабших. Козацьке військове братство базувалося не лише на військовій дисципліні, а й на демократичних принципах – отамани та гетьмани обиралися голосуванням, а повага до кожного бійця визначала міцність усього війська.

У народних думах та історичних піснях козаки оспівуються як ідеальні воїни – хоробрі, винахідливі, розумні та віддані своїм товаришам. Наприклад, у «Думі про Самійла Кішку» зображено героя, який не просто бореться за свободу, а й виявляє стратегічну кмітливість у визволенні побратимів. У «Думі про козака Голоту» підкреслюється, що навіть бідний

козак, позбавлений матеріальних статків, може бути гідним воїном, якщо він має честь і відвагу: «Ой, козак Голота – не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота!» .

Важливим аспектом козацького етосу була особлива система бойових традицій та обрядів. Посвята у козаки супроводжувалася особливими ритуалами, зокрема випробуваннями сили та розуму, які мали засвідчити готовність новобранця до служби. Після бою козаки влаштовували спільні святкування, що символізувало їхню єдність та переможний дух. Як зазначав Дмитро Яворницький у своїй фундаментальній праці «Історія запорозьких козаків», козацька посвята була не просто формальністю, а актом *«входження в нову родину»*. Ці випробування сили та розуму слугували фільтром, що відсіював ненадійних, вибудовуючи вертикаль довіри всередині підрозділу, яка трималася на спільних випробуваннях та дисципліні [Яворницький, 1990].

Запорозьке козацтво залишило потужний слід у сучасному військовому дискурсі. Багато бойових підрозділів ЗСУ сьогодні використовують козацьку символіку – зображення булави, тризуба, шабель. Крім того, сучасні військові ритуали містять елементи козацької традиції – наприклад, традицію побратимства та взаємопідтримки.

XVIII століття принесло новий етап у формуванні української військової традиції – визвольні рухи гайдамаків, що боролися проти польської шляхти. Гайдамаки мали свою систему бойової етики, яка базувалася на месницькій ідеї, боротьбі за справедливість та рішучості.

На відміну від козаків, гайдамацький етос був менш організованим, але більш радикальним. Народні пісні про гайдамаків підкреслюють їхню рішучість, безкомпромісність та готовність до самопожертви. Наприклад, у пісні «Гомін, гомін по діброві» гайдамаки зображуються як месники, що карають гнобителів за їхню несправедливість. «– Вернись, синку, додомоньку – змию тобі головоньку! – Мене, нене, змиють дощі, а

розчешуть густі терни, а висушать буйні вітри!» [Гомін, гомін по діброві, 1955, с.78].

Важливим елементом гайдамацького військового етосу було використання партизанської тактики, яка дозволяла вести ефективну боротьбу навіть проти значно сильнішого ворога. Ці традиції згодом були успадковані повстанськими загонами ХХ століття.

У ХХ столітті військовий етос продовжив розвиватися у рамках боротьби Української повстанської армії (УПА). Повстанський рух мав потужну ідеологічну основу, що поєднувала національну ідею з високою дисципліною, жертівністю та витривалістю.

Кодекс честі бійця УПА ґрунтувався на кількох ключових принципах:

- Цілковита відданість ідеї незалежності України.
- Повага до побратимів та взаємодопомога у бою.
- Готовність до самопожертви заради майбутнього нації.

Партизанська боротьба вимагала нових підходів до ведення бою, що вплинуло на військовий етос. Повстанці мали особливий кодекс поведінки – уникати безглузвих жертв, не застосовувати насильства до цивільних, дотримуватися конспірації та таємності.

Повстанські пісні та пропагандистські матеріали закріплювали образ воїна, який б'ється до останнього за свободу своєї країни. У піснях УПА, таких як «Лента за лентою», виразно простежується ідея готовності до смерті заради майбутнього народу. «Лента за лентою набої подавай, / Вкраїнський юначе, в бою перемагай! / [...] / А ми йдемо, щоб перемагати, / А ми йдемо, щоб перемагати – / Не страшно нам ні кулі, ні вогонь, / Бо нас благословила рідна мати!»

Сьогодні українські військові підрозділи наслідують багатовікові традиції, адаптуючи їх до реалій сучасної війни. Багато сучасних воїнів ототожнюють себе з козаками, повстанцями або гайдамаками, що закріплюється у військовій символіці, мовних практиках та ритуалах.

Гасла, що раніше використовувалися у повстанському русі, стали частиною офіційного військового дискурсу. Наприклад, фраза «Слава Україні! – Героям слава!» була бойовим вигуком УПА, а сьогодні є офіційним військовим привітанням ЗСУ.

Фольклорна основа військового етосу проявляється у багатьох аспектах. Ритуали посвяти у військове братство, традиції побратимства та взаємодопомоги, дотримання «солдатської честі» є ключовими складниками військової культури. Зокрема, важливу роль відіграють такі елементи:

1. Ритуали посвяти – традиції першого бойового досвіду, які закріплюють воїна у військовій спільноті (наприклад, символічне прийняття нового бійця після першого бою).
2. Побратимство – специфічна форма військової солідарності, що забезпечує міцність військових формувань (підтримка бойових товаришів, обов'язок не залишати поранених).
3. Кодекс честі – неформальні правила поведінки, які зобов'язують бійців діяти відповідно до принципів взаємоповаги, дисципліни та відповідальності перед державою.
4. Військовий фольклор – пісні, легенди, оповідання, що відображають бойову реальність, підтримують моральний дух та закріплюють цінності військового братства.

Сюди ж можна віднести й фольклоризовані новотвори, зокрема Інтернет-меми, які дослідники трактують явищем сучасного фольклору – як слушно зауважує О. Оленіна, «...зважаючи на спільність специфічних ознак, до яких належать аматорство, анонімність, імпровізаційність, багатофункціональність і синкретизм. Така форма народної творчості має переважно гомогенний характер, що пояснюється глобалізаційною й полікультурною сутністю Інтернету. <...> ... Підсилена кроскультурна взаємодія в мережі Інтернет стала причиною зниження етнічної,

національної й соціальної специфічності фольклору [Оленіна О., Пічугіна, О., 2018].

На наш погляд, подібну до меметичної конотацію відтворення та динаміки традиції має й сучасна військова символіка, зокрема знаки бригад, підрозділів тощо. Вона функціонує як своєрідний семіотичний код, в якому поєднуються елементи історичної пам'яті, фольклорних образів і культурних архетипів, забезпечуючи впізнаваність і швидку комунікацію смислів. Подібно до мемів, ці символи здатні до тиражування, варіативності та адаптації в різних контекстах, водночас зберігаючи ядро традиційного значення. А отже, військова емблематика постає не лише інструментом ідентифікації, а й механізмом сучасного переосмислення та актуалізації культурної традиції.

Зміни, викликані війною XXI століття, суттєво вплинули на формування етосу сучасного українського війська. Глобальні тенденції у військовій справі, необхідність ведення війни у гібридному форматі зумовили певні трансформації, про що зазначалося у попередніх розділах: цифровізація військового етосу (сучасні бійці використовують соціальні мережі, меми, відео для формування власного героїчного образу та поширення інформаційного спротиву), посилення ролі цивільних у військовому дискурсі (волонтери, парамедики, журналісти та аналітики стали частиною оборонної спільноти, що змінило традиційні уявлення про військову службу), повернення до сакральних аспектів військового етосу (загиблі військові стають символами національного спротиву, формуючи новітню героїчну міфологію), а також адаптація до нових форм ведення бойових дій (з'являється особливий тип військового фахівця, який поєднує традиційну мужність з високим рівнем технічної підготовки та розумінням інформаційної війни).

Військовий етос в Україні залишається важливим чинником формування національної ідентичності і забезпечення ефективності

військових підрозділів. Його традиційні риси – хоробрість, честь, побратимство, готовність до самопожертви – не втрачають актуальності, а навпаки, отримують нові форми вираження у сучасному інформаційному та військовому середовищі.

Збройні Сили України, а також добровольчі підрозділи відіграють ключову роль у збереженні та переосмисленні військового етосу, адаптуючи його до реалій сучасної війни. Спираючись на багатовікову традицію військової звитяги, вони не лише відтворюють архетипи воїнів минулого, а й створюють нові моделі поведінки, що відповідають викликам XXI століття. Військовий етос продовжує залишатися одним із центральних факторів мобілізації суспільства та зміцнення морального духу військових. Одним із найважливіших механізмів збереження традицій є система ритуалів та символічних практик, що забезпечують зв'язок між минулим і сучасним. До них належать військові церемонії, відзначення пам'ятних дат, ритуали прийняття присяги, братерські традиції та мовні практики, що створюють спільне культурне поле для військових.

Символіка та геральдика підрозділів містять історичні відсилання до запорозьких козаків, УПА, князівських дружин та інших історичних військових формацій, що підкреслює спадковість української бойової культури. Зміцненню військової ідентичності сприяє також культура пам'яті, яка зосереджена на вшануванні полеглих героїв, збереженні історичних місць бойової слави та увічненні військових досягнень. Перейменування вулиць, встановлення меморіалів, створення документальних фільмів, пісень і художніх творів формують у суспільстві усвідомлення важливості військового подвигу та його ролі в національній історії.

Однією з центральних категорій сучасного військового етосу є культ воїнської честі. Українські військовослужбовці керуються принципами справедливості, відповідальності за свої дії та відданості присязі. Ця

концепція охоплює непорушність слова, готовність виконати бойове завдання за будь-яких обставин, повагу до побратимів та цивільного населення, а також дотримання норм воєнного права. В історичному та культурному вимірах уявлення про честь воїна тісно пов'язане з традицією обітниць і клятв, що формували внутрішній моральний кодекс борця. Як засвідчує текст «Молитви українського націоналіста» (відомої також як «Молитва Українського революціонера», – патріотичний молитовний текст, створений Осипом Мацаком у травні 1936 року в львівській тюрмі «Бригідки» під час Львівського процесу, який набув нового функціонального значення в умовах російсько-української війни XXI століття, зокрема в ритуалах посвяти [ШоТам? Молитва українського націоналіста. Азов, 4 березня 2025 р] та поховальних обрядах полку «Азов» [Рівне Вечірнє. До мурашок: Молитва українського націоналіста від воїнів полку «АЗОВ» на прощанні у Костополюа відео bohdana.shn у Instagram, 11 вересня 2024 р.], у таких клятвених формулах наголос робиться на самопожертві, відданості ідеалам свободи та непохитності духу:

«Щоб віра моя була гранітом, щоб зросли завзяття й міць,

Щоб сміло йшов я у бій, як ішли герої за тебе, свята, за славу твою...»

У цьому тексті, що належить до традиції ідеологічно забарвлених патріотичних присяг першої половини ХХ ст., відображено риси, притаманні ширшому українському військовому етосу: готовність «йти у бій» заради спільного блага, плекання мужності, культ самоконтролю та дисципліни, а також уявлення про честь як про моральний обов'язок перед землею, народом і пам'яттю загиблих. Саме такі конструкти, переосмислені у сучасному контексті, продовжують формувати етичні орієнтири українських військових сьогодні.

Поняття честі відіграє важливу роль у морально-психологічному забезпеченні військових, оскільки воно визначає рамки прийнятної поведінки та формує відповідальність за власні вчинки. Воїнська честь

розглядається не лише як внутрішній моральний обов'язок, а й як спосіб зміцнення єдності та довіри всередині підрозділів. Саме тому одним із найбільших порушень у військовому середовищі є зрада або відмова від виконання обов'язків.

В українському фольклорі концепт зради постає одним із ключових етичних маркерів, що структурує уявлення про світ і антисвіт, добро й зло, допустиме й недопустиме у світопорядку загалом та в межах спільноти зокрема. У народній традиції зрада осмислюється не лише як індивідуальний вчинок, а й як порушення колективного морального порядку, що має наслідки і для окремого персонажа, і для ширшого соціального чи навіть космічного балансу. Вона функціонує як антинорма, яка через опозицію до понять вірності, честі та обов'язку допомагає окреслити етичні межі поведінки.

У казковій традиції, одному з найархаїчніших фольклорних жанрів, що зберігає релікти міфологічного мислення, зрада набуває чітко структурованого семіотичного значення. Як зауважує Л. Дунаєвська, «категорія злотворців охоплює образи усіх противників головного героя та зрадників» [Дунаєвська, 1997, с. 261]: зрадник включається до ширшої образної парадигми «злотворців», тобто тих персонажів, що уособлюють руйнівну силу та протистоять героєві. У казках зрада майже завжди супроводжується неминучим покаранням, що підкреслює її функцію як базової антинорми і водночас засобу моральної дидактики. «Трансфігурація героя веде до зміни його вигляду, через що його впізнають. Несправжнього героя покарано, а головний персонаж нарешті досягає своєї мети – одружується з царівною. Інформаційно кодована дія веде до остаточного утвердження життєвих інтенцій героя, які полягали в прагненні до безсмертя через подовження в роді, що дає вітально-імортальний комплекс у еротичному кодуванні. Контрастною щодо цього є дія по

відношенню до облудного героя, якого карають (агресивне кодування мортальності)» [Кирилюк, 2005, с. 128].

У думах та історичних піснях концепт зради конкретизується через наративи про порушення вірності громаді чи батьківщині. Зрадник постає носієм крайньої антинорми: «Зрадник, запроданець, за народною мораллю, був гірший за ворога-чужинця. У думі «Самійло Кішка» славний козацький ватажок, незломлений ані щоденними галерними тортурами, ані спокусами життєвого благополуччя, з гідністю відповідає потурченому намовнику ляху Бутурлаку:

Бодай же ти того не дождав,
Щоб я віру християнську під нозі топтав!
Хоч буду до смерті біду та неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську
покладати!» [Кирдан, 1990, с. 8].

Водночас у думі «Втеча трьох братів із города Азова» зрада реалізується як порушення братерської солідарності: залишення молодшого брата на смерть є моральним злочином, що неминуче карається загибеллю самих зрадників. У пісенній традиції мотив зради часто пов'язаний із підступом і обманом, як у «Пісні про Харка», де застереження ««Ой не їдь, Харку... Бо то проклята зрада»» маркує небезпеку довіри до ворога.

Тобто, зрада у фольклорі функціонує як універсальний індикатор порушення етичного порядку, що активує механізм покарання та відновлення моральної рівноваги. Незалежно від жанру, цей концепт функціонує як універсальний семіотичний індикатор порушення порядку, що активує механізми санкції та відновлення моральної рівноваги. Він виступає не лише темою окремих сюжетів, а структурним принципом організації фольклорного наративу, забезпечуючи відтворення етичних координат традиційної культури.

Сучасні публічні наративи демонструють тяглість фольклорної моделі «зрада – покарання», у межах якої зрадник постає як носій антинорми, що неминуче підлягає відплаті. Показовими є формулювання у дописі про зрадника України Олега Царьова на кшталт «Здійснення замаху на території окупованого Криму – ще один промовистий натяк всім колаборантам від СБУ», де сама подія замаху символізує кару, а також коментар «Він здох чи ні?», що через емоційно забарвлену лексику відтворює архаїчну модель дегуманізації зрадника, характерну для фольклорної категорії «злотворців» [Магда Євген. Зрадники та колаборанти бувають різними, 29 жовтня 2023 р.].

Традиція побратимства є наріжним каменем військової культури, що збереглася ще з часів козацьких спільнот. Побратимство передбачає не лише взаємодопомогу під час бойових дій, а й глибоку емоційну та психологічну підтримку між військовими. Цей принцип формує особливі міжособистісні зв'язки, що ґрунтуються на абсолютній довірі та відповідальності один перед одним. Аналізуючи концепт *ПОБРАТИМСТВО* в українському календарно-обрядовому фольклорі, О. Галайчук слушно зауважує: «Одним із невід'ємних мілітарних традицій в князівському війську було побратимство. Рівність членів ватаги передбачала взаємоповагу, а тому всередині неї поширювалося побратимство, яке згодом, у козацькі часи, стало типовим явищем.... <....> Відображення елементів обряду побратимства ранньолицарської доби у колядках не збереглося. Єдиний фрагмент, ймовірно, з тих часів, зустрічаємо у колядках з мисливським мотивом завоювання дівчини. Парубки або члени громади називають один одного *браття, брати*: «Збиралася рада – мужиків громада. Радять вони раду малу, невеличку: – *Ой зробимо, браття, човник золотенький*» [Галайчук, 2018, с. 69].

У сучасних умовах побратимство проявляється як у повсякденному житті військових підрозділів, так і в екстремальних бойових ситуаціях.

Спільні випробування, пережиті під час війни, створюють унікальні зв'язки між бійцями, що зберігаються навіть після завершення бойових дій: «Щось мені сьогодні вночі крутилась думка про наші, бойові, позивні (вони ж - псевдо). Звідки вони беруться? От у мене, наприклад, позивний «Медвед». Десь з 2002 року. У 22-му, коли батальйон формували, один побратим отримав позивний «Душ». Це тому, що прізвище у нього... здогадайтесь... А ще був один «Мародер». Сам собі придумав. Зовнішність - максимально няшно-кавайна, якщо хтось ще пам'ятає чи знає, як це і що це. Бачив лютого воюваку, патріота і українця на псевдо «Сепар»» [Плиско Олексій. Щось мені сьогодні вночі крутилась думка про наші, бойові, позивні (вони ж – псевдо), 10 листопада 2025 р.]; «Насправді війна це відкрита рана яка не загоюється. Вона не має розмірів, єдиний вимір який існує для цих ран, це час. На днях побратим просив закинути їм підвісів для обслуговування піупіу, і мимо волі спитав, а скільки вже років пройшло від того п...ца? Я задумався, і сказав 11» [Morozov Alexandr. Війна красива тільки тоді, коли ти в ній не приймаєш участі, 20 січня 2025 р.]. В умовах війни поняття побратим зазнає семантичного розширення й функціонує як універсальний маркер солідарності, не обмежений гендерними рамками. У сучасному вжитку воно активно використовується і жінками щодо себе та інших, втрачаючи первісну чоловічу маркованість і позначаючи передусім спільність досвіду, взаємної підтримки та участі в боротьбі

Ветеранські спільноти та добровольчі об'єднання, які продовжують підтримувати своїх товаришів і після повернення з фронту, є прикладом того, як військовий етос впливає на соціальну структуру суспільства.

Кодекс побратимства також відображається у ритуалах та традиціях, які склалися у військовому середовищі. Одним із таких прикладів є обряди прощання з загиблими воїнами, що мають особливе символічне значення. Солдати віддають останню шану полеглому побратиму, зберігаючи його пам'ять у підрозділі та суспільній свідомості.

Військовий етос неможливий без потужної системи символів та ритуалів, що зміцнюють єдність підрозділів і забезпечують тяглість традицій. Символіка відіграє не лише комунікативну, а й мобілізаційну функцію, формуючи відчуття спільності та бойової єдності. Серед основних символічних елементів українських військових підрозділів можна виділити:

- Герби та емблеми – кожен військовий підрозділ має власну символіку, що нерідко містить відсилання до історичних бойових традицій. Наприклад, вовк, сокіл, меч або хрест є частими елементами геральдики, що підкреслюють зв'язок із козацькою, княжою та повстанською спадщиною.
- Гасла та бойові кличі – слогани, що використовуються у військових підрозділах, мають мотиваційне значення та виконують роль об'єднавчого коду. Найвідоміші серед них – «Слава Україні! – Героям слава!», «Воля або смерть!» тощо.
- Ритуали посвяти – церемонії прийняття у підрозділ, присяга на вірність братству або державі є важливими традиціями, що зміцнюють військову ідентичність.

Меморіальні практики, такі як вшанування загиблих героїв, також стали важливою частиною військового етосу. Пам'ять про полеглих товаришів є ключовим складником бойового духу, що допомагає військовим долати психологічні виклики та продовжувати боротьбу.

Мова відіграє важливу роль у конструюванні військової культури, формуючи внутрішню комунікацію підрозділів і створюючи специфічний соціальний код. Військовий сленг та жаргон є не просто засобами комунікації – вони виконують функцію ідентифікації, розрізнення «своїх» і «чужих», а також слугують способом емоційної розрядки у стресових ситуаціях. Військовий сленг часто формується на основі історичних термінів, запозичень із інших мов або внутрішніх жартів, що зрозумілі лише військовим. Такі мовні практики створюють особливий мікросвіт, що посилює групову єдність і допомагає долати психологічні навантаження.

Гумор у військовому середовищі також відіграє важливу роль – він не лише допомагає зменшити стрес, але й формує бойовий дух. Військові анекдоти, жарти про командування чи побутові труднощі служби є частиною усної творчості, яка, по суті, є сучасною формою фольклору. «Вода від природи – в темні пригоди» – одним із найвпізнаваніших символів сучасного армійського побуту став бренд води «Прозора», навколо якого виник стійкий фразеологізм та меми. (див. додаток А, мал. 26)

Мова є фундаментальним елементом військової ідентичності, оскільки виконує важливі функції консолідації, передачі традицій, формування колективного досвіду та підтримки бойового духу. У військових підрозділах мова набуває особливих форм: від чітких команд і термінів до неформального жаргону, сленгу та бойового гумору. Ці мовні явища є не лише засобами комунікації, а й важливими інструментами соціальної взаємодії, що допомагають військовим адаптуватися до складних бойових умов. Жаргон у військових підрозділах є природним явищем у будь-якій армії світу, оскільки він дозволяє скоротити та спростити комунікацію, створює внутрішню систему маркерів «своїх» та відмежування від «чужих». Військовий сленг сприяє формуванню унікальної культурної спільноти, в якій специфічна лексика відіграє роль групового ідентифікатора. Він також допомагає зменшити стресові навантаження та надає можливість переосмислити події війни через мовну гру та гумор. Українська військова мова має глибокі історичні корені, які простежуються ще в періоди козаччини, національно-визвольних воєн та визвольної боротьби ХХ століття.

Військовий етос, що сформувався у цих умовах, відображався у специфічній термінології, яка передавалася через фольклор, народні пісні, думи, перекази та літературні твори. Одним із прикладів є вислів «гнати москаля», що походить ще з часів козацьких війн із Московським царством та набув нового значення під час сучасної російсько-української війни. Інше

історичне слово – «лях» – використовувалося для позначення польського війська, проте в сучасному дискурсі воно вийшло з ужитку, поступившись місцем більш актуальним термінам. Значний вплив на військову лексику мала й Українська повстанська армія, яка виробила власну систему позначень, що ґрунтувалася як на українських фольклорних мотивах, так і на запозиченнях із європейських мов. Наприклад, у середовищі УПА вживали термін «зелені» для позначення лісових партизанських загонів, що символізувало їхню мобільність та здатність до маневрування у природних умовах.

У сучасній війні військовий сленг розвивається в умовах інформаційного суспільства, коли нові слова швидко поширюються завдяки цифровим медіа, соціальним мережам та культурній взаємодії. Сучасний український військовий жаргон поєднує традиційні фольклорні елементи із запозиченнями з інших мов, а також адаптацією термінології до бойових реалій. Цікавим прикладом є «*душман*» – слово, яке має коріння у війні СРСР в Афганістані, де ним позначали афганських моджахедів. У сучасному українському військовому дискурсі воно адаптоване як синонім до «ворога» та активно використовується на фронті. Деякі терміни набули фольклорного звучання завдяки асоціативному мисленню військових. Наприклад:

- «*Жаба*» – бронетранспортер (через зовнішню схожість із цією твариною).
- «*Байрактар*» – не просто назва турецького безпілотної літака, а й символ військової перемоги, що набув популярності через пісню та меми.
- «*Три нулі*» – позначення артилерійського калібру 100 мм.
- «*Дуй в тисячу*» – фраза, яка позначається для формули тисячної, використовується у військовій справі для швидкого визначення відстані до об'єкта.

- «*Пісочниця*» – навчальний полігон.
- «*Квадрик*» – квадрокоптер або БПЛА.
- «*Зеленка*» – кущі, зарослі, лісополоса тощо.

Окрему категорію становить сленг, що використовується для позначення різних підрозділів та службових функцій:

- «*Боги*» – артилерія.
- «*Мішки*» – танки.
- «*Технарі*» – військові, що ремонтують техніку.
- «*Карателі*» – жартівлива самоназва спецпризначенців.
- «*Душоогрійка*» – теплий одяг для окопів.
- «*МРЗ*» – жаргонна назва військовослужбовців, що займаються морально-психологічним забезпеченням (МПЗ). Цей сленговий термін виник через співзвучність аббревіатури «МПЗ» з форматом аудіофайлів МРЗ.

Гумор завжди був важливою частиною військового життя, оскільки допомагає воїнам знижувати рівень стресу та адаптуватися до складних умов війни. У сучасному військовому середовищі жарти, меми та іронічні вислови часто стають засобами психологічного розвантаження. Наприклад, фраза «Завжди є два варіанти: або так, або ні» використовується як саркастична відповідь на будь-яку невизначену ситуацію. Інший поширений жартівливий вислів – «Не стріляйте, свої!» – «А що, свої гроші не беруть?», який з'явився як реакція на необхідність фінансового забезпечення армії власними силами в перші роки війни. Часто гумор проявляється у створенні іронічних прізвиськ для техніки або зброї. Так, американська гаубиця М777 отримала серед українських військових назву «Три сокири», а російські «Гради» іронічно називають «хуртовинами». Меми також відіграють значну роль у формуванні військової субкультури. Військові меми швидко поширюються в інтернеті, створюючи спільний дискурс для солдатів, ветеранів і цивільних. Наприклад, найменування

мінометних мін «кабанчиками», приводом для чого була значна кількість господарств у прифронтових містечках Донеччини, де тримали свиней; лексема «бавовна» для позначення вибухів на російських військових об'єктах, складах боєприпасів та аеродромах – як у межах РФ, так і на тимчасово окупованих територіях України, яка базується на омографічній подібності слів «хлопок» у російській мові, що залежно від наголосу означають «вибух» і «бавовна» (витоки пов'язані з російським евфемізмом «хлопок», яким пропаганда намагається применшити наслідки ударів); використання образу «орків» для позначення російських окупантів стало не лише способом дегуманізації ворога, а й меметичним символом війни. З іншого боку, меми із комічним зображенням ворога, приміром, відомий меметичний ряд з відомим образом «чмобіка», відіграють роль психоемоційного регулятора, демонструючи ідею розвіювання міфів про силу, міць і непереможність російського війська.

Сучасний український військовий жаргон є поєднанням історичних фольклорних елементів, запозичень із різних військових традицій та неологізмів, що виникли під впливом бойових дій. Він відображає особливості сучасного військового дискурсу, фіксує бойовий досвід у мовній пам'яті суспільства. У майбутньому ці мовні практики можуть стати частиною історичної пам'яті та культурного коду України, так само як козацькі думи чи пісні УПА. Вони вже зараз відіграють важливу роль у збереженні та переосмисленні військового етосу, а також у підтримці морального духу українських воїнів у сучасній війні.

Військовий етос – це складний соціокультурний феномен, він не лише формує поведінкові моделі військових, але й забезпечує спадковість традицій, адаптуючи їх до сучасних викликів війни, допомагає зберігати культурну спадщину, адаптуючи її до нових соціальних та технологічних умов.

3.2. Ритуалізовані тексти як форма репрезентації військової культури

Ритуалізовані тексти відіграють ключову роль у військовій культурі, оскільки вони є носіями колективної пам'яті, підтримують дисципліну, визначають моральні орієнтири та підсилюють ідентичність військових спільнот. Вони слугують засобом передачі традицій та спадковості поколінь воїнів, формуючи у військових спільнотах специфічний світогляд та поведінкові моделі. У складних умовах війни такі тексти забезпечують психологічну підтримку, допомагаючи воїнам долати страх, створюючи відчуття єдності та моральної відповідальності перед побратимами й суспільством.

Значення ритуалізованих текстів у військовій культурі ґрунтується на їхній здатності регулювати поведінку, посилювати бойовий дух і формувати почуття спільної мети. Вони сприяють дисципліні, допомагають підтримувати порядок у підрозділах і передають правила взаємодії між військовослужбовцями. Завдяки таким текстам закріплюються поняття честі, обов'язку, відповідальності та військового побратимства.

Військовий контекст створює особливі умови функціонування ритуалізованих текстів. Вони використовуються під час клятв, присяг, бойових церемоній, святкувань перемог, вшанування загиблих та неформальної комунікації. Наприклад, військові присяги мають сакральний характер, адже не лише формально закріплюють правовий статус воїна, а й включають його до спільноти людей, які мають спільний моральний кодекс і традиції. Відданість цим традиціям стає запорукою згуртованості військового колективу та його ефективності в бойових умовах.

Окрему роль ритуалізовані тексти відіграють під час бойової підготовки. Заклики, бойові вигуки та девізи, що використовуються під час тренувань або реальних бойових операцій, є важливим засобом мотивації та

психологічної підтримки. Вони дозволяють воїнам швидко налаштуватися на виконання завдань, активізують почуття відповідальності перед побратимами та сприяють створенню бойового духу. Ритуалізовані тексти також є важливим інструментом меморіальної культури. Вшанування полеглих побратимів супроводжується ритуальними висловами, які набувають символічного значення та допомагають зберегти пам'ять про загиблих. Такі тексти виконують роль колективного осмислення втрат, закріплюючи ідею спадковості боротьби й необхідності продовження місії полеглих воїнів. У неформальному військовому середовищі ритуалізовані тексти використовуються у вигляді жартівливих або символічних висловів, що слугують засобом комунікації між побратимами. У таких текстах відображається військова ідентичність, специфічний гумор, традиції та внутрішні кодекси честі. Такі вислови можуть супроводжувати значущі події військового життя, бути частиною неофіційних ритуалів ініціації, покликаних зміцнити групову єдність.

Таким чином, ритуалізовані тексти відіграють критично важливу роль у формуванні військової культури. Вони не лише закріплюють традиції та передають цінності, а й виконують адаптаційну, мотиваційну, консолідаційну та меморіальну функції. У різних формах – від офіційних присяг і гасел до неформальних слів-паролів та бойових вигуків – ці тексти є невід'ємною частиною військового життя, підтримуючи моральний дух та забезпечуючи спадкоємність військових традицій.

Класифікація ритуалізованих текстів у сучасному військовому середовищі охоплює широкий спектр формальних та неформальних висловів, що виконують різні функції: від офіційного закріплення військової ідентичності до емоційної підтримки та групової згуртованості. Вони регламентують поведінку, формують моральні орієнтири та створюють емоційні зв'язки між військовослужбовцями.

Клятвені та присяжні тексти. Ці тексти є основою військового етосу, оскільки містять обіцянку воїна служити народу, бути вірним своїм побратимам, дотримуватися військових законів і не зраджувати присязі. Вони є обов'язковими для кожного військового і проголошуються урочисто, під час офіційних церемоній, що підкреслює їхню сакральність.

Військова присяга – це основний документально закріплений ритуалізований текст, який містить зобов'язання воїна перед державою та народом. Вона є не просто формальністю, а фундаментальним актом, що визначає моральну відповідальність кожного військовослужбовця. Порухення присяги сприймається як акт зради та є найважчим злочином у військовій культурі. Клятва спецпідрозділів – це додатковий ритуал, характерний для елітних підрозділів (наприклад, десантників, морської піхоти, сил спеціальних операцій). Вона посилює військову ідентичність, підкреслюючи особливий статус воїнів у складі підрозділу. Наприклад, девіз морських піхотинців «Вірні завжди!» (лат. *Semper Fidelis*) відображає принцип цілковитої відданості службі та бойовому побратимству. Девізи військових формувань є частиною їхньої історичної та символічної традиції. Наприклад, «Завжди перші!» та «Ніхто, крім нас!» – гасло десантників, що підкреслює їхню сміливість і готовність першими йти в бій. Такі девізи використовуються у військовій атрибутиці, символіці, офіційних церемоніях та неформальному спілкуванні між військовими.

Бойові вигуки та мобілізаційні гасла. Ця категорія ритуалізованих текстів використовується в умовах безпосередніх бойових дій для підтримки бойового духу, координації дій підрозділу та посилення емоційного настрою перед боєм. Бойові вигуки є важливими психологічними тригерами, що дозволяють воїнам подолати страх і налаштуватися на рішучі дії. Наприклад, «Рух-рух», «дій», «вперед-вперед, штормовий берет».

Меморіальні ритуальні тексти. Ритуалізовані вислови, що використовуються у військових меморіальних практиках, сприяють вшануванню пам'яті загиблих і є важливими елементами формування культу героїзму. Ці вислови супроводжують військові похорони, офіційні церемонії вшанування та приватні спогади про полеглих побратимів.

Серед найпоширеніших меморіальних формул можна виокремити:

- «Герої не вмирають!» – ключова фраза, що підкреслює вічну пам'ять про загиблих воїнів та їхню символічну безсмертність у народній пам'яті. Це вираз, який став не просто словами, а цілою традицією вшанування тих, хто віддав своє життя за Україну.
- «Вічна пам'ять воїну-захиснику!» – використовується під час військових панахид та поховальних ритуалів, підкреслюючи повагу до загиблих та їхній внесок у боротьбу за свободу країни.
- «Слава полеглим захисникам України!» – формула, що підкреслює вшанування військових, які віддали своє життя за незалежність держави. Ця фраза часто використовується в офіційних промовах, написах на меморіальних дошках і пам'ятниках.
- «Ніколи не забудемо, ніколи не пробачимо!» – гасло, що символізує колективну пам'ять про полеглих і прагнення до справедливості за їхню смерть.
- «Назавжди в строю» – вислів, що означає, що загиблі воїни продовжують жити у пам'яті свого підрозділу та залишаються частиною військової спільноти навіть після смерті. Ця фраза використовується у військових церемоніях та може бути виکارбувана на пам'ятниках чи меморіальних стелах.

- «Підняти щити» – символічний заклик, що використовується під час вшанування полеглих, нагадуючи про необхідність продовжувати боротьбу та захищати спадщину героїв. У військовому середовищі ця фраза також може виконувати функцію мобілізаційного сигналу, що підкреслює єдність та готовність до боротьби.

Привертає увагу той факт, що, на відміну від цивільних меморіальних традиційних висловів, базованих на християнських концептах (на кшталт «Царство небесне», «Вічна пам'ять» та ін.), які відображають прийняття смерті, військові здебільшого транслюють ідею безсмертя («Герої не вмирають!», «У строю!», «Честь!» та ін.). Це значною мірою корелює з міфами, казками та зразками світового героїчного епосу, де герої не помирають, а засинають глибоким сном, щоби знову прокинутись і стати на захист своєї землі, коли їй загрожуватиме найбільша небезпека: приміром, як слушно вказує Д. Король, «Валькірія Сігрдріва/Брюнгільд із циклу про Вьольсунгів/Нібелунгів за контекстом не була померлою, коли її будив Сігурд, проте вона спала довічним сном, закрята самим Одіном, що фактично є аналогом смерті – тільки без посмертної трансформації тіла та без потойбічного існування душі» [Король, 2015, с. 33].

Ритуальні тексти у військовому середовищі відіграють найважливішу роль у зміцненні військової культури та колективної ідентичності воїнів. Вони виконують одразу кілька ключових функцій, які сприяють підтримці бойового духу, формуванню військової етики та збереженню пам'яті про загиблих побратимів. Ритуалізовані вислови є важливим інструментом виховання військової дисципліни та відповідальності. Коли солдат приймає присягу або виголошує клятву своєму підрозділу, він усвідомлює, що стає частиною великої воєнної традиції та бере на себе відповідальність за виконання свого обов'язку. Фрази, що містяться у військових присягах,

девiзах та бойових гаслах, формують особисту iдентичнiсть воiна, наголошуючи на його вiдданостi краiнi, вiйськовiй честi та побратимству.

Однiєю з основних функцiй ритуалiзованих текстiв є створення вiдчуття єдностi серед вiйськових. Спiльнi вислови, бойовi вигуки, девiзи та традицiйнi фрази формують колективний дух, змiцнюють почуття належностi до певного пiдроздiлу та сприяють згуртованостi в умовах вiйни. Цi вислови стають своєрiдними паролями, що допомагають швидко встановлювати контакт мiж вiйськовими навiть у стресових умовах бою. Пiд час активних бойових дiй ритуалiзованi тексти можуть вiдiгравати роль мобiлiзацiйного чинника, пiдсилюючи бойовий настрiй солдатiв i допомагаючи подолати страх перед небезпекою. Перед боєм вiйськовi часто виголошують патрiотичнi гасла або повторюють девiзи свого пiдроздiлу, що додає їм впевненостi та змiцнює мотивацiю. Меморiальнi ритуальнi тексти є важливою частиною вiйськової культури, адже вони забезпечують збереження пам'ятi про полеглих побратимiв та пiдсилюють символiчне значення їхньої жертви.

Попри розвиток нових технологiй та змiну способiв ведення вiйни, ритуалiзованi тексти зберiгають свою актуальнiсть, адже є мiстком мiж iсторичною вiйськовою традицiєю та сучасним бойовим досвiдом. Вони не лише нагадують воiнам про звияги їхнiх попередникiв, а й формують нацiональний вiйськовий дискурс, у якому поєднуються фольклорнi традицiї, вiйськовий досвiд та новiтнi форми комунiкацiї.

З початком росiйсько-української вiйни 2014 року та особливо пiсля повномасштабного вторгнення 2022 року ритуалiзованi тексти зазнали значної трансформацiї, розширивши своє використання та набувши нових форм цифрового поширення. Вони не лише зберегли свою роль у вiйськовiй комунiкацiї, а й стали важливим iнструментом iнформацiйної вiйни, формування нацiонального дискурсу та мобiлiзацiї суспiльства. Сучаснi

бойові умови значно прискорили процес передачі та закріплення ритуальних висловів.

Однією з нових функцій ритуалізованих текстів стало використання їх як засобу мобілізації суспільства та залучення до підтримки армії. Особливе значення мають меморіальні підписи до фото загиблих воїнів, які стали важливим елементом вшанування пам'яті. Фотографії та відео загиблих військових з підписами «Назавжди в строю» поширюються в соціальних мережах, стаючи частиною колективного скорботного наративу та підтримуючи культуру пам'яті. Вони викликають глибоке співчуття серед українців, створюють відчуття єдності та солідарності, нагадуючи суспільству про ціну свободи та необхідність продовження боротьби. Крім того, подібні меморіальні матеріали відіграють важливу виховну роль, формуючи у молодшого покоління шанобливе ставлення до захисників, а також зміцнюючи патріотизм та громадянську відповідальність.

Військові присяги, гасла, бойові вигуки та меморіальні вислови формують духовний стрижень армії, забезпечуючи її єдність та готовність до виконання бойових завдань. Попри технологічні зміни, ритуалізовані тексти продовжують виконувати свою головну функцію – бути моральною опорою для воїнів, формувати їхню ідентичність та зміцнювати військову культуру. Вони не тільки допомагають солдатам долати виклики війни, але й передаються з покоління в покоління, забезпечуючи спадковість військових традицій та формуючи міцний фундамент національної пам'яті, а їхня ритуальна функціональність, традиційність, варіативність і колективність зближують ці тексти з фольклорними.

3.2.1. Етос військових формувань: визначення та методологія дослідження

Етос військових формувань є фундаментальним складником військової культури, що визначає моральні, етичні та поведінкові норми військовослужбовців. Він формується як сукупність історично напрацьованих традицій, соціальних норм, ідеалів та правил, що визначають специфічний стиль мислення та поведінки воїнів у різних обставинах – від щоденної підготовки до безпосередньої участі в бойових діях. Як зазначає Самуель Гантінгтон у праці «Солдат і держава: Теорія і політика військово-цивільних відносин» [Гантінгтон, 1957], військовий етос перетворює індивідуальну відвагу на колективну дисципліну, створюючи спільну ідентичність, де вірність обов'язку стоїть вище за особистий інтерес. Саме цей «стан свідомості» визначає специфічний стиль мислення та поведінки воїнів у різних обставинах.

Військовий етос є не просто набором формальних правил і регламентів, він складається з багаторівневої системи цінностей, що інтегрує уявлення про честь, дисципліну, відповідальність, лояльність, побратимство та обов'язок перед батьківщиною. У ньому закріплені моделі ставлення до товаришів по службі, командування, цивільного населення та ворога, які в сукупності забезпечують стійкість військового колективу, згуртованість та ефективність його дій.

В історичному розрізі військовий етос формувався в процесі воєнних конфліктів та трансформувався відповідно до соціальних, політичних і технологічних змін. На ранніх етапах розвитку військових формувань етос базувався на архаїчних традиціях воїнських каст і братств, які регулювали поведінку бійців через жорсткі моральні кодекси та ритуали посвяти.

У середньовічній Європі та на теренах України військовий етос формувався під впливом феодалських зобов'язань і лицарських кодексів

честі. Особливе значення мав козацький військовий етос, що включав принципи військової демократії, самоврядування та безкомпромісної відданості свободі.

Протягом ХХ століття, з появою регулярних армій та технологічного переоснащення війська, етос військових формувань почав дедалі більше спиратися на інституціональні норми, дисципліну та ієрархічну структуру. Водночас у підрозділах із високим рівнем автономії та бойової активності (партизанські загони, спеціальні підрозділи) зберігалися традиції неформального братерства, ритуалів посвяти та кодексів честі.

У сучасних умовах військовий етос проходить чергову трансформацію, зумовлену глобалізацією конфліктів, інформаційною війною, гібридними загрозами та зростанням ролі цифрових технологій у військовій сфері. Сучасні воїни мають справу не лише з традиційними бойовими завданнями, а й із кібернетичними операціями, інформаційними кампаніями та психологічними війнами, що вимагає перегляду морально-етичних принципів військового етосу.

У ХХІ столітті етос військових формувань зберігає свої основні традиційні елементи, але водночас адаптується до нових викликів. Сучасний воїн – це не лише боєць, що веде фізичну боротьбу з ворогом, а й учасник інформаційного та ідеологічного протистояння, що розгортається у медіапросторі.

До головних особливостей сучасного військового етосу можна віднести:

- Тяглість традиції та історичних аналогій – сучасні військові підрозділи активно використовують символіку, ритуали та девізи, що відсилають до минулого, підкреслюючи спадкоємність із історичними формуваннями (козацькі традиції, визвольна боротьба УПА, героїка Другої світової війни тощо) [Hobsbawm & Ranger, 1983; Яковенко, 2006; Zelinskyi, 2023].

- Цифровізація та медійний аспект – етос воїна тепер закріплюється не лише через особистий приклад і внутрішньопідроздільні ритуали, а й через цифрові наративи, що поширюються в соцмережах, блогах і на медіаресурсах [Shifman, 2014; Couldry & Hepp, 2017].

- Міжнародна інтеграція – військовослужбовці дедалі частіше взаємодіють із підрозділами НАТО та інших союзницьких сил, що зумовлює інтеграцію нових стандартів поведінки, військової етики та комунікаційних практик [NATO Code of Conduct, 2019; Snider & Matthews, 2005].

- Ідеологічна мобілізація – сучасний військовий етос спрямований не лише на виконання тактичних і стратегічних завдань, а й на підтримку ідеологічного фронту, де головною місією є не лише оборона держави, а й захист демократичних цінностей, свободи та гідності [Toner, 1995; Zelinskyi, 2023].

Дослідження військового етосу є багатограним процесом, що вимагає застосування різних методологічних підходів для глибокого розуміння морально-етичних норм та цінностей військовослужбовців. Розглянемо основні з них:

Історико-культурний підхід. Цей підхід передбачає аналіз еволюції військових норм, кодексів честі та ритуалів упродовж історії. Вивчення традиційних військових текстів, символіки та обрядів дозволяє зрозуміти, як історичні події та культурні особливості впливали на формування сучасного військового етосу. Наприклад, дослідження козацьких звичаїв та їхнього впливу на сучасні військові традиції України допомагає виявити спадковість та трансформацію моральних цінностей у військовому середовищі [Hobsbawm & Ranger, 1983; Яковенко, 2006].

Етнографічний підхід. Цей підхід зосереджується на вивченні повсякденного життя військовослужбовців, їхніх взаємовідносин, мовних практик та символіки. Методи спостереження та інтерв'ю дозволяють

виявити специфіку внутрішньої комунікації, неформальні норми та цінності, що панують у військових підрозділах. Наприклад, аналіз військового сленгу та неформальних ритуалів може розкрити глибинні аспекти військової культури та ідентичності [Honko, 2000; Dundes, 1965].

Семіотичний аналіз. Цей підхід передбачає дослідження знакових систем у військовій культурі, таких як емблеми, гасла, ритуали та інші символи. Семіотичний аналіз допомагає зрозуміти, як через ці символи конструюється та передається військовий етос, які смисли вкладаються у певні знаки та як вони впливають на поведінку військовослужбовців [Barthes, 1972; Bartmiński, 2009].

Дискурс-аналіз. Цей підхід фокусується на вивченні мовних практик у військовому середовищі. Аналіз офіційних документів, промов командирів, ритуалізованих висловів дозволяє виявити, як через мову формуються та підтримуються морально-етичні норми, які дискурсивні практики сприяють консолідації військових спільнот та зміцненню їхньої ідентичності [Foucault, 1972; Brockmeier & Harré, 2001].

Психологічний підхід. Цей підхід досліджує вплив військового етосу на індивідуальну та групову психологію військовослужбовців. Аналіз мотивації, стресостійкості, готовності до самопожертви та інших психологічних аспектів дозволяє зрозуміти, як морально-етичні цінності впливають на поведінку та ефективність військових у бойових умовах [Shay, 1994; Shay, 2002].

Соціологічний підхід. Цей підхід використовує методи опитування, анкетування та статистичного аналізу для вивчення колективних уявлень військовослужбовців про етичні принципи, дисципліну, ставлення до ворога та цивільного населення. Соціологічні дослідження дозволяють виявити загальні тенденції та особливості військової культури в різних підрозділах та на різних рівнях військової ієрархії [Janowitz, 1960; Shils & Janowitz, 1948].

3.2.2. Етос морської піхоти України як приклад фольклорної героїки

Етос морського піхотинця є невід'ємним складником військової культури України, що ґрунтується на відданості, честі, лідерстві та братерстві. Він визначає морально-ціннісні орієнтири, що формують характер воїна та його готовність до самопожертви заради захисту держави. Окреме місце у формуванні цього етосу посідає посібник з військового лідерства для підрозділів Морської піхоти України «Вести! Боротися! Перемагати!» [Зелінський, 2023]. Цей посібник став важливим документом, що структурує місію морської піхоти, визначає ключові військові цінності та підкреслює особливу роль лідерства у військових підрозділах.

Посібник, розроблений за участі військових усіх рівнів – від солдата до командира бригади, відображає не лише бойовий досвід української морської піхоти, а й інтегрує сучасні світові військові тенденції. Він акцентує увагу на тому, що кожен військовослужбовець, незалежно від звання та посади, має бути лідером, здатним надихати, підтримувати бойовий дух підрозділу та ухвалювати відповідальні рішення у критичних ситуаціях. Саме тому у тексті простежується не лише нормативний підхід до військової служби, але й філософія воїнської ідентичності, що поєднує традиції українського війська з актуальними принципами сучасного бойового мистецтва.

Останній розділ посібника містить клятву морського піхотинця, що є вираженням основних ідеалів цього військового формування. Це не просто формальні слова – кожне речення у клятві має глибокий зміст, який ґрунтується на військовому досвіді та традиціях корпусу морської піхоти України. Крім того, у посібнику містяться гімн Морської піхоти, тексти для вшанування полеглих побратимів та ключові бойові гасла, які відіграють важливу роль у формуванні військової культури та ритуалізованих текстів

у середовищі морпіхів. За словами отця Андрія Зелінського, капелана 36-ї окремої бригади морської піхоти, цей посібник – це не просто збірник правил та військових принципів, а «джерело натхнення», що відображає філософію служіння та відповідальності». Його мета – не лише навчити, а й мотивувати кожного морського піхотинця на досягнення високих моральних та бойових стандартів. Умовно цей документ можна назвати «компактним кодексом морського піхотинця», який можна носити з собою та використовувати як моральний дороговказ у складних бойових ситуаціях. Значення етосу морського піхотинця виходить далеко за межі суто військової дисципліни. Він формує бойову ідентичність, створює систему ритуалів, мовних кодів та моральних принципів, які відрізняють морських піхотинців від інших військових підрозділів. Відданість, вірність присязі, культ лідерства, бойове братерство та традиція героїчного служіння – основні цінності, що визначають етос українського морського піхотинця, роблячи його не просто воїном, а носієм військової традиції та спадкоємцем поколінь борців за свободу України.

У нашому дослідженні проаналізовано сукупність ритуалізованих текстів, пов'язаних із морською піхотою України: Клятву морського піхотинця, Поминання полеглого побратима та Гасла. Ці тексти виразно демонструють ключові риси фольклорної героїки, зокрема, через символічне наповнення, ритуалізовані структури та особливі заклики до дії.

Як відомо, ритуал і ритуальні тексти є невід'ємними елементами фольклорної традиції, оскільки відіграють роль символічних актів, що фіксують і передають соціокультурні норми та цінності від покоління до покоління. Ритуали не лише забезпечують спадковість традицій, а й зміцнюють зв'язок спільноти, формуючи колективну ідентичність.

Клятва як один з елементів фольклорної традиції є символом вірності, посвяти і відповідальності. У фольклорі вона часто функціонує як текст, що

об'єднує спільноту навколо спільних цінностей та ідеалів, забезпечуючи зв'язок між індивідуальними зобов'язаннями та колективною метою

Клятва морського піхотинця

Вступаючи до лав Морської піхоти України,

Я, _____, урочисто клянусь:

зберігати та продовжувати бойові традиції Морської піхоти,

сумлінно виконувати свій військовий обов'язок,

бути вірним спадкоємцем доблесті та честі відважних воїнів морських піхотинців!

Клянусь!

діяти лише в інтересах українського народу та нашої держави;

на землі, на морі та в повітрі бути завжди готовим вступити в бій за Україну;

не жаліючи себе, залишатися вірним наказам командирів та рішуче виконувати поставлені завдання!

Клянусь!

ніколи не підводити та не покидати своїх товаришів по зброї,

не здаватися, не відступати та не залишати побратима у біді, на полі бою проявляти непохитну стійкість, битись заради перемоги – вірно і до кінця!

Клянусь!

з честю пронести крізь життя вірність Морській піхоті!

Я буду відважним воїном, відданим захисником України,

щирим побратимом – гідним морським піхотинцем,

ВІРНИЙ ЗАВЖДИ!

Клянусь! [Зелінський, 2023, с 4–5].

Що ж до клятви як явища у фольклорній традиції, слухними вважаємо міркування Т. Шевчук та В. Балущка, які розглядають клятву як «окремий фольклорний жанр у рамках народної духовної культури» та

вважають «своєрідним магічним словесним ритуалом, який, утім, у давніші часи включав і більшу чи меншу кількість жестових елементів, які на сьогодні переважно не збереглися» [Шевчук, Т., Балушок, В., 2021, с. 101].

Клятва морського піхотинця України є центральним елементом ритуалізованих текстів, які формують моральні стандарти та колективну ідентичність воїнів. Вона має чітко структуровану форму, що включає урочисті обіцянки та зобов'язання перед Батьківщиною та бойовими побратимами. У тексті клятви використовуються фрази на зразок «урочисто клянусь» та «бути вірним до кінця», що підкреслюють серйозність зобов'язань та важливість вірності і стійкості у бойових умовах. Таке формулювання підкреслює значимість ритуального складника клятви, адже формулювання «урочисто клянусь» і «бути вірним до кінця» не лише надають тексту величності, а й переносять воїнів у сакральний вимір. Ці фрази створюють відчуття зв'язку з традицією, де обіцянка служіння і готовність до самопожертви сприймаються як незмінні моральні орієнтири.

Символіка клятви ґрунтується на ключових поняттях, таких як «честь», «відданість», «пам'ять про полеглих». Ці елементи відображають традиції військової доблесті, що передаються з покоління в покоління та підтримуються у сучасних умовах війни. Особлива увага приділяється обов'язку зберігати пам'ять про полеглих товаришів, що підкреслює колективний характер військової етики та її ритуальне значення.

Виділення трьох стихій – Землі, Води (моря) та Повітря – вказує на всезагальну природу служіння, де кожен простір сприймається як поле битви за Україну. Така структуризація має глибоке коріння у фольклорній героїці, де стихії часто ототожнюються з різними аспектами захисту й оборони. Заклик бути готовим до бою у будь-якому просторі символізує безмежну відданість і готовність до самопожертви, а також підкреслює міцний зв'язок сучасного воїна з архетипами народного героя, що стоїть на сторожі своєї землі в будь-яких умовах.

Як і в текстах народної героїки слова клятви «Я буду відважним воїном, відданим захисником України, щирим побратимом – гідним морським піхотинцем» акцентують своєрідну військову ініціацію, де обітниця бути «відважним воїном» та «гідним морським піхотинцем» підтверджує готовність захисника взяти на себе відповідальність за спільноту, вступивши до когорти захисників України. Така обіцянка не лише закріплює особисті зобов'язання перед країною, а й ритуалізує момент переходу до кола побратимів, відтворюючи архетипи фольклорної традиції військової доблесті.

Клятви українського та американського морського піхотинця є важливими ритуалізованими текстами, що формують морально-етичні норми та зобов'язання воїнів перед державою та побратимами. Обидві клятви мають подібну структуру і спрямовані на зміцнення колективної ідентичності та відданості своїй місії. Однак між ними є суттєві відмінності, які відображають культурні та історичні особливості кожної країни.

Українська клятва морського піхотинця зосереджується на відданості традиціям, бойовому обов'язку та вірності бойовим побратимам. Текст підкреслює важливість боротьби за свободу та незалежність України, а також збереження пам'яті про полеглих товаришів. Клятва має багато символічних елементів, таких як «урочисто клянусь», «бути вірним до кінця» та «зберігати бойові традиції». Ці фрази підкреслюють важливість колективного зобов'язання перед країною та спільнотою морських піхотинців. На нашу думку, фольклорна героїка виявляється в тому, що текст клятви відображає глибоку відданість побратимам та вірність, яка є характерною рисою епічних героїв у народній творчості. Як і в традиційних фольклорних епосах, де герой залишається вірним своїм товаришам і готовий пожертвувати собою заради спільної мети, клятва морського піхотинця закріплює цю цінність як основу морального коду воїна. Ця паралель з народним епосом підкреслює тяглисть героїчних цінностей, що

передаються через покоління та знаходять своє вираження у сучасних військових текстах.

Американська клятва морського піхотинця, відома як «Oath of Enlistment», фокусується на вірності Конституції США та захисті країни від усіх ворогів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ключовими елементами клятви є фрази на кшталт «support and defend the Constitution» та «obey the orders of the President of the United States». Цей текст підкреслює індивідуальну відповідальність морського піхотинця перед законом та лідерами країни, що відображає акцент на громадянських правах та обов'язках [Johnson, 2018]. Конституція як ключовий елемент в американській клятві морського піхотинця символізує основу національної ідентичності та верховенство закону, що об'єднує громадян та військових у спільному обов'язку. Зобов'язання «підтримувати та захищати Конституцію» відображає ідею, що піхотинець служить не лише лідерам чи народу, а саме конституційним принципам, які визначають фундаментальні права і свободи. Такий акцент на Конституції підкреслює громадянський характер військової служби, де захист країни є продовженням вірності її основним цінностям та законам.

Обидві клятви високо цінують патріотизм та відданість державі, але різняться в акцентах. Українська клятва зосереджена на боротьбі за свободу та незалежність у контексті тривалої боротьби з зовнішнім агресором. Це підкреслюється фразами «бути завжди готовим вступити в бій за Україну» та «пам'ятати про полеглих товаришів». Такий підхід до формування ідеології морського піхотинця пов'язаний із сучасним контекстом російсько-української війни, що вимагає високого рівня колективної згуртованості та рішучості у боротьбі за державний суверенітет. І як у традиційній фольклорній героїці, українська клятва морського піхотинця підкреслює риси самовідданості, готовності до боротьби та вшанування загиблих, що є типовими мотивами в народних героїчних текстах. Наприклад, у багатьох козацьких думах та баладних текстах часто

зустрічається ідея боротьби за рідну землю та спільноту, а також пам'ять про полеглих побратимів, що відображає ідеалізований образ воїна-захисника. Така паралель з фольклором надає сучасному тексту додаткову символічну вагу, роблячи його не просто клятвою, а ритуалом, який з'єднує минуле з сьогоденням через ідеали самопожертви та вірності.

Американська клятва, натомість, наголошує на захисті демократичних цінностей та вірності інституціям. Її структура спрямована на створення сильної індивідуальної відповідальності перед Конституцією та військовими наказами, що відображає культурний акцент на верховенстві права та відданості державним установам. Такий підхід сприяє формуванню індивідуалістичної, але дисциплінованої особистості морського піхотинця, орієнтованої на виконання чітко визначених завдань [Miller, 2020, с. 51]. Такий акцент на Конституції та інституціях у американській клятві відображає глибоко вкорінену цінність індивідуальної відповідальності перед законом, що є однією з основ американської культури. Вірність державним установам та підпорядкування законам уособлюють демократичні принципи, на яких ґрунтується національна ідентичність. Це сприяє формуванню образу піхотинця як дисциплінованої особистості, для якої служба – не лише обов'язок перед керівниками чи колегами, а передусім перед Конституцією, яка втілює ідеали свободи, рівності та верховенства права. Такий підхід створює сильний зв'язок між особистістю воїна та правовими засадами держави, наголошуючи на індивідуальній відповідальності за захист демократичних цінностей.

Клятви обох країн відіграють важливу роль у підтримці бойового духу морських піхотинців, але роблять це різними способами. Українська клятва акцентує на спільності, солідарності та необхідності пам'ятати про минуле. Це створює відчуття зв'язку між сучасними морськими піхотинцями та попередніми поколіннями захисників України, що зміцнює

ідею тяглості боротьби за незалежність. Цей акцент на спільності та історичній пам'яті в українській клятві відображає ключовий принцип фольклорної героїки, де герой виступає не як ізольована особистість, а як частина колективної долі народу. З огляду на це, клятва набуває значення ритуального тексту, що вкорінює сучасного морського піхотинця у безперервний ряд захисників України, підтримуючи тяглість фольклорного мотиву боротьби за свободу й незалежність.

Американська клятва, зі свого боку, фокусується на обов'язках перед державою та готовності захищати її від усіх загроз. Вона створює відчуття відповідальності перед Конституцією та законом, що підсилює індивідуальний бойовий дух. Такий підхід робить американських морських піхотинців гнучкими та готовими до дій у різних умовах, як у мирний час, так і під час бойових операцій [Johnson, 2018].

Порівняльний аналіз клятв українських та американських морських піхотинців показує, що обидві вони мають подібну роль у формуванні бойового духу та колективної ідентичності, але мають відмінності у змістовних акцентах та символіці. Українська клятва зосереджена на боротьбі за національну незалежність та збереження історичної пам'яті, тоді як американська – на захисті Конституції та виконанні обов'язків перед державою. Ці відмінності відображають культурний контекст кожної країни та її історичні виклики, що формують специфіку військової етики та ритуальних текстів [Johnson, 2018].

Текстологічний аналіз клятви морського піхотинця дозволяє виокремити елементи фольклорної героїки, втілені в образі сучасного захисника. Концептуалізація народних уявлень про захисника втілюється через такі риси, як відвага, вірність побратимам, готовність до самопожертви та безумовна відданість Батьківщині – якості, характерні для героїв народного епосу. У структурі та змісті клятви простежується ритуалізація цих рис, що утверджує сучасного воїна як спадкоємця

історичних традицій і символічно об'єднує його з попередніми поколіннями захисників. Таким чином, клятва не лише формує моральні орієнтири, а й закріплює архетипи героїчного епосу, адаптуючи їх до сучасного контексту військової служби.

Для нашого дослідження ми також обрали тексти-поминання, оскільки вони найбільш повно відображають глибину народного усвідомлення жертви, принесеної заради спільного блага. Поховальні традиції у фольклорі відіграють важливу роль у вшануванні пам'яті померлих і забезпеченні спадковості культурних цінностей, на чому наголошує Л. Іваннікова: «Серед традиційних циклів календарної та родинної обрядовості українців одним із найбільш збережених залишається похоронний обряд, який, з одного боку, зберігає основні архаїчні риси, а з іншого – досить динамічно змінюється. Поряд із сакральною формою від найдавніших часів і до сьогодні в народній культурі українців та інших європейських народів побутують і його профанні форми» [Іваннікова, Л., 2025, С. 424]. Такі ритуали пов'язані з пошаною до предків і зміцнюють зв'язок поколінь, створюючи відчуття єдності та обов'язку перед тими, хто пожертвував своїм життям заради майбутнього.

Ступінь ритуалізації текстів-поминань у сучасному контексті відображає прагнення зберегти сакральний характер традиційного фольклору, де кожен акт поминання набуває символічного значення. У цьому аспекті простежується народна героїка, заснована на баладній традиції, що часто акцентує на трагічних втратах, героїзмі та самопожертві. Балади, як і тексти-поминання, передають образи героїв, які живуть у пам'яті народу через своє служіння, відвагу і відданість. Таким чином, тексти-поминання виконують не лише меморіальну функцію, а й відтворюють архетипи героїчного епосу, адаптуючи їх до умов сучасної війни.

Поминання полеглого побратима

Ти був!

Ти є!

Ти будеш завжди!

Відважним воїном, відданим захисником України,
щирим побратимом – гідним морським піхотинцем,
ВІРНИЙ ЗАВЖДИ!

Твоя вірність – наша сила!

Наша пам'ять – твоя слава!

Не забудемо!

Не зупинимося!

Не здамося! [Зелінський, 2023].

Ці обряди мають потужний символічний характер, оскільки вони не лише зберігають пам'ять про полеглих, а й формують у воїнів відчуття причетності до більшого спільного. Це відчуття ґрунтується на визнанні жертвності, яку принесли їхні товариші заради захисту країни. Фрази, на зразок «Ти був! Ти є! Ти будеш завжди!», акцентують на безперервності існування пам'яті про загиблих та створюють відчуття незмінної присутності побратимів у житті тих, хто продовжує службу. Така безперервність допомагає воїнам не лише вшанувати пам'ять загиблих, але й знайти внутрішню силу, яка зміцнює їхню мотивацію та рішучість.

У народній традиції вшанування воїнів завжди посідало важливе місце, оскільки такі обряди не лише зберігали пам'ять про героїв, але й передавали з покоління в покоління архетипи героїзму та самопожертви. У героїчних епосах часто зустрічаються описи поховальних обрядів, які супроводжуються символічними діями, як-от встановлення кургану або виголошення пам'ятних промов, що акцентують на подвигах загиблого. Такі обряди, наприклад, можна знайти у козацьких думах, де часто згадується жертвність героїв задля захисту рідної землі. Так, приміром, у «Думі про Івася Коновченка»

«Отогді ж то козаки добре дбали,
 Штихами суходіл копали,
 Шликами землю виносили –
 Івасю Вдовиченка похоронили;
 Із різних пищаль подзвонили –
 По Івасю Вдовиченку похорон ізчинили» [Грушевська, 1931, с. 37].

Ця традиція в сучасних текстах-поминаннях простежується через фрази, як-от «Ти був! Ти є! Ти будеш завжди!», що трансформують ці мотиви у ритуали вшанування воїнів, адаптовані до контексту сучасної війни.

Тексти поминання виконують роль сполучного «мосту» між минулим і теперішнім, з'єднуючи сучасних морських піхотинців з їхніми попередниками. Цей зв'язок забезпечує спадкоємність військових традицій та символізує передачу обов'язку продовжувати боротьбу за свободу та незалежність. Наприклад, в українських морських піхотинців відчуття зв'язку з історичними героями та попередніми поколіннями воїнів є ключовим елементом патріотичного виховання, що сприяє формуванню глибокої поваги до військової спадщини та зобов'язань перед країною. Історична тяглість таких звичаїв визначається їхньою глибокою символікою та ритуальним значенням, які передаються з покоління в покоління. Вона зафіксована в текстах українського фольклору, зокрема у козацьких думах, що відображають шанування героїв, їхню готовність до самопожертви та ідеали боротьби за свободу. Наприклад, у народному ліро-епосі про поховання козаків акцентується на важливості колективної пам'яті та вшанування тих, хто загинув заради захисту спільноти:

«Тогді-то Фесько Ганжа Андибер,
 Гетьман запорозький,
 Хоча помер,
 Дак слава його козацька

Не вмере,
Не поляже!» [«Дума про Феську Ганжу Андибера» / Грушевська, 1931, с. 137].

Такі традиції створюють міцний зв'язок між минулим і теперішнім, символізуючи неперервність героїчної традиції в сучасному контексті.

Обряди вшанування полеглих відіграють значну психологічну роль у підтримці моральної стійкості воїнів. Тексти, що використовуються у цих обрядах, стають важливим засобом колективної терапії, допомагаючи зменшити почуття втрати та зневіри. Вони надають змогу морським піхотинцям усвідомити цінність життя кожного побратима та спонукають їх до продовження боротьби з розумінням важливості своєї місії. Так ритуальні тексти можуть суттєво знижувати рівень психологічного стресу, сприяючи розвитку відчуття єдності та підтримки всередині військових підрозділів.

Як відомо, у текстах українського героїчного епосу образи героїв, які долають стихії, часто набувають сакрального значення. Наприклад, у козацьких думах нерідко згадуються воїни, які майстерно переправляються через Дніпро, що символізує не лише фізичну перепону, а й подолання життєвих і бойових викликів:

«Тую галеру із грозної гармати привітали,
Три дошки у судні вибивали,
Води Дніпрової напускали...» [«Самійла Кішка» / Українські народні думи та історичні пісні, 1990, С. 55].

Особливе місце в цій системі посідає водна стихія, що функціонує як межовий простір між життям і смертю, «своїм» і «чужим», порядком і хаосом. Таким лімінальним топосом, в якому відбувається перевірка етичного статусу персонажа, постає Дніпро-Славути у думі «Федір Безродний, Бездільний», де рух джури «понад Дніпром-Славутою» вводить його у простір переходу, що передуює зустрічі з козацьким товариством і

супроводжується підозрою у зраді. Саме у цьому «прибережному» просторі здійснюється своєрідна ініціація через верифікацію: герой має довести свою вірність і належність до спільноти. Дніпро у думі функціонує подібно до образу моря в інших зразках епічної традиції – як простір випробування та межа, перетин якої пов'язаний із підтвердженням моральної норми й включенням до колективного порядку:

«А як козаки йдуть Дніпром-Славутою –

Ой то ти об'явся

Да шличок на копію іскладай,

Ой да сам низенько укланяй

Наперед господу богу

І батькові кошовому,

Отаману військовому,

І всьому товариству кривному, сердечному» [Українські народні думи та історичні пісні, 1990, С. 38].

Тексти поминання мають значення для формування позитивного образу загиблих серед побратимів. Ці тексти створюють героїчний образ полеглих воїнів, що стає прикладом для наслідування: «Хвиля горя, жалю та сліз приголомшливо накрила прилиманський Станіслав. Не залишають болісні та гіркі думки щодо тієї неосяжно-високої ціни, що платиться нашими захисниками у борні за свободу та незалежність Держави... Минулої неділі, вільне від самого народження, козацьке село проводжало в останню путь свого хранителя – козака вже новітньої доби, воїна-морпіха, молодшого сержанта Сергія Сонька, який зі своїми побратимами, молодшим сержантом Миколою Охріменком та старшим матросом Сергієм Трубіним, виконував бойове завдання в зоні АТО. Відважні воїни не повернулися до місця розташування підрозділу. Як і вся країна, з 8 січня, станіславці жили у напруженому чеканні: яка ж доля морпіхів? Та ось прийшла сумна інформація зі ЗМІ: військові загинули смертю хоробрих»

[Голобородько Олександр із Sonko Sergiy. Герой загинув заради життя, 18 січня 2017 р.]. Воїни сприймають своїх полеглих товаришів як символи стійкості, відваги та самопожертви, що мотивує їх самих до відповідної поведінки у бойових умовах. Героїчний наратив, закладений у текстах поминання, підкреслює цінність жертвовного подвигу та закріплює його як основу військової етики морських піхотинців.

Народна культура вшанування полеглих героїв заснована на ідеї безсмертя їхньої слави та неперервності пам'яті, що зберігається у фольклорі. Традиційні ритуалізовані тексти, такі як похоронні голосіння, думи та балади, містять елементи, які підкреслюють героїчну самопожертву загиблих. Так, у думках про загибель козаків часто зустрічається образ вічної слави героя, який залишає «добру пам'ять» про себе у своїй громаді. У голосіннях використовується мотив звернення до загиблого як до живого, що символічно підтверджує його присутність серед громади. Схожі мотиви простежуються і в текстах поминання сучасних морських піхотинців, які переносять ці архетипи у сучасний військовий контекст, закріплюючи їх як основи військової етики: «Не забудемо!/Не зупинимося!/Не здамося!»

Серед ритуалізованих текстів морського піхотинця України як сучасних форм фольклорної героїки чільне місце посідають гасла морської піхоти. Давня українська традиція засвідчує, що гасла є своєрідними короткими фольклорними текстами, які концентровано виражають основні цінності та ідеали спільноти. Аналізуючи гасла як малі фольклорні форми, Н. Салтовська зазначає: «Гасла славні (привітання) – «Слава Україні! – Героям слава!», «Слава нації! – Смерть ворогам!» – традиційно залишаються одними із найуживаніших. Хоча друга частина гасла «Смерть ворогам!» звучить як погроза. Ці гасла відносимо до традиційних, які актуалізувалися під час “межової” ситуації. Гасла славні (привітання) складаються з двох частин – вітання-славня, що потребує відповіді. Відповідь знає лише «свій». Гасла є маркером «свій» – «чужий». Ці гасла –

своєрідні ідентифікатори посвяченості учасників комунікативного процесу в сакральні знання. Очевидно, що підсвідомо творці цих гасел і передбачали таку ідентифікацію, тому, з-поміж інших, ці мають свою традицію побутування й історію фольклоризації» [Салтовська, Н., Салтовська, Д., 2022, с. 70]. Гасла, що репрезентують найважливіші чесноти, зафіксовані народною традицією, і формують моральний кодекс воїна. У сучасній військовій культурі гасла морської піхоти виконують роль мотиваційних висловів, що надихають, об'єднують та символізують ключові принципи героїчного служіння.

Найголовніші чесноти, до яких апелюють ці гасла:

Вірність та відданість:

Semper fidelis. Вірний завжди.

Один за всіх, і всі за одного!

Per mare per terra. Морем і землею.

Semper paratus. Завжди готовий.

Відвага та рішучість:

Без бою нема слави!

Вперед! Вперед! Штормовий берет!

Намір воїна сильніший за будь-які перешкоди.

Дивлячись у вічі смерті – посміхайся!

Самопожертва та стійкість:

Зі щитом або на щиті!

Воля або смерть!

Двічі клятви не складають! Двічі не вмирають!

Не можеш піднятися – наступай лежачи!

Незламність духу:

Морська піхота – вічний стан душі.

Оточення – не кінець, а можливість наступати в будь-якому напрямку.

Per aspera ad astra. Через терни до зірок.

Збили з ніг – бійся на колінах!

Повага до традицій та історичної спадщини:

З нами Бог і два парашути.

Рабів до раю не пускають!

Aut vincere aut mori. Перемога або смерть.

À la guerre comme à la guerre. На війні як на війні [Зелінський, 2023].

Гасла морської піхоти, подані у цій класифікації, демонструють продовження традиційної форми фольклорної героїки, адаптованої до сучасних військових реалій. Вони зберігають тяглість ідей вірності, мужності, самопожертви та незламності, відображаючи ключові цінності, що формують моральний стрижень українського воїна.

Гасла морських піхотинців України мають високий рівень емоційної насиченості та чітко виражений заклик до дії. Фрази на кшталт «Разом до перемоги!» або «Ні кроку назад!» є не просто закликами до бойової активності, а своєрідними символами єдності, що підкреслюють спільну мету та готовність до самопожертви. Така структура гасел сприяє формуванню колективної свідомості та зміцнює відчуття єдності серед морських піхотинців, що є надзвичайно важливим під час бойових дій.

Аналогії до таких гасел можна знайти у народній традиції, де вони виконували функцію мобілізації спільноти, підтримки бойового духу та закріплення колективної ідентичності. Наприклад, у козацьких походах використовувалися вислови «За віру і волю!» або «Козацька слава не вмре, не загине!» та ін., які надихали козаків на боротьбу і підкреслювали важливість єдності та спільної мети. У думах та історичних піснях, як і в сучасних воєнних нарративах, часто зустрічаються символічні заклики, що

апелюють до моральних ідеалів, таких як захист рідної землі та готовність до самопожертви, наприклад: «Не посоромимо ні слави, ні честі!».

Такі вислови функціонували як ритуалізовані тексти, які допомагали зберегти стійкість перед небезпекою, об'єднуючи учасників спільної справи через спільні цінності. Так само гасла морських піхотинців України продовжують цю традицію, підкреслюючи їхню роль як інструменту моральної підтримки та мотивації в сучасному військовому контексті.

Лексичний аналіз гасел показує, що вони часто будуються на основі риторичних прийомів, таких як анафора, повторення ключових слів або фраз, що робить їх більш впізнаваними та легкими для запам'ятовування. Наприклад, фрази «Морська піхота – сила!» та «Морська піхота – слава!» створюють ритмічний і римований образ, що посилює їх емоційний вплив. Використання таких риторичних засобів є важливим для створення атмосферної та психологічної підтримки під час бойових дій, коли кожне слово має значення для підвищення бойового духу. У гаслах морських піхотинців ці прийоми виконують схожу функцію: вони сприяють запам'ятовуванню, підсилюють мотиваційний ефект і об'єднують спільноту навколо спільних цінностей. Отже, гасла продовжують традицію використання риторичних засобів, характерну для класичного фольклору.

Гасла відіграють ключову роль у ритуалізованих практиках морських піхотинців, сприяючи збереженню традицій військової братерськості. Наприклад, гасла «Вірний завжди!» та «Зі щитом або на щиті!» (походження вислову пов'язують зі Стародавньою Спартою, де полеглою воїна, ймовірно, виносили з поля бою на його щиті) підкреслюють відданість традиціям, що передаються від покоління до покоління. Це створює особливе відчуття належності до спільноти, яка має свої незмінні цінності та традиції. Такі тексти формують образ воїна, готового до виконання свого обов'язку за будь-яких умов, що є частиною етичного кодексу морських піхотинців.

Традиція військової братерськості у народній героїці найбільш повно репрезентована у думах, стрілецьких та повстанських піснях, які відображають ідеал єдності та взаємної підтримки. У записаній В. Соколом у с. Нагуєвичі Дрогобицького району Львівської області повстанській пісні «Ми йдемо в бій, ми йдемо в бій»: «Будем, браття, будем, браття, Боротись до загину, За рідний край, за нарід свій, За вільну Україну» – братерство постає як нормативна модель колективної поведінки, що ґрунтується на принципах солідарності, взаємної відповідальності та готовності до самопожертви, трансформуючи індивідуальну мотивацію у спільний етичний імператив боротьби за «рідний край» і «вільну Україну» [Стрілецькі пісні, 2005].

Сучасні гасла морських піхотинців продовжують цю традицію, адаптуючи ідеали братерства до умов сучасної війни, створюючи символічний міст між минулим і сьогоденням.

Варто порівняти ці гасла з аналогічними висловлюваннями, які використовуються морськими піхотинцями США. Наприклад, американське гасло «Semper Fidelis» («Завжди вірний») виконує схожу функцію, підкреслюючи відданість ідеалам і побратимству. Ця фраза є частиною ідентичності морських піхотинців США, вона використовується для створення єдності та формування почуття спільної мети серед військовослужбовців. Водночас, у порівнянні з українськими гаслами, американські акцентують більше на індивідуальній відповідальності кожного воїна перед командою та країною [Johnson, 2018].

Українські гасла, на відміну від американських, глибоко закорінені в народній традиції, яка базується на кордоцентризмі – акценті на серце як джерело моральності та духовності. Вони ґрунтуються на базових концептах народної героїки, що возвеличує самопожертву, братерство та любов до рідної землі. Наприклад, гасла «Воля або смерть!» чи «Не вмирати і не здаватися!» перегукуються з народним ліро-епосом, де головні герої

демонструють відвагу й незламність навіть у найбільш несприятливих обставинах. У той час як американські гасла акцентують на індивідуальній відповідальності й підпорядкуванні закону, українські більше орієнтовані на колективізм і зв'язок з історичною пам'яттю. Це підкреслює різницю у світоглядних підходах, де українська традиція возвеличує спільну боротьбу за вищі ідеали, що поєднують воїна з багатовіковою історією героїчної боротьби.

На відміну від гасел, що використовуються українськими морськими піхотинцями, які зосереджуються на темах боротьби за свободу та незалежність, американські гасла часто містять елементи, пов'язані з національною гордістю та славою військової служби. Це відображає різницю в акцентах військової культури обох країн. Для українських морських піхотинців гасла є виразом сучасних викликів та реалій війни, у той час як для морських піхотинців США ці гасла слугують нагадуванням про історичну місію та відданість військовій службі [Jones, 2020, с. 41]. Ця відмінність пояснюється історичними та культурними контекстами обох країн. Україна знаходиться в активному стані боротьби за свою територіальну цілісність і незалежність, що формує зміст гасел навколо тем опору, героїзму та готовності до самопожертви. Гасла на кшталт «Не вмирати і не здаватися!» чи «Воля або смерть!» відображають сучасні виклики, з якими стикаються українські військові, а також їхню моральну стійкість.

Водночас американські гасла, такі як «Semper Fidelis» («Завжди вірний») або «Per aspera ad astra» («Через терни до зірок»), відображають спадковість військових традицій, сформованих у період стабільності й домінування США на міжнародній арені. Вони підкреслюють важливість історичної місії, гордості за службу та лояльності до національних ідеалів. Таким чином, зміст гасел відображає не лише військову культуру, але й поточні соціальні та історичні обставини кожної країни.

Загалом, аналіз гасел морських піхотинців України та США показує, що попри схожість у структурі та функціях, їхнє змістове наповнення відображає специфіку національних традицій та культурних особливостей військових формувань.

Отже, у результаті дослідження трьох різновидів ритуалізованих текстів морського піхотинця України з'ясовано, що ці тексти є сучасними формами фольклорної героїки, які поєднують риси традиційної народної культури з актуальними викликами військового життя. Клятва морського піхотинця виконує функцію ритуального тексту, що закріплює моральні та етичні принципи, такі як вірність, відвага і самопожертва. Вона відображає архетипи героїчного служіння, властиві народним посвятам, і сприяє формуванню морального кодексу воїна.

Тексти-поминання базуються на поховальних традиціях народної культури і виконують важливу ритуальну та психологічну роль, допомагаючи вшанувати пам'ять загиблих і зміцнити єдність військового колективу. Ці тексти формують героїчний образ полеглих побратимів, який стає джерелом натхнення та моральної підтримки для тих, хто продовжує боротьбу: «Твоя вірність – наша сила! / Наша пам'ять – твоя слава!»

Усі три різновиди текстів об'єднані спільною функцією – формуванням колективної ідентичності морських піхотинців через інтеграцію фольклорних елементів у сучасний військовий дискурс. Вони демонструють, як традиційні риси фольклорної героїки трансформуються у відповідь на сучасні виклики, зберігаючи при цьому історичну пам'ять і героїчні ідеали, що є основою військової культури морської піхоти України.

3.2.3. Етос та символіка бригади «Хартія»

Військовий етос є основою існування будь-якого бойового підрозділ. У випадку 13-ї бригади Національної гвардії України «Хартія» цей етос

також став синтезом сучасного військового підходу, бойового братерства, патріотизму та відданості місії захисту України. «Хартія» – це новий формат військового підрозділу, що базується на впровадженні найкращих практик Збройних Сил України та стандартів НАТО. Її бійці проходять інтенсивну бойову підготовку, мають чітку систему командування, високий рівень забезпечення та підтримують внутрішню культуру взаємоповаги та згуртованості. На відміну від застарілих радянських військових моделей, бригада «Хартія» орієнтується на індивідуальну та колективну відповідальність, ініціативу та сучасні лідерські принципи. Документ, присвячений етосу бригади, містить ключові засади, що формують її внутрішню культуру та відображають бойову місію підрозділу. Основні розділи включають:

- Кодекс хартійця, що визначає морально-етичні принципи воїнів бригади та їхні обов'язки перед державою, побратимами й народом.
- Символіку «Хартії» – емблеми, знамена, шеврони та їхній ритуальний і бойовий зміст.
- Ритуальні практики – виконання гімну, військової молитви, використання гасел та особливостей звертання між побратимами.
- Система заохочень та відзначень, яка мотивує воїнів до самовдосконалення, відповідальності та бойової майстерності.
- Принципи лідерства, побратимства і згуртованості, які забезпечують боєздатність підрозділу та міцні братерські зв'язки між бійцями.
- Мотивацію та сенс боротьби – відповіді на запитання, за що воює «Хартія» та як її місія вписується у загальну боротьбу України за свободу.

Етос бригади «Хартія» – це не лише набір правил чи традицій – це жива система, що допомагає бійцям зберігати єдність у складних умовах війни, підтримувати моральний дух і відчуття мети. Відстеження особливостей цього етосу дає можливість глибше зрозуміти військову культуру сучасного українського війська і те, як бойові підрозділи, подібні до «Хартії», змінюють підходи до ведення війни, військової етики та ідентичності захисників України. Водночас етос «Хартії», як і етос морських піхотинців, зберігає фольклорні патерни, що проявляються у конструюванні спільнотної солідарності через символічні практики, інституалізації меж групової належності та наданні досвіду війни статусу колективно значущого й смислотвірного чинника ідентичності.

Етос бригади «Хартія» розпочинається зі звернень командувача Національної гвардії України (далі – НГУ), бригадного генерала Олександра Півненка, та командира 13-ї бригади оперативного призначення «Хартія» полковника Ігоря Оболенського. Ці звернення відіграють концептуальну та мотиваційну роль, окреслюючи місію підрозділу, його місце у структурі Національної гвардії, історичний контекст боротьби та ключові цінності, що визначають ідентичність хартійця. Звернення командувача НГУ Олександра Півненка акцентує увагу на бойовій місії бригади, яка входить до «Гвардії наступу» та відіграє роль ударної сили у звільненні України. Водночас він наголошує на високій мотивації та професіоналізмі особового складу, що формується як із добровольців, так і з досвідчених військових.

Окремо підкреслюється готовність до тривалої війни та необхідність моральної та фізичної витривалості, що є важливим аспектом військового етосу. Саме тому це звернення має мобілізаційний характер, адже воно не лише інформує, а й формує у воїнів відчуття відповідальності за успіх бойових операцій та загальну перемогу. Звернення командира бригади Ігоря Оболенського є більш концептуальним та філософським, оскільки

воно розкриває геополітичний, історичний та ідеологічний аспекти існування «Хартії». У ньому підкреслюється цивілізаційний характер війни, в якій Україна є форпостом західної демократичної традиції у боротьбі проти російського авторитаризму.

Значну увагу приділено цінності державності як основному орієнтиру для хартійця: наголошується, що тільки завдяки існуванню незалежної держави українці можуть бути вільними, розвиватися та реалізовувати свої права. Окремо розкривається ідеологія «Хартії» як спільноти вільних людей, які усвідомлено об'єднуються задля захисту своєї землі. Такий підхід ґрунтується на ідеї свідомого вибору: кожен боєць вступає до лав підрозділу добровільно, приймаючи на себе моральний та бойовий обов'язок. Особливий акцент зроблено на відкиданні радянської військової культури, яка, за словами командира, принижувала особистість воїна та придушувала ініціативу: «Ми успадкували радянську військову культуру, яка принижувала гідність воїна і знищувала свободу думки. Радянська культура не може нас захистити».

Натомість етос «Хартії» базується на принципах лідерства, гідності, свободи мислення та командної взаємодії. Таким чином, вступні слова формують концептуальну основу військової ідентичності хартійця, окреслюючи ключові принципи його поведінки та світоглядні орієнтири. Вони підкреслюють роль підрозділу у війні, його відмінності від традиційної армійської моделі, історичне коріння боротьби та стратегічне значення формування нового українського війська. Через такі звернення відбувається ритуалізація єдності між військовим керівництвом та бійцями, посилюється бойовий дух та створюється спільне розуміння місії підрозділу.

Подібні комунікативні практики мають чіткі паралелі у традиційній фольклорній культурі, зокрема в обрядових жанрах, де слово виконує не лише інформативну, а й перформативну функції, структуруючи

колективний простір і закріплюючи ієрархію та єдність спільноти. Так, у весільному обряді промови старостів і благословення батьків виконують функцію символічного включення індивіда до нової соціальної групи. Ці промови й благословення, що відбуваються кілька разів упродовж весільного циклу та мають чітко визначену структуру, відіграють важливу роль (можна сказати – визначальну) у ритуалах переходу.

Благословення зазвичай здійснюється батьками (інколи за участі старших родичів) спочатку окремо в домівках нареченого і нареченої, а згодом – спільно, після прибуття молодого до хати молодої або перед вінчанням. Сам акт благословення відбувається в сакралізованому просторі дому: батьки, сидячи на почесному місці, благословляють молодят хлібом-сіллю або іконами, тоді як молоді тричі вклоняються, приймаючи не лише згоду на шлюб, а й символічне включення до нової соціальної спільноти. Відтак, благословення функціонує як ритуал легітимації шлюбу й водночас як акт передачі морального авторитету від старшого покоління до молодшого, закріплюючи новий статус і місце молодих у структурі громади [Боряк, 2018]. Ці благословення генетично споріднені із замовляннями, де сакралізоване слово виступає засобом упорядкування реальності й мобілізації захисних сил. Вступні слова командування бригади у структурній моделі етосу «Хартії» виконують ту ж символічну функцію сакрального благословення новобранців, що і благословення молодят у весільній драмі.

Після вступних слів командування бригади йде розділ «Кодекс хартійця», який є концентрованим викладом морально-етичних принципів, що формують світогляд і поведінку військовослужбовців 13-ї бригади оперативного призначення «Хартія». Цей розділ визначає основні цінності, якими керуються воїни, зокрема усвідомлення своєї національної ідентичності, важливість державності, культивування бойової честі, побратимства та самовдосконалення. Кодекс має чітку, декларативну

структуру, що дозволяє йому бути не просто етичним орієнтиром, а й мотиваційним текстом, який зміцнює дух військових та інтегрує їх у єдину спільноту. Одним із ключових елементів кодексу є усвідомлення національної ідентичності як основи бойового духу воїна. Формулювання «Знаю своє коріння та власну історію» вказує на важливість історичної пам'яті у військовому етосі бійців «Хартії». Це положення відображає ідею зв'язку сучасного воїна з поколіннями борців за незалежність України, відстоюючи принцип безперервності боротьби за свободу. Таке формулювання має не лише інформувально-просвітницьке значення, а й виконує функцію мотивації, оскільки знання історії власного народу сприяє усвідомленню важливості служби та підсилює почуття відповідальності.

Наступні положення розкривають розуміння державності як цінності, що визначає не лише геополітичний статус країни, а й майбутнє кожного громадянина. Фраза «Розумію важливість української держави і пов'язую з нею своє майбутнє» підкреслює особистий зв'язок воїна з державою, що відходить від радянської моделі, в якій солдат був виключно виконавцем наказів, а не свідомим громадянином, зацікавленим у розвитку суспільства. У цьому контексті кодекс поєднує ідею індивідуальної свободи з колективною відповідальністю, що характерно для демократичних традицій військового управління. Важливу роль відіграє також твердження «Усвідомлюю значення української мови, її вагу для безпеки та єдності мого народу», яке вказує на роль мовної ідентичності в національній безпеці. У військовому середовищі мова є не лише засобом комунікації, а й інструментом згуртованості особового складу та маркером належності до національної спільноти.

Кодекс також формує у військових розуміння важливості національної культури як основи ментальної стійкості. Теза «Ціную значення своєї культури і важливість спільної пам'яті» підкреслює, що культурний спадок є не лише частиною історії, а й інструментом опору.

Збереження культурної пам'яті особливо важливе в умовах гібридної війни, коли ворог намагається знищити не тільки фізичну незалежність держави, а й її ідентичність через знищення культурних символів, зміну історичного нарративу та поширення інформаційних маніпуляцій. Саме тому в кодексі наголошується, що захист держави є не лише фізичним, а й символічним актом, спрямованим на збереження культурного та історичного надбання.

Важливим аспектом кодексу є акцент на військовій честі. Формулювання «Маю честь захищати своє» підкреслює, що служба в бригаді «Хартія» є свідомим вибором, а не лише виконанням наказів. Це відповідає традиціям українського війська, де ще з часів козацтва та УПА воїн розглядався не як безособовий елемент державної машини, а як особистість, яка свідомо йде на боротьбу заради вищих ідеалів. У цьому контексті військова честь постає не лише як зовнішній кодекс поведінки, а як внутрішній моральний орієнтир, що визначає відповідальність бійця перед побратимами та суспільством.

Одним із ключових принципів кодексу є постійне самовдосконалення. Фраза «Пам'ятаю про необхідність постійного навчання та самовиховання» свідчить про відхід від радянської моделі, де військовий мав бути лише дисциплінованим виконавцем наказів. Тут воїн розглядається як особистість, яка має постійно працювати над собою, удосконалювати свої навички та розвивати критичне мислення. Особливо важливим є твердження «Звик самостійно ухвалювати рішення і критично оцінювати інформацію», яке свідчить про високу автономність бійців бригади. Це положення відображає принцип сучасних асиметричних воєнних дій, де рішення часто ухвалюються на рівні окремого підрозділу або навіть солдата, що вимагає від кожного воїна відповідальності та компетентності.

У кодексі також підкреслюється значення побратимства як ключового елемента військової культури. Формулювання «Готовий

підставити плече побратимам та посестрам» та «Шаную побратимство як запоруку майбутньої перемоги» наголошують на важливості згуртованості в бою. Це відповідає традиціям українського війська, де ще в козацьких традиціях побратимство відіграло вирішальну роль у стратегії ведення війни. Побратимство є не лише практичною необхідністю для виживання на полі бою, а й основним елементом військового етосу, що формує довіру та взаємопідтримку.

Завершальні положення кодексу стосуються дисципліни та відповідальності. Твердження «Налаштований на подальший поступ та розвиток» підкреслює, що військова служба – це не тимчасова місія, а довготривала відповідальність за майбутнє країни. Особливий акцент зроблено на дисципліні та взаємоповазі, що виражено у фразі «Плекаю дисципліну, гідність і взаємоповагу». Цей принцип підкреслює, що ефективна армія може існувати лише за умови суворого дотримання дисциплінарних норм, які не є проявом примусової ієрархії, а радше засобом підвищення боєздатності.

Отже, кодекс хартія є не просто етичним документом, а стратегічним інструментом формування військової культури в межах бригади. Він інтегрує елементи національної пам'яті, бойової честі, побратимства, самовдосконалення та відповідальності, створюючи цілісну систему військової етики. Його структура та зміст демонструють відхід від радянських військових традицій і побудову нової моделі українського війська, яка ґрунтується на свободі, свідомому виборі та відданості спільній справі.

Наступна частина етосу бригади «Хартія» присвячена її символіці, яка відіграє ключову роль у формуванні внутрішньої згуртованості, відчуття приналежності та бойового духу військовослужбовців. Символічна система бригади ґрунтується на принципі *Esprit de corps*, тобто «корпоративного духу», що є невід'ємним елементом військових традицій

у світовій практиці. Символіка, церемоніали та традиції підрозділу формують його унікальну військову культуру, забезпечують спадковість ідентичності та слугують засобом зміцнення бойового братерства. Концепція *Esprit de corps* у військовому контексті означає відданість воїнів спільній меті, їхню згуртованість і високий моральний дух. У військах це поняття включає символічні елементи – прапори, емблеми, нарукавні знаки, гімни та бойові гасла. Вони не лише позначають приналежність до конкретного підрозділу, а й формують особливу спільноту, у якій кожен воїн відчуває себе частиною більшого цілого.

Для бійців бригади «Хартія» символіка має глибоке значення, оскільки нагадує їм про історичні традиції, бойові досягнення та місію їхнього підрозділу у війні за незалежність України. Основним графічним символом бригади є її емблема, що має глибоке історичне коріння. Вона базується на геральдичних традиціях Харківщини, оскільки відсилає до герба Харківського слобідського козацького полку, який функціонував у 1651–1765 роках. Центральним елементом емблеми є напружений лук зі стрілою, що символізує бойову готовність, рішучість та цілеспрямованість. Також на емблемі присутня стилізована літера «Х», що позначає як назву підрозділу («Хартія»), так і його територіальну приналежність до Харківщини. Важливо зазначити, що використання регіональних геральдичних мотивів для створення емблем військових підрозділів є поширеною практикою, що допомагає формувати тяглість традицій між історичними військовими структурами та сучасним українським військом. Це сприяє посиленню ідентичності бригади та додає символічної глибини її бойовій місії.

Знамена бригади «Хартія» поділяються на кілька категорій, кожна з яких має своє функціональне та символічне призначення. Нарюкванні шеврони бригади також відіграють важливу роль у зміцненні військової спільноти та маркуванні рівня підготовки кожного військовослужбовця.

Шеврони дозволяють не лише ідентифікувати приналежність до бригади, а й сигналізують про рівень бойового досвіду та статус воїна.

1. Шеврон рекрута – тимчасовий знак для новоприбулих бійців, які ще не пройшли випробування.
2. Шеврон гвардійця «Хартії» – видається після проходження курсу підготовки та випробування на бойовий шеврон.
3. Шеврони підрозділів – відображають приналежність до конкретного бойового або спеціалізованого підрозділу всередині бригади.
4. Шеврони для друзів бригади – нагородні знаки, що вручаються волонтерам, союзникам та військовим інших частин за співпрацю та допомогу бригаді.

Процес отримання бойового шеврона передбачає складні фізичні та психологічні випробування, що символізує входження воїна до військового братерства. Ця традиція перегукується із ритуалами ініціації в історичних військових культурах, де воїн мав довести свою готовність до служби перед громадою або бойовим загоном.

Символічна система бригади «Хартія» не обмежується лише візуальними знаками – вона включає ритуали, пов'язані з присвоєнням символіки, що мають значний вплив на формування бойового духу підрозділу.

1. Церемонія вручення бойового шеврона – відбувається перед строем, що підкреслює важливість цієї події для новоприбулого воїна.
2. Збереження прапорів та знамен – бойові стяги підрозділів зберігаються у штабах і супроводжують підрозділи під час бойових операцій.

3. Ритуал покарання за порушення військової етики – якщо боєць вчиняє дії, що підривають довіру до бригади, він може бути позбавлений права носити шеврон «Хартії».

Ці ритуали мають багато спільного з історичними практиками військової посвяти, коли воїн урочисто приєднувався до спільноти та брав на себе зобов'язання слідувати її кодексу честі.

Наступний розділ етосу бригади «Хартія» присвячений ритуальним текстам, які відіграють важливу роль у підтримці військової культури та згуртованості підрозділу. Виконання гімну, молитви та маршу є частиною урочистих і офіційних церемоній, що формують моральний дух військовослужбовців і закріплюють їхню ідентичність як частини бойового братерства. Ритуальні тексти в армії мають подвійне значення: з одного боку, вони є засобом комунікації, що передає спільні цінності, а з іншого – є символічним актом єднання воїнів у спільній справі. У випадку бригади «Хартія» ці тексти, зокрема молитва та марш, є сучасними формами фольклорної героїки, які поєднують у собі історичні традиції, ритуалізовану структуру та мобілізаційний характер. Вони виконують одразу кілька функцій:

1. Формують військовий етос – визначають моральні принципи та духовні орієнтири бійців.
2. Консоліднують військовий колектив – створюють єдину символічну систему, що об'єднує всіх воїнів у спільноту.
3. Підтримують бойовий дух – додають рішучості, зміцнюють мотивацію та нагадують про місію бригади.
4. Закріплюють пам'ять про полеглих – увічнюють традиції військової жертвності та національної боротьби.

Символічне значення цих текстів посилюється тим, що вони виконуються під час офіційних заходів, шикунів і бойових церемоній.

Саме тому вони стають невід'ємною частиною ритуальної культури підрозділу.

Одним із найважливіших текстів, що відображає духовну складову військового етосу, є Молитва хартієця. Вона була створена Сергієм Жаданом і виконується під час офіційних церемоній та публічних заходів бригади. Структура тексту побудована за класичним зразком військових ритуальних молитов, що існують у різних арміях світу. У ній поєднуються три основні елементи: Звернення до України як до священного простору: *«Україно, земле героїв, будь зі мною в моєму серці»*. Тут відчувається персоніфікація Батьківщини, яка є не просто територією, а сакральним об'єктом, що має духовний вимір. Прохання про силу та відвагу: *«Дай мені віри йти за тебе у бій, як ішли до мене твої герої»*. Це закріплює зв'язок сучасних бійців із їхніми історичними попередниками. Заклик до відданості та боротьби: *«Позбав мене страху і вагання, зміцни мій дух і волю»*. На схожі формулювання натрапляємо в бойових клятвах і кодексах честі різних армій. Молитва завершується вигуками: *«Слава Україні! – Героям слава! Слава Нації! – Смерть ворогам! «Хартія!» – Сила і воля! Україна! (тричі) – Здолає усе! (тричі)»*.

Ця фінальна частина нагадує класичні ритуальні тексти, що підкреслюють єдність воїнів, їхню бойову місію та сакральний характер боротьби за незалежність.

Повний текст молитви Хартієця:

Україно, земле героїв, будь зі мною в моєму серці. Нехай душа моя завжди лишається із тобою. Хай віра моя буде твердою як камінь.

Дай мені віри йти за тебе у бій, як ішли до мене твої герої. За твою честь, за твою славу, за твоє майбутнє. Дай мені сили мститися ворогам твоїм, що повстали проти тебе. Позбав мене страху і вагання, зміцни мій дух і волю, аби не засумнівався я до самої перемоги, аби відданість моя була незламною, а любов – вічною.

Відвічна Україно! Свята, могутня і соборна! Слава Україні!

Стрій у відповідь: Героям слава!

Слава Нації!

Стрій у відповідь: Смерть Ворогам!

«Хартія»!

Стрій у відповідь: Сила і воля!

Україна! (тричі)

Стрій у відповідь: Здолає усе! (тричі) [Хартія, 2024].

Важливим елементом ритуалізації військових текстів у бригаді «Хартія» є не лише їх зміст і символічне наповнення, а й супутні жестові практики, що підсилюють їхній ритуальний характер. Особливу увагу слід звернути на традицію, згідно з якою під час виконання Державного Гімну України та Молитви військовослужбовці бригади тримають кулак правої руки прикладеним до серця. Цей жест є виразним маркером військової ідентичності, що виконує кілька важливих функцій.

По-перше, він закріплює емоційний і символічний зв'язок між воїном і цінностями, які проголошуються у текстах ритуалу. Кулак як символ сили, рішучості та готовності до боротьби підсилює значення слів, які виголошуються під час виконання гімну чи молитви, і демонструє єдність фізичного та духовного виміру військової служби. Він також підкреслює особисту відповідальність кожного бійця за захист держави, адже на рівні невербальної комунікації цей жест свідчить про готовність діяти заради проголошених ідеалів.

По-друге, використання кулака як елемента військового ритуалу відрізняється від традиційного жесту прикладання відкритої долоні до серця, який зазвичай використовується в цивільних церемоніях. Така модифікація ритуального жесту є важливим маркером, що відмежовує військову спільноту від решти суспільства та формує її внутрішню ідентичність. Подібні жести є характерними для багатьох армій світу, адже

через них підрозділи демонструють свою унікальність та прихильність спільним ідеалам.

По-третє, ця практика має глибоко закорінена у військовій традиції, де рука, притиснута до серця, у поєднанні з кулаком символізує одночасно відданість і силу. Цей жест можна розглядати як своєрідний ритуальний кодекс честі, що нагадує бійцям про їхню місію та відповідальність перед Батьківщиною, побратимами та військовою традицією.

Марш бригади, написаний Сергієм Жаданом на музику Євгена Турчинова, є мобілізаційним текстом, що поєднує ритмічність, мотиваційні заклики та військову символіку.

Текст маршу:

МАРШ «ХАРТІЇ»

Наше сонце стоїть над нами.
Хороший ворог – мертвий ворог.
«Хартія» – брама нової України!
«Хартія» – твердість залізобетону!
Хто я? Боець бригади «Хартія»!
Хто я? Боець українського війська!
Народжений у незалежній державі.
Вихований для боротьби за країну.
Наша сила – це наша зброя.
Любити країну – це наше право.
Господь охороняє хоробрих героїв.
Слава Україні! Героям слава!
Гаснуть імперії. Валяться трони.
Військо виходить на східні кордони.
Військо повернеться із походу.
З нами правда і віра народу.
Гаснуть імперії. Валяться трони.

Військо виходить на східні кордони.

Військо повернеться із походу.

З нами правда і віра народу [Хартія, 2024].

Проаналізувавши текст, можна виділити основні тематичні лінії: Віра у власну силу та перемогу: «Наше сонце стоїть над нами» – Сонце в традиційному фольклорі символізує життя, оновлення, перемогу над темрявою. Рішучість у боротьбі: «Хороший ворог – мертвий ворог» Ця фраза є відображенням військового менталітету, де перемога означає цілковиту ліквідацію загрози. Підкреслення ролі бригади у війні: «Хартія» – брама нової України!» Тут бригада постає як форпост, що відчиняє шлях до майбутнього. Відданість Батьківщині та її обороні: «Народжений у незалежній державі. Вихований для боротьби за країну» Підкреслюється, що воїн є не просто солдатом, а частиною великої історичної місії. Мотиваційний фінал: «З нами правда і віра народу.» Це акцент на моральному праві воїнів вести боротьбу та втілювати волю нації.

Повторювані рядки про падіння імперій та розширення українських кордонів вказують на історичну спрямованість тексту – він демонструє місію військових як частини великого національного процесу визволення.

Гасла у військових підрозділах є важливим елементом комунікації, мобілізації та підтримки бойового духу, і бригада «Хартія» не є винятком. У її військовій культурі гасла виконують функцію маркерів ідентичності, закріплюючи ключові цінності та формуючи почуття згуртованості серед військовослужбовців. Цей розділ етосу підкреслює роль гасел як невід'ємної частини комунікаційних звичаїв бригади, що використовуються у повсякденному житті, тренуваннях, урочистих подіях та бойових умовах. Гасла виконують кілька функцій у структурі військового етосу. Передусім, вони є засобом консолідації військовослужбовців, адже спільне виголошення гасел створює відчуття єдності, нагадує про місію підрозділу та підтримує моральний стан. Крім

того, вони мають ритуальний складник, що виявляється у їхньому використанні під час офіційних шикувань, відправлення військовослужбовців у бойові завдання чи відрядження, а також у побутових ситуаціях як знак військової солідарності.

У бригаді «Хартія» гасла виконують подвійну роль: з одного боку, вони є виявом внутрішньої комунікації, що визначає взаємодію між командирами та підлеглими, а з іншого – стають способом вираження ідентичності підрозділу у зовнішньому середовищі. Девіз бригади – «Сила і воля!» – є одним із таких гасел, що символізує рішучість, міць та моральну стійкість військовослужбовців. Він використовується в різних контекстах, зокрема під час урочистих заходів, тренувань та мотиваційних промов командування. Крім основного девізу, у підрозділі використовуються й інші ритуалізовані вигуки, запозичені з ключових текстів військового етосу, зокрема з Молитви хартійця та Маршу «Хартії». Наприклад, вигуки «Ми – «Хартія»! Ми – сила!», «Хто ми? – Бійці «Хартії»!» або «Наша сила – це наша зброя!» слугують засобом мотивації та згуртованості. Вони не лише підсилюють почуття приналежності до військової спільноти, але й стають своєрідними вербальними ритуалами, що впливають на емоційний стан бійців перед виконанням бойових завдань.

Отже, гасла в етосі бригади «Хартія» є важливим елементом військової культури, що забезпечує згуртованість, підтримку бойового духу та передачу ключових цінностей. Вони функціонують не лише як засоби мобілізації, а й як ритуалізовані вербальні практики, які формують у військовослужбовців відчуття єдності та відповідальності за спільну справу.

Вітання та звертання у військових підрозділах мають не лише комунікативне, а й символічне значення, оскільки вони закріплюють військову субординацію, підкреслюють ієрархічні відносини та зміцнюють колективну згуртованість. В етосі бригади «Хартія» правила вітання та

звертання є невід'ємною частиною військового протоколу, що сприяє формуванню внутрішньої культури підрозділу та виражає ключові цінності, такі як взаємоповага, дисципліна та побратимство.

Основним вітанням, що використовується у «Хартії», є загальнонаціональна формула «Слава Україні!», на яку військовослужбовці відповідають: «Героям слава!». Це гасло має глибокі історичні корені та є символом національного спротиву, що закріпилося в українському військовому дискурсі як вияв відданості державі та бойовій спільноті. Його використання у шикунаннях та під час урочистих подій створює спільний простір ідентичності, об'єднуючи всіх військових бригади під єдиним символом.

Окрім загального військового вітання, у «Хартії» застосовуються різні формули звертань у повсякденному спілкуванні між військовослужбовцями, а також між командирами та підлеглими. Зокрема, командир або старший за званням може звернутися до підлеглих зі словами «Бажаю здоров'я, друже!» або «Вітаю, воїне!», на що військовослужбовці відповідають «Бажаємо здоров'я, друже командир!» або «Бажаємо здоров'я, пане командир!». Використання звертань «друже» або «пане» вказує на адаптацію національних традицій військової культури до сучасного мовного середовища, що поєднує елементи демократичності та військової дисципліни.

Звертання до високопосадовців у «Хартії» також підкреслює ієрархічну структуру військової служби. Наприклад, військовослужбовці звертаються до міністра внутрішніх справ зі словами «Бажаємо здоров'я, пане міністре!», а до командувача Національної гвардії – «Бажаємо здоров'я, пане командувачу!». Така традиція є частиною загальноприйнятого військового етикету, що втілює офіційність, формальність та відповідний рівень субординації. При прощанні вживається звернення «До побачення, панове!», на яке військовослужбовці

відповідають відповідно до посадової особи: «До побачення, друже командир!» або «До побачення, пане командир!».

Як і у випадку вітання, звертання до вищого керівництва має свої усталені формули, що підкреслюють дисциплінарний порядок та військову культуру підрозділу. Важливу роль у військовій традиції «Хартії» відіграють звертання між рівними за званням військовослужбовцями. Воїни можуть використовувати терміни «побратиме» («посестро») або «друже» («подруго»), що підкреслює не лише бойове братерство, а й морально-етичні основи військової спільноти. Такі звернення сприяють формуванню горизонтальних зв'язків, що є особливо важливим у підрозділах, де високо цінується взаємодопомога та єдність. Таким чином, система вітання та звертань у «Хартії» виконує одразу кілька функцій: вона підтримує військову субординацію, підкреслює повагу до командування та побратимів, формує спільну військову ідентичність та дисциплінарну культуру. Вона також є частиною загальної системи символічного відтворення військового етосу, що сприяє зміцненню згуртованості та бойового духу в підрозділі.

Система заохочень та відзначень у бригаді «Хартія» також описано окремим розділом в етосі. Заохочення виконує функцію соціального визнання заслуг військовослужбовців, що підвищує їхню мотивацію та сприяє згуртованості підрозділу. Використання як державних, так і внутрішніх відзнак у межах бригади дозволяє зберігати баланс між офіційною військовою традицією та формуванням унікального підрозділового етосу. Особливістю системи заохочень у «Хартії» є її розгалужена структура, яка включає як офіційні нагороди (державні та відомчі), так і внутрішні відзнаки, що мають символічне значення для бійців.

Окрім традиційних грамот і подяк, військовослужбовці можуть бути нагороджені медальйонами залучення (challenge coin), прапорами або

цінними подарунками, такими як годинники, ножі чи елементи уніформи. Ці предмети є не лише знаками визнання, а й символами бойової ідентичності, що зміцнюють емоційний зв'язок бійців із бригадою. Вручення відзнак не обмежується бойовими підрозділами – за значний внесок у розвиток бригади можуть бути відзначені й представники підрозділів забезпечення, а також цивільні особи, які підтримують військових. Церемонія вручення нагород у «Хартії» супроводжується чітким протоколом, що додає їй урочистості та підкреслює значущість моменту. Учасники вишикувані у стрій, а кожен нагороджений військовослужбовець, почувши своє прізвище, виходить вперед, виконуючи ритуальні кроки. Він прикладає кулак правої руки до серця та доповідає про своє звання та прізвище, демонструючи цим не лише військову дисципліну, а й відданість підрозділу та державі. Такий ритуал наголошує на високій цінності індивідуальної служби кожного воїна, підсилюючи його особисту відповідальність перед колективом.

Отримання нагороди також супроводжується низкою символічних дій, що мають на меті підкреслити єдність між командуванням і підлеглими. Військовослужбовець отримує нагороду лівою рукою, після чого командир тисне йому праву руку, що символізує довіру та повагу до його заслуг. Наступним кроком є звернення до строю або аудиторії з традиційною формулою «Служу Українському народові!», що закріплює усвідомлення військової служби як високої місії. Церемонія завершується виголошенням колективних гасел, що відображають основні цінності «Хартії». Під час завершального моменту ритуалу ведучий або командир проголошує: «Слава Україні!», на що учасники відповідають «Героям слава!». Так само повторюються й інші ключові гасла підрозділу, такі як «Слава Нації!» – «Смерть ворогам!», «Хартія!» – «Сила і воля!», «Україна!» (тричі) – «Здолає усе!» (тричі). Такі вигуки мають не лише мобілізаційний ефект, а й слугують ритуальним закріпленням цінностей підрозділу. Використання

подібних формул наголошує на спільному прагненні до перемоги, підтримує бойовий дух і підсилює групову ідентичність бійців.

Отже, система заохочень у «Хартії» виконує комплексну функцію: вона мотивує військовослужбовців до подальшої служби, підкреслює їхні заслуги перед бригадою та державою, формує символічний зв'язок між минулими і майбутніми поколіннями бійців. Відзнаки та церемоніали, що супроводжують їхнє вручення, мають значний емоційний та ритуальний зміст, що сприяє закріпленню військової культури та підвищенню згуртованості підрозділу.

Лідерство, побратимство та згуртованість у військових підрозділах є ключовими чинниками їхньої ефективності та боєздатності. У бригаді «Хартія» ці принципи мають стратегічне значення, оскільки безпосередньо впливають на успіх бойових операцій, підтримку морального духу та збереження життів військовослужбовців. Військове лідерство в «Хартії» базується на принципах людської гідності, критичного мислення, професіоналізму та здатності вести за собою. Побратимство та згуртованість формуються через спільний досвід служби, традиції, ритуали та внутрішню культуру підрозділу, що сприяє створенню міцного бойового колективу.

Останній розділ етосу бригади «Хартія» присвячений поясненню фундаментальної мотивації боротьби військовослужбовців. Його структура вибудована у форматі питань і відповідей, що дає змогу чітко й аргументовано викласти історичний контекст російсько-українського протистояння, розвінчати основні пропагандистські міфи та сформулювати стратегічне бачення перемоги України. Цей розділ виконує не лише інформаційну, а й ідеологічну функцію, зміцнюючи бойовий дух бійців, пояснюючи їм значення їхньої місії та забезпечуючи глибше розуміння історичних причин нинішньої війни.

Одним із ключових аспектів цього розділу є наголос на тривалості російсько-українського протистояння, що не обмежується сучасним етапом війни, який розпочався 2014 року, а триває понад чотири століття. Автори етосу демонструють, що боротьба українців за незалежність була постійною, від часів Козаччини й Гетьманщини до сьогодні. У розділі детально розглядається політика Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної РФ, спрямована на ліквідацію української ідентичності, знищення національних еліт та позбавлення українців державності. Це нарративно закріплює усвідомлення історичної закономірності нинішнього збройного спротиву.

Розділ також приділяє увагу розвінчання російських імперських нарративів, таких як теза про «три братні народи» чи нібито «штучність» української державності. Науково доведені факти, такі як історичний розвиток української мови та культури, становлення незалежних українських державних утворень у ХХ столітті, заперечують російські імперські маніпуляції. Важливою є згадка про український внесок у розбудову державності ще з часів Центральної Ради та Української Народної Республіки, що розбиває міф про створення України Леніним.

Така історична перспектива допомагає військовим краще усвідомити значення їхньої боротьби як продовження національної традиції. Окремо розглядається питання війни Росії проти українського національного руху, починаючи від репресій проти гетьманців, петлюрівців, мазепинців, до боротьби з ОУН та УПА. Згадується концепція «бандерівців» як узагальненого позначення всіх борців за незалежність, що демонструє незмінність імперських підходів Москви до українців. Така історична паралель дає змогу глибше зрозуміти, чому Росія використовує одні й ті самі методи боротьби протягом століть, а отже, чому необхідно завершити цю боротьбу остаточною перемогою.

Розділ також акцентує увагу на сучасному етапі боротьби, пояснюючи, чому Росія прагне ослабити Українську державу як інституцію, як вона використовує російську мову як інструмент впливу та чому теза про «зовнішнє управління» Україною є лише частиною інформаційної війни. Велике значення надається розгляду стратегічних цілей ворога – не просто знищити українську армію, а підірвати державні інституції, посіяти зневіру в суспільстві, знищити культурну спадщину та асимілювати населення. У цьому контексті українське військо розглядається як головний гарант існування незалежної України.

Фінальна частина розділу відповідає на ключове питання – чи можлива перемога України та що буде після поразки Росії. Тут автори наголошують на історичному досвіді розпаду імперій, ролі внутрішніх протиріч у Росії, що можуть призвести до її дезінтеграції, а також демонструють, як демократичні держави завжди зрештою перемагають авторитаризм. Ідея неминучості перемоги ґрунтується на історичних аналогіях, внутрішній стійкості українського суспільства, волонтерському русі, підтримці міжнародних партнерів та невідворотності змін у глобальному геополітичному контексті.

Отже, цей розділ завершує етос бригади «Хартія» на потужній ідеологічній ноті, даючи бійцям не лише чіткі відповіді на ключові питання, а й формуючи стратегічне бачення майбутнього України. Він виконує функцію не лише інформаційного посібника, а й морально-психологічного орієнтира, що сприяє зміцненню бойового духу, підтримці рішучості та усвідомленню глобального значення їхньої боротьби. Це не просто аналіз історичних подій, а спроба через раціональні аргументи сформувати незламну віру в перемогу, яка є фундаментом будь-якої стійкої армії.

Етос бригади «Хартія» постає як глибоко продумана система морально-етичних, символічних та ритуалізованих засад, що формують ідентичність її військовослужбовців. Він не є просто набором правил або

рекомендацій, а виконує стратегічну функцію – консолідує бійців навколо спільних цінностей, формує бойовий дух і забезпечує спадкоємність військової традиції в сучасному контексті російсько-української війни. Аналіз ключових елементів цього етосу дозволяє виокремити кілька основних аспектів його структури та функцій.

По-перше, етос «Хартії» ґрунтується на чітко визначеній ідеологічній основі. Вступні слова командувачів та Кодекс хартійця задають загальні принципи, згідно з якими військовослужбовці сприймають свою службу не лише як обов'язок, а як свідомий вибір у боротьбі за майбутнє України. Особливу увагу приділено концепції державності, історичному контексту національно-визвольних змагань, необхідності опору колоніальним та імперським амбіціям Росії. Таким чином, етос бригади інтегрує військовослужбовців у ширший історичний та культурний наратив боротьби за незалежність.

По-друге, важливу роль відіграють ритуалізовані тексти, такі як Клятва хартійця, Молитва, Марш та бойові гасла. Вони виконують функцію не лише мобілізаційного засобу, а й закріплення групової ідентичності, підтримки морального духу та формування емоційного зв'язку між бійцями. Використання цих текстів у ритуалах, офіційних церемоніях і бойових умовах підсилює згуртованість підрозділу та забезпечує символічне переосмислення військової місії.

По-третє, етос «Хартії» включає широкий пласт символіки – від емблеми, шевронів і бойового стягу до системи вітань, звертань і заохочень. Ця символічна система сприяє закріпленню відчуття приналежності до бригади, формуванню колективного духу та утвердженню внутрішньої ієрархії цінностей. Важливим є те, що символи бригади спираються на історичну традицію українського війська, зокрема на спадщину Харківського слобідського козацького полку, що підкреслює історичну тяглість військової культури.

Фінальний розділ етосу – «За що ми воюємо» – виконує функцію стратегічного осмислення війни та її наслідків. Він формує цілісне бачення не лише поточної боротьби, але й майбутнього України, демонструючи необхідність завершення історичного протистояння з Росією шляхом перемоги. Викладений у формі відповідей на ключові питання, цей розділ не лише дає військовослужбовцям аргументовані відповіді на найактуальніші виклики, а й підтримує їхню віру в власну місію та правоту боротьби.

Отже, етос бригади «Хартія» постає як багаторівнева система цінностей, ритуалів, традицій та символів, яка формує не лише ефективний бойовий підрозділ, а й спільноту з високою моральною мотивацією. Він поєднує історичну тяглість українських військових традицій із сучасними підходами до організації армії, що робить його одним із найважливіших прикладів еволюції української військової культури у XXI столітті.

3.3. Ініціація військових: ритуальні практики, традиції та фольклорний контекст

Процес ініціації є фундаментальним складником військової культури, що виконує функцію прийняття новобранців до спільноти воїнів, формування бойового духу та передачі цінностей військового етосу. Від архаїчних ритуалів випробування до сучасних військових традицій, ініціація забезпечує єдність, ідентичність та дисципліну в бойових підрозділах. Вона не тільки маркує перехід від цивільного життя до військового, але й слугує механізмом відбору та гартування воїнів у межах жорсткої системи випробувань.

Значення військової ініціації виходить за межі суто бойової підготовки. Це комплексний процес, який поєднує фізичні випробування, моральну стійкість та культурне самовизначення. Символічні акти, такі як отримання військового шеврона, виконання присяги, проходження випробувань або навіть перший бій, перетворюють новобранця на повноцінного члена військового братства. У багатьох військових формуваннях цей процес супроводжується ритуальними текстами, гаслами, молитвами, традиційними піснями, що глибоко закорінені у фольклорній традиції. Ініціація є не тільки механізмом адаптації до нових умов, а й ключовим етапом соціалізації воїна. Саме через ритуалізовані практики новобранець отримує підтвердження своєї належності до військового колективу, засвоює його цінності та готовність до виконання обов'язків у найскладніших обставинах.

Військова ініціація має глибоке історичне коріння, що сягає традицій архаїчних суспільств, де воїнська посвята була ключовим етапом соціалізації молоді. Практика ритуального прийняття до військової спільноти існувала в різних культурах, виконуючи не лише практичну функцію перевірки боєздатності, а й символічну – закріплення нового

статусу людини у громаді. У багатьох народів такі ритуали мали сакральний характер, адже воїн не просто вступав до бойового загону – він набував особливих рис, що відрізняли його від мирного населення.

Системний огляд ініціацій у діячності на теренах України здійснив В. Балушок [Балушок, 2016]. За доби Київської Русі військова ініціація проходила через декілька етапів, зокрема перше бойове випробування та присягу князю чи бойовій дружині. Молодий воїн повинен був довести свою витривалість у фізичних випробуваннях, а також продемонструвати вірність спільноті через символічні дії – наприклад, спільне прийняття їжі з побратимами або ж виконання обітниці, що скріплювалася певним ритуалом (зокрема, покладанням рук на зброю чи меч).

Княжі дружинники вважалися обраними воїнами, а їхнє право служити правителю базувалося не лише на фізичній силі, а й на моральній стійкості та готовності до самопожертви. За часів козаччини процес ініціації набув ще більшого символізму. Козак, вступаючи до Запорозької Січі, повинен був пройти суворе випробування, що передбачало не лише фізичну підготовку, а й витримку та ритуальне «очищення» від колишнього життя. Зафіксовані в історичних джерелах традиції свідчать про необхідність новачка дотримуватися посту, пройти своєрідний період ізоляції від мирського життя та скласти обітницю перед громадою. Одним із ключових елементів була присяга на вірність Січі, яка мала сакральний характер.

Також існував ритуал «надання шаблі» – символу бойової готовності та статусу захисника рідної землі. У ХХ столітті, в умовах масових воєн, військова ініціація набула нового значення. Під час Першої та Другої світових воєн основним ініціаційним ритуалом став перший бій, який остаточно затверджував статус солдата у військовому підрозділі. Військовослужбовці проходили ритуали «перехрещення» вогнем, які супроводжувалися жартівливими, а іноді й жорсткими випробуваннями, що слугували способом перевірки психологічної витривалості та бойової

готовності. Наприклад, у радянських підрозділах було прийнято після першого бою змушувати новачка «відзначити» подію певним ритуальним способом – це могло бути вживання шматка хліба, посипаного порохом, або ж отримання певного прізвиська, яке зберігалось за ним надалі.

В українському визвольному русі середини ХХ століття, зокрема в Українській повстанській армії, процес військової ініціації поєднував традиційні та ідеологічні елементи. Новобранці проходили спеціальну підготовку, складали присягу на вірність Україні та своїм побратимам. Текст присяги був ритуальним та мав сакральний характер, оскільки містив слова про готовність віддати життя за Батьківщину. Після цього молодий боєць отримував зброю та офіційно ставав повноцінним членом підрозділу.

Сучасні військові формування України також мають свої традиції ініціації, які продовжують історичні практики, адаптуючи їх до реалій ХХІ століття. Наприклад, у Збройних Силах України та підрозділах Національної гвардії процес прийняття до бойового підрозділу включає складання військової присяги, проходження бойового хрещення у зоні бойових дій або виконання певного випробування (подолання смуги перешкод, марш-кидок, надання першої медичної допомоги пораненим тощо).

У таких підрозділах, як «Азов», «Айдар», «Хартія» та інші, ритуали ініціації мають ще більш виразний символічний характер і часто включають ритуальні обіцянки, запровадження специфічної символіки (отримання шеврона, прапора підрозділу), а також загартування через фізичні та психологічні випробування. Важливим елементом сучасної ініціації є використання ритуалізованих текстів – гасел, молитв, девізів, які укріплюють колективну свідомість та підкреслюють цінності військової спільноти. Наприклад, у бригаді «Хартія» передбачено складання присяги, виконання бойових гасел та ритуали посвяти, які мають як психологічний, так і морально-етичний вимір. Військова ініціація є складним процесом, що

поєднує в собі фізичне загартування, морально-психологічну підготовку та ритуальне оформлення переходу новобранця до лав військових. Вона залишається ключовим елементом військової традиції, зберігаючи історичну спадковість та адаптуючи фольклорні практики до сучасних бойових умов.

Сучасні військові формування України зберегли й адаптували традиційні ритуальні практики ініціації, які спрямовані на інтеграцію новобранців у бойові підрозділи, зміцнення військової дисципліни та створення колективної ідентичності. У більшості підрозділів Збройних Сил України, Національної гвардії та добровольчих формувань існує кілька ключових етапів військової ініціації, що поєднують у собі ритуальні дії, символіку та бойове загартування.

Одним із головних етапів військової ініціації залишається складання присяги. Традиційна військова присяга, що виголошується новобранцем перед командирами та побратимами, має особливе значення, оскільки символізує формальний перехід цивільної особи у статус військовослужбовця. Присяга є ритуалізованим текстом, що підкреслює готовність новобранця до самопожертви, вірність Батьківщині та бойовим побратимам. У деяких підрозділах, особливо добровольчих, присяга може мати власні модифікації, що враховують специфіку бойового формування. Наприклад, у бригаді «Хартія» текст присяги містить акцент на особистій відповідальності бійця, його свідомому виборі служіння Україні та вірності військовому братерству: «Я розумію важливість української держави і пов'язую з нею своє майбутнє».

Наступним важливим етапом є проходження випробування на боєздатність. У багатьох підрозділах новобранці долають смугу перешкод, здійснюють марш-кидки на значні дистанції або виконують комплекс фізичних випробувань, що є символічним «очищенням» і підготовкою до реальних бойових умов. Після успішного проходження смуги перешкод

морський піхотинець може отримати берет морської хвилі, що означатиме проходження цієї ініціації та вступ до лав справжніх морпіхів. Ритуал отримання бойового шеврона є ще одним важливим елементом військової ініціації. У багатьох підрозділах новобранець офіційно отримує нарукавний шеврон свого формування лише після проходження всіх етапів випробування та підтвердження своєї боєготовності.

У бригаді «Хартія» отримання шеврона супроводжується символічним актом – передача його командиром підрозділу перед строем товаришів. Вручення шеврона закріплює приналежність новобранця до бойової родини та офіційно підтверджує його статус як повноправного воїна. У деяких підрозділах відзначення нового бійця може супроводжуватися символічним бойовим «хрещенням» – наприклад, торканням меча або кинджала до плеча (традиція, що походить від козацької посвяти) або обливанням водою, що символізує очищення та оновлення. Окремим ритуалом у сучасних військових формуваннях є посвята у братерство. Це може бути коротка церемонія, під час якої новобранець виголошує обітницю перед своїм підрозділом, підписує символічний документ або здійснює певний ритуал – наприклад, тримаючи руку на зброї чи прапорі підрозділу. Важливою частиною цього ритуалу є колективний вигук або відповідь побратимів, що закріплює приналежність нового бійця до спільноти.

Меморіальний аспект військової ініціації також відіграє важливу роль у сучасних збройних силах. У багатьох підрозділах новобранці проходять через ритуал вшанування загиблих воїнів. Це може бути покладання квітів до меморіалу, хвилина мовчання або виголошення слів пам'яті. У деяких випадках під час військової ініціації новобранець зобов'язується пам'ятати про полеглих товаришів та продовжувати їхню справу. Отже, ритуальні практики ініціації в сучасних українських військових формуваннях відіграють ключову роль у створенні міцного військового колективу,

підтримці бойового духу та передачі історичних традицій. Вони інтегрують воїна у військову спільноту, забезпечуючи спадкоємність моральних та етичних норм, що формують бойову ідентичність українських захисників.

Сучасні ініціаційні практики військових тісно пов'язані з традиційними фольклорними ритуалами, що відображають архетипічні моделі переходу, випробування та прийняття до військової спільноти. Вони містять у собі елементи сакралізації, випробувань і символічних текстів, які надають цьому процесу глибший сенс. Фольклорні форми, такі як бойові вигуки, клятви та символічні обряди, продовжують виконувати важливу роль у формуванні військової ідентичності та згуртованості.

Отже, у сучасних підрозділах ініціаційні практики не лише зберігають історичну спадковість, а й адаптуються до умов війни ХХІ століття. Це свідчить про те, що військова традиція є динамічною системою, яка змінюється відповідно до викликів часу, але водночас не втрачає зв'язку з історичним минулим. Саме тому ритуали ініціації залишаються важливим елементом військової культури, що забезпечує спадковість традицій, зміцнює бойовий дух і закріплює моральні цінності воїнів.

Висновки до розділу III

Військовий етос як соціокультурний феномен є ключовим чинником формування моральних принципів, поведінкових норм і групової ідентичності військових підрозділів. Дослідження етосу окремих військових формувань України засвідчує, що він поєднує у собі як історичні традиції, так і сучасні трансформації, викликані війною ХХІ століття. Він ґрунтується на ідеях честі, відданості, дисципліни, побратимства та відповідальності, що формують внутрішній кодекс поведінки воїна та підтримують згуртованість військових спільнот.

Однією з основних складових військового етосу є мовні практики, які відіграють важливу роль у створенні внутрішньої комунікації, збереженні

традицій та підтримці бойового духу. Військовий сленг, бойові вигуки, ритуалізовані фрази та гумор формують особливий соціальний код, що дозволяє воїнам відмежовувати своїх від чужих, швидко адаптуватися до екстремальних умов та зберігати психологічну стійкість. Такі мовні явища є не лише засобами комунікації, а й частиною загального військового дискурсу, що забезпечує спадкоємність поколінь захисників України.

Важливим компонентом етосу військових формувань є символіка та ритуали, які виконують функцію підтримки єдності підрозділів, закріплення військової ідентичності та історичної тяглості бойових традицій. Герби, знамена, нарукавні шеврони та інші символічні елементи підкреслюють приналежність військовослужбовців до певної бойової спільноти, нагадують про її історію та цінності. Вони стають маркерами колективної ідентичності, які не лише мотивують воїнів, а й створюють певний рівень сакральності служби.

Ритуалізовані тексти – клятви, молитви, меморіальні вислови – відіграють подвійну роль: з одного боку, вони є інструментом офіційної фіксації моральних зобов'язань, а з іншого – засобом мобілізації, мотивації та збереження пам'яті про полеглих. Виконання гімну, промовляння молитов перед боєм, використання усталених ритуальних фраз під час урочистих церемоній або в критичних бойових ситуаціях створює стійку систему військових традицій, що сприяє формуванню спільного бойового духу.

Окрему увагу в етосі військових підрозділів приділено ініціаційним практикам – випробуванням новобранців, присвоєнню символічних відзнак, ритуалам прийняття в підрозділ, що підтверджують готовність воїна до служби та закріплюють його у військовому колективі. Такі традиції, зокрема отримання бойового шеврона, проходження спеціальних тестів на фізичну та моральну витривалість, наслідують історичні ритуали

воїнської посвяти, які існували ще з козацьких часів і продовжують відігравати важливу роль у сучасних Збройних Силах України.

Особливу роль у сучасному військовому етосі відіграє пам'ять про загиблих, яка закріплюється у ритуалах, символах та текстах. Меморіальні практики – хвилини мовчання, вшанування полеглих побратимів за спеціальними традиціями підрозділу, використання ритуальних фраз на кшталт «Назавжди в строю» – виконують не лише функцію вшанування пам'яті, а й формують моральну відповідальність воїнів перед полеглими товаришами. Це підсилює мотивацію та зміцнює переконання у необхідності продовження боротьби.

Унікальним прикладом збереження та розвитку військового етосу є аналіз конкретних військових формувань, таких як бригада «Хартія» та морська піхота України. Вони демонструють, як традиційні військові ритуали, кодекси честі, мовні та символічні практики адаптуються до реалій сучасної війни. Відзначення особливого статусу підрозділу через гасла, бойові девізи, специфічні відзнаки та церемоніали сприяє формуванню унікального етосу кожної бригади, що водночас інтегрується у загальнонаціональну військову культуру.

Таким чином, аналіз військового етосу окремих підрозділів дозволяє відстежити складну систему ритуалів, мовних традицій, символічних практик і моральних кодексів, що забезпечують не лише збереження бойової культури, а й її адаптацію до сучасних реалій війни. Поєднання історичних традицій із новими формами військової взаємодії, використання сучасних технологій для поширення військових символів та текстів, а також розвиток внутрішніх традицій підрозділів створюють унікальний етос сучасного українського війська. Це є важливим чинником мобілізації, зміцнення морального духу та ефективності бойових підрозділів у сучасних умовах гібридної війни. Фольклорна традиція відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки саме через фольклорні патерни передається

уявлення про воїна, його місію та цінності. Народний епос та ліро-епос, символіка та ритуальні практики, які сформували український військовий етос, знаходять відображення у сучасних військових текстах – від бойових вигуків і шевронів до гімнів та присяг. Крім того, фольклор адаптується до сучасних умов через цифрові платформи, де традиційні мотиви героїки та жертвності набувають нового звучання у вигляді мемів, відео та військових пісень. Такий синтез історичних і сучасних елементів забезпечує не лише тяглість традицій, а й їхню актуалізацію в умовах сучасної війни, сприяючи формуванню єдиного інформаційно-культурного простору українського війська.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній праці здійснено комплексний аналіз фольклорних патернів у контексті війни, простежено їхню трансформацію в сучасному українському військовому наративі та визначено ключові аспекти військового етосу окремих підрозділів. Військовий фольклор не лише є засобом передачі інформації та комунікації всередині військових колективів, а й виконує соціальні та психологічні функції – консолідує спільноту, сприяє підтримці бойового духу, формує суспільне ставлення до війни, а також забезпечує ритуалізацію воєнного досвіду.

Наш аналіз засвідчив, що фольклорні наративи не лише зберігають традиційні уявлення про воїна-захисника, а й адаптуються до сучасних умов ведення війни, набуваючи нових форм та змістових модифікацій. Виявлено, що фольклорні патерни функціонують у кількох основних вимірах: *вербальному* (міфологізація образів, персоналізовані історії військових, гасла, прислів'я, меми), *ритуальному* (ініціаційні практики, військові клятви, поминальні традиції), *візуальному* (емблеми, геральдика, символіка військових формувань). Сучасний військовий фольклор існує у тісній взаємодії з медійними технологіями, активно використовуючи цифровий формат для поширення традиційних мотивів та адаптації історичних наративів до сучасних воєнних умов.

Отже, український військовий етос, сформований на основі багатовікових традицій, у сучасних умовах розширюється та переосмислюється. Військові наративи отримують нове семантичне наповнення, об'єднуючи як традиційні образи героїчного воїна, так і нові символічні форми, що відображають особливості сучасного бойового досвіду. Фольклорні елементи не лише зберігаються у військовому середовищі, а й виконують важливу роль у формуванні національної

ідентичності, забезпечуючи зв'язок між історичною пам'яттю та сучасною реальністю війни.

Аналіз дозволив виокремити основні фольклорні моделі репрезентації війни, зокрема героїчний, сакральний та трагічний наративи, які традиційно функціонували в українській усній творчості. З'ясовано, що образ воїна-захисника в історичному контексті має чітку тяглість – від княжих дружинників, козаків, українських січових стрільців до сучасних військових формувань. Він відзначається сталими характеристиками: хоробрість, самопожертва, відповідальність перед громадою, безкомпромісність у боротьбі. Водночас, сучасні реалії війни спричинили появу нових форм цього наративу, зокрема у персоналізованих історіях військових, медійній героїзації окремих постатей та міфологізації конкретних бойових подій.

У результаті аналізу виявлено, що традиційні фольклорні мотиви – героїчний образ воїна, сакралізація боротьби, мотив жертвності – зберігають свою актуальність у сучасних воєнних наративах, але зазнають суттєвих видозмін під впливом сучасних технологій комунікації. Війна спричинила активне переосмислення та оновлення фольклорних патернів, що простежується у медійних форматах, цифровій фольклорній комунікації, мемах та персоналізованих історіях військових. Особливістю сучасної фольклорної трансформації є її швидкість та багатомірність: героїчні наративи відтворюються не лише у традиційних літературних та музичних жанрах, а й у дописах соціальних мережах, візуальних мистецьких проєктах, документальних стрічках та інформаційних кампаніях.

Як засвідчує наше дослідження, фольклорна традиція стає основою для формування національної ідентичності, сприяючи консолідації суспільства та мобілізації воєнного опору. Виявлено, що сучасні воєнні наративи посилюють культурний код боротьби, підкреслюючи зв'язок із

минулими визвольними змаганнями, що значною мірою визначає сприйняття війни українським суспільством. Використання історичних паралелей із козацькою добою, визвольними рухами ХХ століття та боротьбою УПА актуалізує колективну пам'ять і робить її важливим чинником символічного опору російській агресії. Відтак, воєнні наративи не лише документують військову реальність, а й забезпечують її культурне осмислення, формуючи цілісне уявлення про боротьбу як складник української національної традиції.

Дослідження засвідчило, що сучасний військовий дискурс поєднує архаїчні уявлення про героя (козак, повстанець, гайдамака) з новітніми характеристиками, сформованими під впливом інформаційної війни, цифрових медіа та соціальних мереж. Образ сучасного воїна одночасно спирається на історичну традицію, що наголошує на його моральній стійкості, мужності, готовності до самопожертви, та на нові соціокультурні практики, які підкреслюють його індивідуальність, високу професійну підготовку та вміння діяти в умовах гібридної війни.

Особливу увагу в дисертації приділено аналізу морально-ціннісних аспектів, що визначають військову ідентичність. Побратимство, самопожертва, незламність та вірність присязі є найважливішими цінностями, які знаходять вираження у сучасних ритуалізованих текстах, бойових гаслах, символах та військових традиціях. Як засвідчує аналіз, ці елементи не лише підтримують згуртованість військових колективів, а й стають засобом підтримки морального духу у кризових ситуаціях. Військові гасла та символіка, що використовувалися у визвольних змаганнях минулих століть, сьогодні набувають нового значення, інтегруючись у сучасний український військовий дискурс.

Дослідження також показало, що фольклорні мотиви в сучасному воєнному дискурсі не лише відтворюють історичну пам'ять, а й створюють нові міфологічні моделі осмислення війни. Процес героїзації військових

набуває нових форм завдяки персоналізованим нарративам, які поширюються через соціальні медіа, літературні твори, документальні проєкти та художню візуалізацію. Встановлено, що у військовому середовищі активно функціонують відповідні патерни фольклорної героїки, що утілюють моделі ідеального воїна через колективну пам'ять, меморіальні практики та ритуали вшанування загиблих.

Аналіз образу військового у сучасному дискурсі засвідчує його складну структуру: з одного боку, він спирається на історичні традиції, що роблять боротьбу за незалежність частиною національної ідентичності, з іншого – активно адаптується до умов сучасної війни, використовуючи нові технології, інформаційні стратегії та медійні ресурси. Це дозволяє формувати не лише внутрішню військову культуру, а й мобілізувати суспільство до опору та солідарності з воїнами.

Військовий етос формується через систему символічних практик, ритуалізованих текстів, мовних традицій та внутрішніх кодексів честі, які забезпечують тяглість військової культури та підтримку морального духу. Виявлено, що етос військових підрозділів є не лише результатом інституційного впровадження норм і правил, а й глибоко укорінений у фольклорній традиції, що надає йому особливого значення.

Аналіз етосу морської піхоти України та бригади «Хартія» засвідчив, що сучасні військові підрозділи відтворюють і модернізують історичні моделі воїнської честі, активно використовуючи фольклорні традиції у військовій символіці, присягах, ритуалах вшанування загиблих. Зокрема, такі ритуалізовані тексти, як клятва морського піхотинця або молитва хартійця, функціонують як сакральні акти, що консолідують військовий колектив та формують почуття відповідальності за побратимів. Бойові гасла, нарукавні знаки, прапори та інші елементи символічної системи відіграють ключову роль у створенні єдності та формуванні ідентичності військових формувань, слугуючи містком між минулим і сучасним.

За нашими спостереженнями, ініціаційні практики військових, які відображають архетипи посвяти у воїни, мають глибокі фольклорні корені. Так, процес прийняття новобранців у підрозділ часто супроводжується ритуалами випробування, що покликані перевірити витривалість, силу волі та готовність воїна до служби. Ці ініціації відтворюють традиційні моделі посвяти, характерні для козацької, гайдамацької, повстанської традицій, де вступ до бойової спільноти передбачав проходження певних символічних випробувань. Як засвідчує дослідження, етос окремих підрозділів є важливим елементом військової культури, що забезпечує спадкоємність бойових традицій, підтримує дисципліну та згуртованість військових колективів. Вони не лише відображають історичні патерни, але й адаптуються до сучасних умов війни, інтегруючи нові медійні стратегії та комунікативні практики. Це дозволяє поєднувати архетипні уявлення про воїна з актуальними викликами сучасного бою, забезпечуючи ефективність підрозділів і зміцнюючи їхню внутрішню мотивацію.

Отже, фольклорні патерни не лише зберігають історичну пам'ять та культурну ідентичність, а й виконують стратегічну функцію у воєнний час, сприяючи мобілізації суспільства, підтримці бойового духу та формуванню нового героїчного наративу. Військовий етос сучасного українського війська є динамічним феноменом, що поєднує традиційні коди та новітні комунікативні технології, забезпечуючи культурну спадкоємність та ідеологічну стійкість національної оборони.

Аналіз військових наративів у фольклорі та їхніх сучасних модифікацій дозволив визначити ключові механізми адаптації традиційних героїчних образів до умов сучасної війни. Виявлено, що фольклор не лише закріплює уявлення про воїна-захисника, а й трансформується, збагачуючись новими сюжетами, що виникають у реальному військовому досвіді. Мемотизація воєнних подій, створення персоналізованих героїчних

історій, ритуалізація текстів і символічних практик сприяють збереженню й відтворенню традиційних структур у нових контекстах.

Результати дослідження також підкреслюють, що сучасний військовий етос формується не лише в межах офіційного військового дискурсу, а й через неформальні канали – бойові гасла, ритуали, мовні практики та внутрішні кодекси честі. Використання історичних мотивів у символіці військових формувань, створення ритуалізованих текстів (молитов, присяг, девізів) та збереження ініціаційних практик підтверджують важливість фольклорної традиції у воєнному середовищі.

Отже, фольклорні наративи в умовах війни є не лише засобом збереження історичної пам'яті, а й дієвим інструментом конструювання ідентичності, підтримки морального духу та зміцнення бойового братерства. Саме тому сучасний воєнний дискурс України, будучи продовженням багатовікової традиції народної героїки, одночасно формує нові міфологічні структури, що відображають реалії війни XXI століття та закладають основи для майбутніх історичних і культурних наративів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Повстанські ночі». *Пісні Української Повстанської Армії, записані на Волині* / упоряд. О. Смик. Рівне, 1992. 36 с.
2. Антонович В. Б., Драгоманов М. П. *Історичні пісні малоруського народу*. Т. 1. Київ : Етнографічна комісія НТШ, 1874. 337 с.
3. Балущок, В. (2016). Ініціації українців та давніх слов'ян. На правах рукопису. Київ. 263 с. URL : <http://resource.history.org.ua/item/0014303>
4. Барт Р. Від твору до тексту. У: Зубрицька М. (ред.). *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* 2-ге вид., доповнене. Львів : Літопис, 2001. С. 491–496.
5. Боряк О. О. Україна, держава: обряди життєвого циклу. Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2018. 608 с. URL : <http://www.history.org.ua/?termin=1.8>
6. Боряк О. О. Україна, держава: обряди життєвого циклу. Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2018. 608 с. URL : <http://www.history.org.ua/?termin=1.8>.
7. Брунер Дж. Акти створення сенсу. Київ : Академія, 2016. 8 с.
8. Будівський П.О. *Фольклорний і літературний образ народного героя (Олекса Довбуш): проблема історичної та художньої правди: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.07; 10.01.01*. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 40 с.
9. Галайчук О. В. *Лицарство княжої доби в українському обрядовому фольклорі: мотиви та образи* :дис. канд. філол. наук. Львів, 2018. 201 с.

10. Грушевська, К. (1927). *Українські народні думи та історичні пісні*. Том 1. Київ: Державне видавництво, 1927. 232 с.
11. Грушевська, К. (1931). *Українські народні думи*. Том 2. Київ-Харків: Пролетар. URL :
<https://archive.org/details/hrushevaska2/page/n73/mode/2up>
12. Грушевський, М. С. (1994). *Історія української літератури: У 6 т. 9 кн.* Том 6. Київ: Либідь. 712 с.
<http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush603.htm>
13. Гудзенко Олеся (2014). Сміхова культура як модус соціокультурних трансформацій українського суспільства. Науково-теоретичний альманах *Грані*, 17(12), 162-166. вилучено із
<https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/788>
14. Давидюк Л. (2017). Наративний дискурс усних неказкових оповідань. *Science and Education a New Dimension. Philology*. V(39), № 143. С. 16–19.
15. Драгоманов М. П. *Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880)*. Женева, 1881. 244 с.
16. Драгоманов, М. (1991). Про українських козаків, татар та турків. *Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»)* / Упоряд. Р. С. Міщук. Київ: Либідь. 688 с. URL :
<http://litopys.org.ua/drag/drag07.htm>
17. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка) – еволюція епічних традицій. Київ: «Бібліотека українця», 1997. 428 с.
18. Електронний архів українського фольклору (запис 3277). URL:
<https://folklore-archive.org.ua/work/3277/>
19. Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України.

- Київ: В-во «Наукова думка», 2018. 608 с.
<http://www.history.org.ua/?termin=1.8>
20. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ: Орфей, 2002. 448 с.
21. Закальська, Я., Івановська, О. (2024). Українські колядки інтернет-сегменту 2022-2023 років: трансмісія смислів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика, (1(35), 11–17.
<https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.02>
22. Зелінський Андрій (2023). Вести! Боротися! Перемагати! Львів: Видавництво Старого Лева. 99 р.
23. Іваннікова, Л. (2024). Вихід на війну та військова магія українців: історичні та церковні джерела. Сіверянський літопис, (4), 127-137.
<https://doi.org/10.58407/litopis.240413> .
24. Іваннікова, Л. (2025). Символічний похорон у протестному фольклорі українців: Трансформована традиція. Народознавчі зошити, (2[182]), 423–438. <https://doi.org/10.15407/nz2025.02.423> .
25. Історичні пісні малоруського народу. Т. 1. Київ: Етнографічна комісія НТШ, 1874. 337 с.
26. Кирдан Б. З духовної скарбниці народу. *Українські народні думи та історичні пісні* / упор., приміт. О. М. Таланчук, авт. передм. Б. П. Кирдан. Київ: Веселка, 1990. 239 с.
27. Кирилюк О.С. Універсалії культури і семіотика дискурсу: казка та обряд: Монографія. Одеса: Автограф / ЦГО НАН України. 2005. 455 с.
28. Кирчів Роман. Двадцять століття в українському фольклорі. Інститут народознавства НАН України, 2010. 536 с.
29. Король Д. (2015). *Вступ до історичної танатології* : навч. посіб. Київ: НаУКМА. 280 с.

30. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн): монографія. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.
31. Кузьменко О. Епізод як структурна домінанта фольклорних наративів про Першу світову війну. Народознавчі зошити. 2012. № 2. С. 173–183.
32. Кук Х. Національний менталітет в умовах трансформації сучасного українського суспільства : автореф. дис. канд. філософ. наук. Одеса : Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2012.
33. Лабащук О. В. *Натальний наратив і усна традиція: синтактика, семантика, прагматика*: монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2013. 320 с.
34. Лабащук О. Перспективи застосування методики наративного інтерв'ю для сучасних фольклористичних досліджень. *Studia Methodologica*. 2019. Вип. 48. С. 41–50.
DOI: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.19.48.05>
35. Лихограй Р.В. Політичний фольклор : підручник. Київ : Інститут філології КНУ, 2021. 180 с.
<https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/6347>
36. Лунак Євген. Фронтіві оповідання з Донбасу. Київ: Горобець, 2025. 164 с.
37. *Малорусскія народныя преданія и разказы*. Сводъ Михаила Драгоманова. Київ, 1876.
38. Маслійчук Володимир. *У полоні прикордонь та наративів. Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст.* Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. 300 с. Серія «Слобожанський світ». Випуск 16.

- 39.Маслюк В. П. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. Київ: Наукова думка, 1983. 236 с.
<http://litopys.org.ua/masluk/mas06.htm>
- 40.Мельник Н. Традиційний фольклорний образ москаля: соціально-психологічні параметри. Філологічні студії: Наук. вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. 2016. Вип. 15. С. 204–213.
- 41.Миронова О. Героїчні наративи сучасної України. Українська фольклористика. 2021. Вип. 8. С. 71–72.
- 42.Мицюк, М., Наумовська, О. (2021). Морально-ціннісні ідеали українців: від фольклору до масмедіа. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Вип. 1. С. 275–281.
<https://doi.org/10.26661/2414-9594-2021-1-38>
- 43.Мицюк, М. (2024). Ритуалізовані тексти морського піхотинця України як сучасні форми фольклорної героїки. *Folia Philologica*. Вип. 8. С. 65–72. <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/8>
- 44.Мицюк, М. (2024). Типологія та функції сучасних медійних наративів російсько-української війни. *Folia Philologica*. Вип. 7. С. 30–38.
<https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/4>
- 45.Мишанич С. Фольклористичні та літературознавчі праці: У 2 т. Т. 1. 558 с. Т. 2. 470 с. Донецьк: Донецький національний університет, 2003. <https://litmisto.org.ua/?p=1876>
- 46.Міленіна М. М. Український фольклорний поховальний текст: динаміка та модифікації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. 2013. 22 с.

47. Моренець В. Образ «іншого» – від первинного нарцисизму до аргументу ідеологічної риторики. Наукові записки НаУКМА. Серія «Теорія та історія культури». 2002. Вип. 20–21. С. 10–16.
48. Москаленко М. Н. Українські замовляння. Київ : Дніпро, 1993. 307 с.
49. Мушкетик Л. Фольклорні топоси в патріотичному дискурсі сучасної музичної маскультури: традиції козацтва. Війна і фольклор: традиція у вихрі мілітарних подій : кол. моногр. / відп. ред. Г. Пастушак. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2025. С. 14–42.
50. Мушкетик, Л. (2013). Натальний нарратив як предмет наукових студій. Народна творчість та етнологія. 2013. №6. С. 120–123. https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2013/5/nte_5_2013.pdf
51. Наумовська, О. (2016). «Добрий козак усе по волі ходить!»: типологія героїчних образів чарівної казки. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Вип. 42. С. 227-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2016_42_56
52. Наумовська, О. (2023). «Мене ваші і шаблі й піки не візьмуть, позагинаються!» Концепт перемога в українській чарівній казці. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика, (2(34), 90-94. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.17> .
53. Нечуй-Левицький І. С. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Зібрав І. Нечуй-Левицький. Київ: Наукова думка, 1964. 356 с.
54. Оленіна, О., Пічугіна, О. (2018). Інтернет-меми українського походження в культуротворчій практиці сучасного суспільства. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. № 3. С. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkm_2018_3_15 .
55. Павлій П., Родіна М., Стельмах М., Українські народні думи та історичні пісні, вид. АН УРСР. К., 1955. XLVI, 658 с.

56. Папуша І. *Modus ponens*. Нариси з наратології. Тернопіль : Крок, 2013. 259 с.
57. Папуша І. Міжнародна наратологія: проблеми дефініції. *Studia Methodologica*. 2007. Вип. 19. С. 31–37.
58. Пастух Н. Усталені оповідні механізми для вираження досвіду війни Росії в Україні. У: Маховська С. (ред.). *Війна, наука та емоції: (не)нові концепції і підходи* : зб. матеріалів круглого столу (Чернігів, 21–22 лютого 2023 р.). Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2023. С. 77–80.
59. Піддубна Н. В. Мовний образ росіянина в українській лінгвокультурі (на матеріалі паремій та анекдотів). *Фундаментальні ментально-ціннісні відмінності українців і росіян як підґрунтя їх цивілізаційного протистояння* : колективна монографія. Одеса : Олді+, 2023. С. 78–88. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/29015> .
60. *Російсько-українська війна в сучасному фольклорі: антропологічний вимір*. Колективна монографія / [відп. ред. Л. Вахніна] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : видавництво ІМФЕ, 2025. 358 с. <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2025/viina.pdf>
61. Салтовська, Н., Салтовська, Д. (2022). Національні політичні гасла спротиву періоду повномасштабної агресії 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2(32), 68-71. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.13>
62. Семашко Т. Межі дихотомії «свій – чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2019. № 2 (24). С. 237–242.
63. *Сильні духом: Історії саперів російсько-української війни* / Упорядники: Г. Михальська, О. Поворознюк, О. Рарицький. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня „Рута”», 2025. 272 с.]

- 64.Слободян Н. В. Рецепція Німеччини в усних автобіографічних наративах українців. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2024. 209 с.
- 65.Слово о полку Ігоревім. Укр. переклад, вступна стаття та примітки Л. Махновця. Київ: Дніпро, 2002. 192 с.
- 66.Смик О. (упоряд.). Повстанські ночі. Пісні Української Повстанської Армії, записані на Волині. Рівне, 1992. 36 с.
- 67.Сморжевська, О. (2022). Міфологія війни: мистецькі образи та смисли. Українознавчий альманах. Том 30. С. 108-114. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.15>
- 68.Сокіл В. Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту. Монографія. Львів, 2017. 440 с.
- 69.Сокіл, В. (2022). Питання термінології в неказковій прозі. Народна творчість та етнографія. 4 (396), 36–41. <https://nte.etnolog.org.ua/arkhiv-zhurnalu/2022-rik/4/2298-z-istorii-ta-teorii-nauky/4550-pytannia-terminolohii-v-nekazkovii-prozi>
- 70.Стрілецькі пісні / Упорядник Оксана Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. 640 с. <https://nashe.com.ua/song/16344/notes> .
- 71.Годоров, Ц. (2006). Поняття літератури та інші есе / пер. з фр. Є. Марічев. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 162 с.
- 72.Тоїчкін Д. Булави й перначі на теренах України: зброя та символ влади. Історія давньої зброї. Дослідження 2014: зб. наук. пр. / Упорядник Д. Тоїчкін; Інститут історії України НАН України; Національний військово-історичний музей України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. С. 227–241.

- 73.Українські билини: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу. / Упор. В. Шевчук. Київ: Веселка, 2003. 247 с.
- 74.Українські думи та історичні пісні / Упоряд. В. К. Борисенко. Київ : Либідь, 2009. 320 с.
- 75.Українські народні думи / Упоряд., підгот. текстів та прим. Ф. П. Погребенник. Київ : Дніпро, 1986. 542 с.
- 76.Українські народні думи та історичні пісні. Київ: Державне видавництво, 1927. 232 с.
- 77.Українські народні думи та історичні пісні. / упор. О. Таланчук, авт. передм. Б. П. Кирдан. Київ: Веселка, 1990. 239 с.
- 78.Українські народні казки / Упоряд. М. Зінчук. У 40 т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1985. 384 с.
- 79.Українські народні легенди / Упоряд. М. А. Мишанич. Київ : Дніпро, 1985. 366 с.
- 80.Українські народні пісні / Упоряд., вступ. ст. та прим. К. Квітки. Київ : Музична Україна, 1989. 560 с.
- 81.Українські народні пісні. У 5 т. Т. 1: Історичні пісні / Ред. А. І. Іваницький. Київ : Наукова думка, 1955. 612,650 с.
- 82.Українські народні усмішки / Упоряд. Д. Д. Данилюк. Київ : Дніпро, 1990. 302 с.
- 83.Франко І. Галицько-руські народні казки. Т. 1 / Зібрав Осип Роздольський; упоряд. І. Франко. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1904. 384 с.
- 84.Хартія. Ідея, традиції, практики. Кодекс хартійця. Київ, 2024. 85 с.
- 85.Чікало О. Народний герой у фольклорних наративах середини ХХ століття: семантичний та поетичний аспекти. Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення

- національної пам'яті», 11-12 червня 2020 року. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 161–166. <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32647>
86. Чубинський П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Т. 5: Малорусские народные песни. Санкт-Петербург : Типография И. Н. Скороходова, 1878. 548 с.
87. Шевченко О. Кількісний та якісний аналіз нарративів. Журнал соціології. 2020. Вип. 4. С. 34–36.
88. Шевчук, Т., Балушок, В. (2021) Клятва (присяга, прокляття, самозакляття) в українській фольклорній та судовій культурі XIV–XVIII століть. *Матеріали до української етнології*, 20 (23), 98–106. <https://doi.org/10.15407/mue2021.20.098>
89. Шепель Ю. Щодо опису дихотомії «свій – чужий» із позиції структури мовної свідомості. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. С. 249–255. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/part_1/44.pdf
90. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Пер. з нім. Київ: Либідь, 1998. 448 с.
91. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Львів : Світ, 1990. Т. 1. 319 с.
92. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2006.
93. Яремко Л. Тема війни у фольклорі: новотвори, фольклоризація (на прикладі текстів колядок). *Studia methodologica*. 2022. № 53. С. 28.
94. Ярмоленко М. В. Фольклор як джерело формування історичної пам'яті українського народу. Вісник Черкаського університету.

- Серія: Історичні науки, 2015. Вип. 30. С. 168–190. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/1824/1/168-190-199.pdf>
95. Alexander J. C. Trauma: a social theory. Cambridge : Polity Press, 2012.
96. Anderson B. Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism. London : Verso, 1983.
97. Assmann A. Cultural memory and Western civilization: functions, media, archives. Cambridge : Cambridge University Press, 2011.
98. Assmann J. Religion and cultural memory. Stanford : Stanford University Press, 2006.
99. Barthes R. From work to text. In: Image–Music–Text. London : Fontana Press, 1977.
100. Barthes R. Mythologies. New York : Hill and Wang, 1972.
101. Bartmiński J. Aspects of cognitive ethnolinguistics. Sheffield : Equinox, 2009.
102. Baudrillard J. Simulacra and simulation / transl. by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994.
103. Bauman R. Folklore, cultural performances, and popular entertainments: a communications-centered handbook. New York : Penguin, 2019.
104. Bauman R. Verbal art as performance. Long Grove : Waveland Press, 1984.
105. Bell C. Ritual theory, ritual practice. New York : Oxford University Press, 1992. 278 p.
106. Ben-Amos D. Toward a definition of folklore in context. Journal of American Folklore. 1971. Vol. 84 (331), pp. 3–15.
107. Bendix R. A history of folkloristics. Chicago : University of Chicago Press, 2002.
108. Berger P., Luckmann T. The social construction of reality. New York : Anchor Books, 1966.

109. Bourke J. *An intimate history of killing*. New York : Basic Books, 1999.
110. Boym S. *The future of nostalgia*. New York : Basic Books, 2001.
111. Brockmeier J., Harré R. Narrative: Problems and promises of an alternative paradigm. In: Brockmeier J., Carbaugh D. (eds.). *Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self, and Culture*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001. P. 39–58.
112. Brockmeier J., Meretoja H. (eds.). *The Routledge companion to narrative theory*. London : Routledge, 2023.
113. Bronner David. *The Codes of the Warrior*. Lexington : University Press of Kentucky, 2016. 328 p.
114. Bronner, S. (ed.). *Explaining traditions: folk behavior in modern culture*. Lexington : University Press of Kentucky, 2011.
115. Bronner, D., 2016. *The Codes of the Warrior: Ethics, Morality, and Cultural Values*. Lanham: Lexington Books.
116. Bruner J. *Acts of meaning: Four Lectures on Mind and Culture*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1990.
117. Bruner J. *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv26070s7>
118. Butler Judith. *Frames of War: When is Life Grievable?* London–New York : Verso Books, 2010.
119. Castells M. *Communication power*. Oxford : Oxford University Press, 2009.
120. Connerton P. *How societies remember*. Cambridge : Cambridge University Press, 1989.
121. Couldry N., Hepp A. *The mediated construction of reality*. Cambridge : Polity Press, 2017.
122. De Certeau M. *The practice of everyday life*. Berkeley : University of California Press, 1984.

123. Dégh L. Legend and belief. Bloomington : Indiana University Press, 2001.
124. Dégh L. Narratives in society: a performer-centered study of narration. Helsinki : FF Communications, 1995.
125. Dundes A. *International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore*. New York : Rowman & Littlefield, 1999.
126. Dundes A. Parsing Through Customs : Essays by a Freudian Folklorist. Detroit : Wayne State University Press, 1989.
127. Dundes A. The study of folklore. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1965. 312 p. <https://archive.org/details/studyoffolklore00dund>
128. Durkheim É. The elementary forms of religious life. New York : Free Press, 1912. 418 p.
129. Dyer Gwynne. War. New York : Crown, 1985. 288 p.
130. Eliade M. The sacred and the profane. New York : Harcourt, 1959.
131. Eliason, E. A., & Tuleja, T. (Eds.). (2012). Warrior Ways: Explorations in Modern Military Folklore. University Press of Colorado. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt4cgntc> .
132. Erll A. Memory in culture. London : Palgrave Macmillan, 2011.
133. Fassin D., Rechtman R. The empire of trauma. Princeton : Princeton University Press, 2009.
134. Finnegan R. Oral poetry. Cambridge : Cambridge University Press, 1977.
135. Foucault M. Discipline and punish. New York : Pantheon Books, 1977.
136. Foucault Michel. The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language. Translated by A. M. Sheridan Smith. New York : Pantheon Books, 1972.
137. French Shannon E. The Code of the Warrior: Exploring Warrior Values Past and Present. Lanham : Rowman & Littlefield, 2003. 266 p.

138. Fussell P. *The Great War and Modern Memory*. New York : Oxford University Press, 1975. 384 p.
139. Geertz C. *The interpretation of cultures*. New York : Basic Books, 1973.
140. Genette G. *Figures III*. Paris : Seuil, 1972. 288 p.
141. Genette G. *Narrative discourse*. Oxford : Blackwell, 1980.
142. Ginzburg C. *Ecstasies: deciphering the witches' Sabbath*. Chicago : University of Chicago Press, 1991.
143. Goffman E. *Frame analysis*. Boston : Northeastern University Press, 1974.
144. Goody J. *The domestication of the savage mind*. Cambridge : Cambridge University Press, 1977.
145. Halbwachs M. *On collective memory*. Chicago : University of Chicago Press, 1992.
146. Harari Y. N. *The ultimate experience: battle, reality, and the human condition*. Tel Aviv : Tel Aviv University Press, 2008.
147. Hobsbawm E. *Nations and nationalism since 1780*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
148. Hobsbawm E., Ranger T. (eds.). *The invention of tradition*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983.
149. Honko L. *Genre analysis in folkloristics and comparative religion*. *Temenos*. 1968. № 3. P. 48–66.
150. Honko L. *Textualizing the Siri epic*. Helsinki : Finnish Literature Society, 1998.
151. Honko L. *Thick corpus, organic variation and textuality in oral tradition*. Helsinki : Academia Scientiarum Fennica, 2000.
152. Honko Lauri. *Genre Analysis in Folkloristics and Comparative Religion*. *Temenos*, 1968, № 3, p. 48–66.

153. Humphrey C., Laidlaw J. *The archetypal actions of ritual*. Oxford : Clarendon Press, 1994.
154. Huntington, S. (1981). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. New York, NY: Belknap Press.
155. Janowitz Morris. *The Professional Soldier*. New York : Free Press, 1960. 464 p.
156. Johnson J. *The Marines, counterinsurgency, and strategic culture*. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2018. 320 p.
157. Kapferer B. *Legends of people, myths of state*. Washington, D.C. : Smithsonian Institution Press, 1988.
158. Kertzer D. I. *Ritual, politics, and power*. New Haven : Yale University Press, 1988.
159. Kreiswirth M. Trusting the Tale: The Narrativist Turn in the Human Sciences. *New Literary History*. 1992. Vol. 23, No. 3. P. 629–657.
160. Labashchuk O. Ukrainian narratives about the outbreak of the war: the main themes, structure and composition. *Tautosakos darbai*. 2024. Vol. 66.
161. Labashchuk O. V. Savchyn T.O. Skuratko T. M. Research of War Experience in Ukrainian and Foreign Folklore Studies. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74). № 3 Том 1, 2024. С. 210-215. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/34>
162. Lakoff G. *Moral politics*. Chicago : University of Chicago Press, 1996.
163. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
164. Leach E. *Culture and communication*. Cambridge : Cambridge University Press, 1976.

165. Leed E. J. No man's land: combat and identity in World War I. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 253 p.
166. Leloup D. Ukrainian and Russian Tolkien fans battle over the legacy of «The Lord of the Rings». Le Monde, 23 April 2022. URL: https://www.lemonde.fr/en/pixels/article/2022/04/23/ukrainian-and-russian-tolkien-fans-battle-over-the-legacy-of-the-lord-of-the-rings_5981383_13.html
167. Lévi-Strauss C. The savage mind. Chicago : University of Chicago Press, 1966.
168. Lyotard, J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
169. Malinowski B. Myth in primitive psychology. New York : W. W. Norton, 1926.
170. Marine Corps Core Values. URL: <https://web.archive.org/web/20080924043331/http://usmilitary.about.com/od/marines/1/blvalues.htm>
171. Marine Corps Lore. United States Marine Corps, 1960. 18 p. URL: <https://www.usmcu.edu/Portals/218/Marine%20Corps%20Lore.pdf>
172. McNeill W. H. Keeping together in time: dance and drill in human history. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1995.
173. Miller D. Tales from Facebook. Cambridge : Polity Press, 2011.
174. NATO Standardization Office. NATO code of conduct. Brussels : NATO Publishing, 2019.
175. Norris P. A virtuous circle: political communications in postindustrial democracies. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.
176. Ong W. J. Orality and literacy. London : Methuen, 1982.
177. Oring, E. Explaining Humor: Creativity, Cognition, and Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

178. Oswald, J. M. (2012). "Folk-folkloristics": Reflections on American soldiers' responses to Afghan traditional culture. In E. A. Eliason & T. Tuleja (Eds.), *Warrior ways: Explorations in modern military folklore* (pp. 38–58). Utah State University Press.
179. Porch D. *The French Foreign Legion: a complete history*. New York : HarperCollins, 1991. 728 p.
180. Rappaport Roy. *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 535 p.
181. Ricoeur P. *Time and narrative*. Vol. 1. Chicago : University of Chicago Press, 1984.
182. Said E. *Orientalism*. New York : Vintage Books, 1978.
183. Schmid, W. 2008. *Elemente der Narratologie*. 2. Aufl. (de Gruyter Studienbuch). Berlin–New York
184. Semeniuk, L. (2019). Природа народної сміхової культури і явище низового бароко в Україні. Синопис: текст, контекст, медіа, 25(1), 23–30. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2019.1.4>
185. Shay J. *Achilles in Vietnam: combat trauma and the undoing of character*. New York : Scribner, 1994. 246 p.
186. Shay J. *Odysseus in America: combat trauma and the trials of homecoming*. New York : Scribner, 2002. 242 p.
187. Shifman L. *Memes in digital culture*. Cambridge, MA : MIT Press, 2014. 216 p.
188. Shils Edward, Janowitz Morris. *Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht*. *Public Opinion Quarterly*. 1948. Vol. 12(2). P. 280–315.
189. Simonides D. *Przyszłość folklorystyki. Marzenia czy potrzeba naukowa?* У: Simonides D. (red.). *Folklorystyka: dylematy i perspektywy*. Opole : Uniwersytet Opolski ; Instytut Filologii Polskiej, 1995. S. 20–21.
190. Simonides Dorota, red. *Folklorystyka: dylematy i perspektywy*. Opole : Uniwersytet Opolski ; Instytut Filologii Polskiej, 1995. 238 s.

191. Smith A. D. Myths and memories of the nation. Oxford : Oxford University Press, 1999.
192. Snider Don M., Matthews Lloyd J. (eds.). The Future of the Army Profession. Boston : McGraw-Hill, 2005. 431 p.
193. Toner James H. True Faith and Allegiance: The Burden of Military Ethics. Lexington : University Press of Kentucky, 1995. 224 p.
194. Turner V. Dramas, fields, and metaphors. Ithaca : Cornell University Press, 1974.
195. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Chicago: Aldine Publishing, 1969. 213 p.
196. U.S. Marine Corps. Marine Corps lore. Washington, D.C. : Headquarters U.S. Marine Corps, 1960. 18 p. URL: <https://www.usmcu.edu/Portals/218/Marine%20Corps%20Lore.pdf>
197. White H. Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1973.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Бабій О. Марш українських націоналістів». URL : https://library.ukrbooks.com/Marsh_Ukrainskyh_Nacionalistiv/
2. «Блакитний щит» – символ захисту культури, 09 вересня 2025 р. URL : <https://ladrada.gov.ua/publiczna-informatsiia/novyny-ladyzhynskoi-miskoi-rady/blakytnyi-shchyt-symvol-zakhystu-kultury.html>
3. «Війна» (Ukrainer. Теми. Війна). URL : <https://www.ukrainer.net/thread/viyna/>
4. «Герої не вмирають... віртуальний меморіал пам'яті полеглих шевченківців». URL : <https://knu.ua/ua/virtual-memorial>
5. День мертвих 2022: азовці вшанували загиблих побратимів. URL : https://youtu.be/K7gqwRByuF8?si=i_Kclrq39tu8ZpxD
6. Ексклюзивне відео звільнення Херсона 11.11.22. (Херсон Плюс, 12 листопада 2022 р.) <https://www.facebook.com/share/v/1RvYy35JSL/>
7. «Запорожці» Репіна сьогодні: як тепер пишуть листи сучасні козаки – Воїни ЗСУ (radio.svoboda). URL : https://www.instagram.com/p/DOFmf_MjbsV/?utm_source=ig_web_copy_link&igsh=NTc4MTIwNjQ2YQ==
8. «ЗЕ БГ ⚔». URL : https://t.me/ze_bg1920/7158
9. «Іду на ви» – спецпризначенці провели посвяту нових рейнджерів, 14 квітня, 2025». URL : <https://armyinform.com.ua/2025/04/14/idu-na-vy-speczpryznachenci-provely-posvyatu-novyh-rejndzheriv/>
10. Лідер «Бумбокс» співає «Ой, у лузі червона калина» (Суспільне Культура). URL : <https://www.facebook.com/share/v/1D8fuUujPG/>

- 11.«Меми війни. Як росіяни ганьбляться в Україні». URL : <https://youtube.com/playlist?list=PL7joDR5Xn9veSeosNz8ioOoBMaMD6RgwU&si=IuVTIXJiWCZhrb7J>
- 12.«Меморіал» Всеукраїнська правозахисна організація імені Василя Стуса». URL : <https://www.facebook.com/memorial.ukraine>
- 13.Обереги для військових... (Главред, фото: 22 ОМБ». URL : <https://www.facebook.com/share/p/16nHXToFaj/>
- 14.Пісня «Довбуш» на похороні у військового» https://youtu.be/mtoRT6AfTt4?si=K7_6FpDVjqBpJPHu
- 15.Плине кача. URL : <https://youtu.be/DBPKBfzCAJM>
- 16.«Привиди Києва» – це легенда, за якою стоять реальні історії». URL : <https://lib.kherson.ua/prividi-kieva.htm>
- 17.«Російські війська атакують кордони України» (Ukrainer. Відео Reels)». URL : <https://www.facebook.com/share/v/18RQzPgULj/>
- 18.«ТРЕШ МУЛЬТИК РОЗЗІЯН ПРО УКРАЇНУ... *МЕГА-КРІНЖ огляд* (МІШГАН). URL : https://youtu.be/sKoheQnP_2I
- 19.«Холодноряці! Дорогі побратими та посестри!...». URL : <https://www.facebook.com/share/v/1bLNUt9G5f/>
- 20.10 Facts About Marine Corps History and Traditions. USO, 09.11.2021. URL: <https://www.uso.org/stories/3211-10-facts-about-marine-corps-history-and-traditions>
- 21.ВеСеЛі ПоБрЕхЕньКИ (жарти українською). URL : <https://www.facebook.com/share/p/1BodZogdJ7/>
- 22.Виставка фотографа Костянтина Гузенка відкриється у просторі «Українського ПЕН». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4095634-u-kievi-u-prostori-ukrainskogo-pen-vidkriut-vistavku-fotografa-kostantina-guzenka.htm>

23. Голобородько Олександр із Sonko Sergiy. Герой загинув заради життя, 18 січня 2017 р. URL : <https://www.facebook.com/share/p/1HCq2mSnXt/>
24. День мертвих 2022: азовці вшанували загиблих побратимів. URL: <https://youtu.be/K7gqwRByuF8>
25. Дмитрук Анастасія. Все буде Чорнобаївка UA, 3 квітня 2022 р. URL : <https://www.facebook.com/share/v/1BCECtSe8K/>
26. Європейська Солідарність Корсунщини, 6 грудня 2022 р. <https://www.facebook.com/share/p/18X2xbHZsV/>
27. Жанна Лтавська & Сім'я Іванцових – Рускій Вредітель (Сольний концерт 2023). URL : <https://www.youtube.com/watch?v=5hXiPIFAqYw>
28. Загайський Богдан. «Я поклав свою ногу у рюкзак і продовжував бій», – доброволець з Чернівців Сергій Козак, 2014. URL : <https://molbuk.ua/podii-na-pivdennomu-shodi/79566-ya-poklav-svoyu-nogu-u-ryukzak-i-prodovzhuvav-biy-dobrovolec-z-chernivciv-sergiy-kozaklec-z-chernivciv-vratyv.html>
29. Залізна Кара 54 ОМБр. Для когось свята, а для них – важкі часи. URL : <https://www.facebook.com/share/r/1Avc6pMqu7/>
30. Зе! Президент Вітання від Зеленського до Дня захисників і захисниць України й свята Покрови Пресвятої Богородиці. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=d46JYII0uk4>
31. Зінченко Мар'яна. Український танкіст, якого вважали загиблим, проповз шість кілометрів з перебитими ногами – Братчук <https://hromadske.radio/news/2022/04/12/ukrains-kyy-tankist-iaoho-vvazhaly-zahyblym-propovz-shist-kilometriv-z-perebytymy-nohamy-bratchuk>

32. Кирило Буданов Фан-акаунт (kyrylobudanov.fan). URL : <https://www.instagram.com/kyrylobudanov.fan/>
33. Кличко В. (08 вересня, 2022) Київрада перейменувала вулицю Волгоградську в Солом'янському районі на вулицю імені Романа Ратушного. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/vitaliy_klichko_kivrada_pereymenuvala_vulitsyu_volgogradsku_v_solomyanskomu_rayoni_na_vulitsyu_imeni_roma_na_ratushnogo/?utm_source=chatgpt.com
34. КНУ імені Тараса Шевченка. На щиті... URL : <https://www.facebook.com/share/p/1DnMFMbqQX/>
35. Козак Сергій. URL: <https://uaheroes.com/story/serhiy-kozak/>
36. Козацький Макіавеллі. URL : <https://www.facebook.com/share/v/1JDf2ZCiCS/>
37. КРИЛА НАДІЇ. URL: <https://www.instagram.com/p/DM4kFnHIsZF/>
38. Лісова Ю. (09 липня, 2024) У 24 бригаді створили новий батальйон «Характерники» – там служитимуть колишні в'язні. URL: https://hromadske.ua/viyna/227522-u-24-bryhadi-stvoryly-novyuy-batalyon-kharakternyky-tam-sluzytymut-kolyshni-viazni?utm_source=chatgpt.com
39. Магда Євген. Зрадники та колаборанти бувають різними, 29 жовтня 2023 р. URL : <https://www.facebook.com/share/p/18MfqzWGrX/>
40. Макринська С. (24 вересня, 2024) Радила окупанту покласти насіння в кишеню: стало відомо про долю жінки з Генічеська. URL: <https://www.unian.ua/society/radila-okupantu-poklasti-nasinnya-v-kishenyu-stalo-vidomo-pro-dolyu-zhinki-z-genicheska-12766956.html>
41. Максенко Марина «Це були помідори, а не огірки»: Киянка розповіла, як збила дрон консервацією. URL : <https://bigkyiv.com.ua/cze-buly->

[pomidory-a-ne-ogirky-kyuanka-rozpovila-yak-zbyla-dron-konservacziyeyu/](#)

- 42.Марш українських націоналістів. URL: <https://euro.kharkiv.ua/zrodylys-my-velykoyi-godyny-gimn-oun/>
- 43.Маршал. URL : <https://t.me/marshalvdv/324>
- 44.Мишанич С. Поетика фольклорних жанрів. URL : <https://litmisto.org.ua/?p=1876>
- 45.Найкращі меми про Чмоню – підбірка. URL : <https://www.5.ua/dv/fotogalereja/281147>
- 46.Нашу історію пишеш ти! 72 окрема механізована бригада. URL: https://www.72ombr.army/?utm_source=google&utm_medium=pmax&utm_campaign=ads_uscc&gad_source=1&gad_campaignid=22803984149&gbraid=0AAAAA_0qUCV-IUEjRsT9uts-BygG0dZIF&gclid=CjwKCAiAxc_JBhA2EiwAFVs7XKUodKzSZW7kVm1p_a_HcMZ9TolSfhxBsjIraAFK-T-BkgNf2L8CYRoCVNwQAvD_BwE
- 47.Орлова В. Під Каховкою українські роми вкрали у російських окупантів танк. 27 лютого 2022 р. URL: (адресу подано в тексті новини, без змін).
- 48.Панченко, 2025 <https://arca.org.ua/uk/posts/storya-pro-potsuplenij-rosjskij-tank-rezonans-ta-mistetske-vdobrazhennya/>
- 49.Підрозділи перемоги. Ukraïner W. (2023–2025). URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLgTC4FByDU3Jg4ECABAİK-ndaQBMt_2xY
- 50.Плейлист «Герої» на YouTube каналі Національної Гвардії. URL: <https://youtube.com/playlist?list=PL7joDR5Xn9veSeosNz8ioOoBMaMD6RgwU>

- 51.Плиско Олексій. Щось мені сьогодні вночі крутилась думка про наші, бойові, позивні (вони ж – псевдо), 10 листопада 2025 р. URL : <https://www.facebook.com/share/p/14WuCuiFZYv/>
- 52.Побачити Чорнобаївку і вмерти. Найкращі меми про магічне українське село, 19 березня 2022. URL : https://zaxid.net/statti_tag50974/
- 53.Поранений український танкіст проповз 6 кілометрів до позицій ЗСУ, щоб вижити. URL: https://mukachevo.net/news/poranenyu-ukrayinsky-tankist-mompropovz-6-kilometriv-do-pozytsiy-zsu-shchob-vyzyty_3492727.html
- 54.Приколи про орків і унітази, 26 квітня 2023 р. URL :<https://umoloda.kyiv.ua/number/3852/119/174878/>
- 55.Рижкова Оксана. Незламні, нескорені, нездоланні люди нашої країни. URL : <https://www.facebook.com/share/v/1GjCFNr7ep/>
- 56.Рівне Вечірнє. До мурашок: Молитва українського націоналіста від воїнів полку «АЗОВ» на прощанні у КостополіUA відео bohdana.shn у Instagram, 11 вересня 2024 р. URL : <https://www.facebook.com/share/v/17JUNTnZF9/>
- 57.Рівне Вечірнє. До мурашок: Молитва українського націоналіста від воїнів полку «АЗОВ» на прощанні у КостополіUA відео bohdana.shn у Instagram, 11 вересня 2024 р. URL : <https://www.facebook.com/share/v/17JUNTnZF9/>
- 58.Російсько-українська війна в сучасному фольклорі: антропологічний вимір (2025). URL: <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2025/viina.pdf>
- 59.Семенова В. Історія про киянку, яка збила дрон банкою консервації – правда. Але це були не огірки, 07 березня 2022 р. URL:

<https://mc.today/istoriya-pro-kiyanku-yaka-zbila-dron-bankoyu-konservatsiyi-pravda-ale-tse-buli-ne-ogirki/>

- 60.Скоростецький В. Хто такий «Чмоня»: горлівський «кілер» рашистського мілітарного агітпропу!? АрміяInform, 1 Квітня 2022. <https://armyinform.com.ua/2022/04/01/hto-takyj-chmonya-gorlivskyj-kiler-rashytskogo-militarnogo-agitpropu/>
- 61.Сніг вкриває землю, а ЗСУ нас від ворога. URL : <https://www.facebook.com/share/r/1KDtUrbb3d/>
- 62.Солопко О. У Кременчуці замінять меморіал у секторі почесних поховань захисників. URL: <https://suspilne.media/poltava/925801-u-kremencuci-zaminat-memorial-u-sektori-pocesnih-pohovan-zahisnikiv/>
- 63.Тарабалка С. «Привид Києва» – це уособлений образ льотчиків Васильківської 40-ї бригади, – ЗСУ. 30 квітня 2022 р. URL: <https://politerno.com.ua/2022/04/30/pryvud-kyyeva-tse-uosoblenyj-obraz-lotchykiv-vasylkivskoyi-40-yi-brygad-zsu/>
- 64.Твір «Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси». URL : <https://folklore-archive.org.ua/work/3277/>
- 65.Телерадіостудія МО України Бриз. Чоронбаївка! URL : <https://www.facebook.com/share/p/18P5qYucVV/>
- 66.Термінове звернення від командира полку «Азов»: 2022, URL: <https://youtu.be/hPeArHbWkBg?si=8mWjKFRtBHBwgRFR>
- 67.ТрО-ЩА (12 серпня, 2022) : Щоденники Тероборони. Епізод 6. URL: https://www.youtube.com/watch?v=vDMnhBjtBh0&utm_source=chatgpt.com
- 68.Троє бійців «Холодного яру» тримали позиції на Костянтинівському напрямку понад 200 днів, 25 березня 2026 року. URL : https://zaxid.net/troye_biytsiv_holodnogo_yaru_trimali_pozitsiyi_na_kostyantynivskomu_napryamku_ponad_200_dniv_n1633424

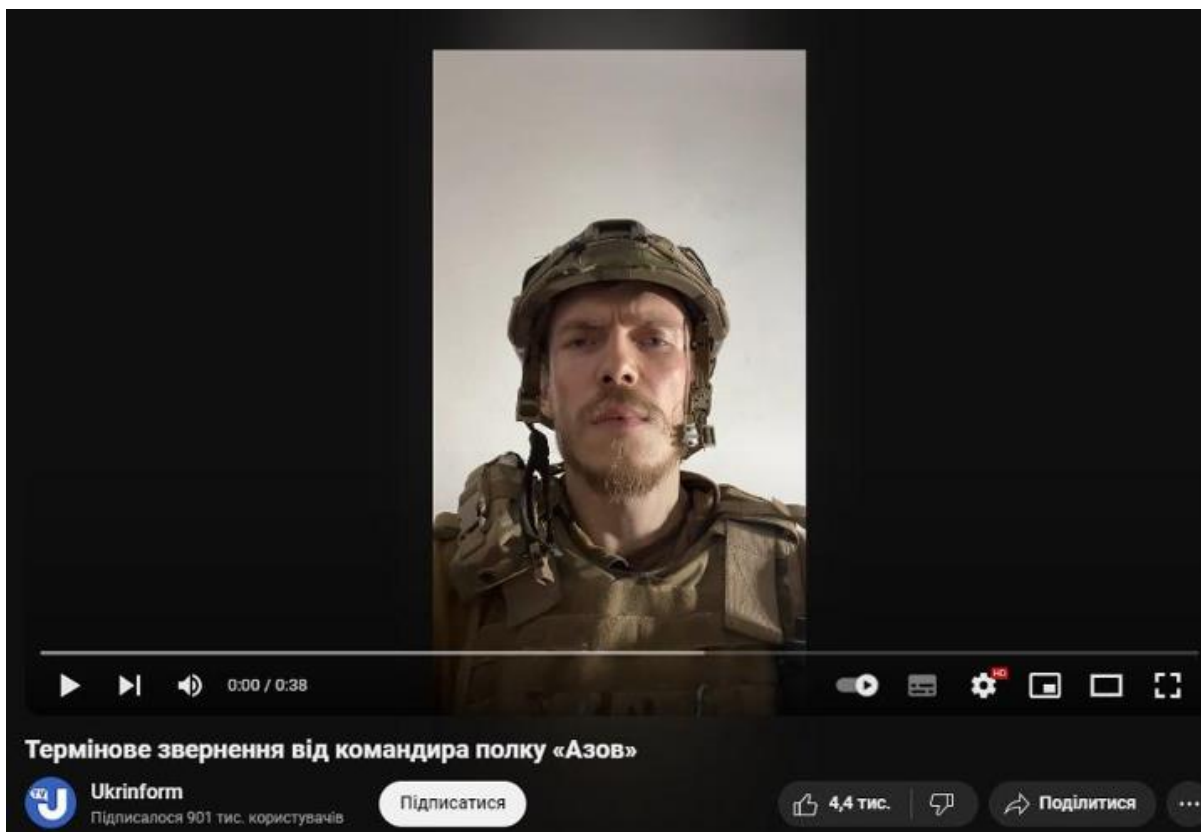
- 69.Троє бійців «Холодного Яру» тримали позиції понад 200 днів. URL: https://zaxid.net/troye_biytsiv_holodnogo_yaru_trimali_pozitsiyi_na_kos_tyantivskomu_napryamku_ponad_200_dniv_n1633424
- 70.У Дарницькому районі вулицю Славгородську перейменовано на вулицю Дениса Антіпова (09 листопада, 2022). URL: https://kmr.gov.ua/uk/content/u-darnyckomu-rayoni-vulycyu-slavgorodsku-pereymenovano-na-vulycyu-denysa-antipova?utm_source=chatgpt.com
- 71.У Києві відкрилася виставка «Перехідний стан» штаб-сержанта 35-ї бригади морської піхоти Костянтина Гузенка. URL : https://lb.ua/culture/2026/01/27/719129_kiievi_vidkrilasya_vistavka.html
- 72.Футболка «Цигани вкрали танк». URL : <https://prostomayki.com.ua/ua/patrioticheskie-futbolki/311483-futbolka-tsygane-ukrali-tank.html?srsId=AfmBOordKN-SNHX6rq4c5tR9toTM74lexgeu1OOuaPre6SdqTAqyPAou>
- 73.Херсон, Чорнобаївка. Москови́ти мабу́ть вже забули як їх тут чорнобаїли? #херсон #kherson #чорнобаївка Феєрія.перемоги. URL : <https://www.facebook.com/share/v/1Kz4NbQKUN/>
- 74.Хливнюк А. «Не хочу перетворитися в рупор». Ukraïner W. Інтерв'ю від 19 жовтня 2025 р. URL: <https://youtu.be/czAY9vT86TQ>
- 75.Хорошунов Максим. «Брендування» Українського війська: щит як віддзеркалення військових традицій, 7 лютого 2019 р. URL : ukrmilitary.com/2019/02/branding-shield.html
- 76.ЦАПЛІЄНКО_UKRAINE FIGHTS ✓. URL : <https://t.me/Tsaplienko/9674>
- 77.Цигани вкрали танк (zhannaltavskayaofficial/video). URL : <https://www.tiktok.com/@zhannaltavskayaofficial/video/7269289971259919621>

- 78.Цигани вкрали танк URL:
<https://prostomayki.com.ua/ua/patrioticheskie-futbolki/311483-futbolka-tsygane-ukrali-tank.html?srsIid=AfmBOordKN-SNHX6rq4c5tR9toTM74lexgeu1OOuaPre6SdqTAqyPAou>
- 79.Шапаренко В. 24 символи, фрази, вчинки, меми, які з'явилися у війні й які залишаться з нами назавжди. URL: <https://ukrainky.com.ua/24-symvoly-frazy-vchynky-memy-yaki-zyavylysyu-u-vijni-i-yaki-zalyshatsya-z-namy-nazavzhdy/>
- 80.ШоТам? Молитва українського націоналіста. Азов, 4 березня 2025 р..
 URL : <https://www.facebook.com/share/v/14ZygsArhLd/>
- 81.Artem Bykovets, 22 березня 2022 р. (#agilewithukraine #чорнобаївка).
 URL : <https://www.facebook.com/share/p/1ELbQfda6c/>
- 82.Azovstal [Video]. 2022. URL: https://youtu.be/uruF0J4v_yI?si=fF-pMdT4kSuM_rG
83. Azovstal URL: https://youtu.be/uruF0J4v_yI?si=fF-pMdT4kSuM_rG
- 84.Fomenko S. People of Steel / Люди зі Сталі. Official Full Trailer. Between Light and Evil. YouTube, 10 July 2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Yr_EfWLQRKs
- 85.Helgiv Oleg, 5 серпня 2022 р. URL :
<https://www.facebook.com/share/p/14X8hYbrQy6/>
- 86.History of the Marine Corps Hymn. URL:
https://web.archive.org/web/20070428043133/http://www.marineband.usmc.mil/learning_tools/library_and_archives/resources_and_references/marines_hymn.htm
- 87.Kramarenko Viktoriia, 4 вересня 2024 р. URL :
<https://www.facebook.com/share/p/18WVfbfmQb/>
- 88.Mazur Olena. Ми патріоти України, 20 серпня 2024 р. URL :
<https://www.facebook.com/share/p/14YA2zEPxeD/>

89. Morozov Alexandr. Війна красива тільки тоді, коли ти в ній не приймаєш участі, 20 січня 2025. URL : <https://www.facebook.com/share/p/1B56mx2dh4/>
90. Staskolotov. Крила надії, 3 серпня, 2025 р. URL : https://www.instagram.com/p/DM4kFnHIsZF/?utm_source=ig_web_copy_link&igsh=NTc4MTIwNjQ2YQ==
91. USMC history and traditions. CREST Manual RP0105. URL: <https://www.tecom.marines.mil/Portals/120/Docs/Student%20Materials/CREST%20Manual/RP0105.pdf>
92. Žiwosyl Vasyl. Wognewiter Liutyi. Сергій «Батя» Батяшов, 23 червень 2024 р. URL : <https://www.facebook.com/share/p/1DapuYBTYe/>

ДОДАТКИ

Додаток А

мал. 1

ВІЙНА

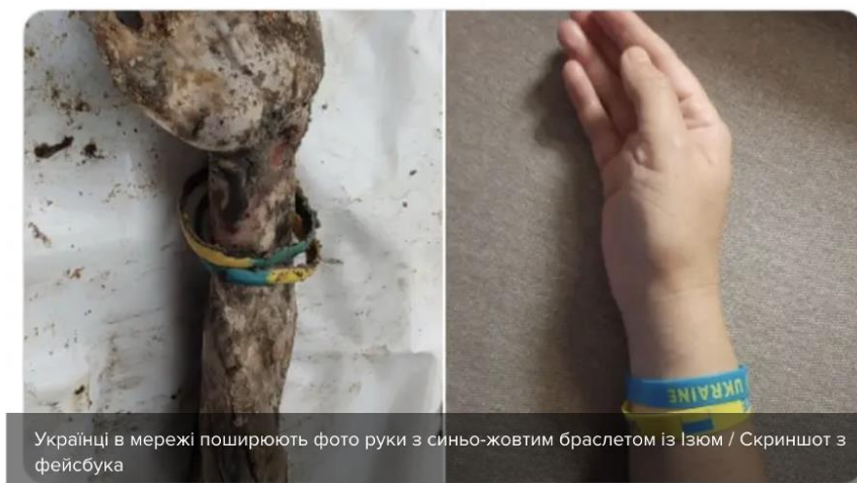
«Масові поховання під Ізюмом: «кількість загиблих може у рази перевищити трагедію Бучі»

16 вересня 2022, 18:01

Триває ексгумація тіл із масового поховання під Ізюмом. С тіла військових ЗСУ зі зв'язаними руками

мал. 2

Українці в мережі поширюють фото руки з синьо-жовтим браслетом із Ізюм / Скриншот з фейсбука

мал. 3

мал. 4

мал. 5

мал. 6

єНот

Державні послуги
онлайн

єНот

єНот - спільна розробка ГУР МО та Мінцифри для особливо важливих операцій в тилу ворога.

Відтепер завалить хуїла/їмунуть по Кремлю/звільнити нові території можна через додаток ДІЯ.

мал. 7

Стиральная машинка Hotpoint Ariston

ЕНОТ

- ✗ Весит 60кг. Незргономична, тяжела в транспортировке
- ✗ Максимальная загрузка - 5 кг белья
- ✗ Требуется постоянного напора воды и стабильной подачи электроэнергии
- ✗ Сделана пиндосами из неэкологических материалов
- ✗ Неспособна самовоспроизводиться

- ✓ Весит 4-5 кг. Помещается в вещмешок
- ✓ Готов полоскать весь день, в любых объёмах
- ✓ Работает на тех же просроченных сухпайках что и ты
- ✓ Разработан в биолоборатории под Киевом из 100% экологических природных ресурсов
- ✓ В помёте от 3 до 6 новых образцов

мал. 8

мал. 9

мал. 10

мал. 11 Нарукавні символи оперативних командувань

мал. 12 Нарукавний знак 1-ої бригади оперативного
призначення НГУ «Буревій»

мал. 13 мурал, присвячений Герою України Олександрю Мацієвському

мал. 14 нарукавний знак 14-ої бригади оперативного призначення імені Івана Богуна, також званої як бригада «Червона калина»

мал. 15

мал. 16

Зображення з гаслом «Воля або смерть!»

мал. 18. Шеврон 54

ОМБр К2 4 МР «През шаблі маємо право»

Баржа з кавунами @Poll_in · 15 мар.

...

Реквестую в Україні почесне звання "село-герой", та щоби вперше надали цю відзнаку — селу **Чорнобаївка**.

Магічний магніт для окупантів, відьомський південний казан, винищувач окупантського металобрухту вчетверте — і дай Господь, не востанне

💬 10

↻ 195

❤️ 1140

мал. 19

мал. 20

мал. 21

мал. 22

мал. 23

мал. 24 Нарукавний знак Командування Сухопутних Військ ЗСУ

мал. 25 Алея Героїв в місті Запоріжжя

мал. 26 Патч «Вода від природи»

Додаток Б

Інтерв'ю з Олексою Руденком

–Яке значення ось в цьому, в культурі і окремих бригад, і загалом там видів, родів військ, ще має не тільки символіка, а і етос? Наскільки я знаю, що в морської піхоти є етос морського піхотинця, тобто є там певна їхня ідеологія викладена в певному творі. Наскільки це важливо...

–Ну, я вам відверто скажу, я до цього ставлюся дещо скептично, переважно з того, що я начитався купу подібних матеріалів. От нещодавно був скандал-нескандал з Валерієм Маркусом, він не морська піхота, він 47-ма окрема механізована бригада, але саме він формував її, якраз те, що ви кажете, етос і якісь ідеологічні мотиви. Наша морська піхота, я впевнений, якщо я візьму це до рук і прочитаю, я впізнаю в цьому етос морської піхоти США перекладене українською мовою. Можливо, я помиляюся, але думаю, що ні. Це, звичайно, важливі речі, бо треба ж на чомусь, скажем, ґрунтувати підготовку, мотивацію бійців. За будь-яких обставин такі речі мають з'являтися. У нас, взагалі, це велика проблема, що до сих пір наші, скажем, підрозділи морально-психологічної підготовки, вони все-таки, їх недарма до сих пір називають замполітами з радянського часу. У нас тільки в стадії формування підрозділи, які в західних країнах, і я чув, що навіть я отримав подарунок, он там на стінці висить, уже не МПЗ, а підтримка персоналу. Тобто це так, як в країнах НАТО. Підтримка персоналу, в тому числі формування таких ідеологічних засад, за які б'ється боєць, його мотивація повинні формувати професійні представники, скажімо, психологічної підготовки, фахівці з психології, ідеологи, що формують, по суті, моральний кодекс вояка. І зараз мені здається, що підрозділи, такі як морська піхота, вони просто вимушені формувати це самотужки. Наскільки вдало у них це виходить, я не знаю, але нам достатньо прослідкувати за бойовим шляхом бригад морської піхоти, щоб зрозуміти, що у них

надзвичайно висока мотивація. Було дуже навіть, ну мені здавалося, відчувалося, що при обороні Маріуполя трішки забували, що крім «Азова», там були і механізовані війська, там була і морська піхота, а казали тільки про і виключно про азовців. Ну я не думаю, що, бачте, в них не було ні конфліктів, нічого через оцю пам'ять. Це бойове братерство. І формування отаких, скажем, кодексів, як от у морської піхоти, це правильно. Інша річ, як це робиться. Я, чесно кажучи, мені, дай Боже, розібратися з символікою і нагородними системами. Я думаю, що з'являться, якщо буде формуватися повністю весь комплекс символів, пов'язаних з морською піхотою, то з'являться і власні їхні нагороди. Є нагороди Міністерства оборони новітні, де так само враховано присутність в лавах міністерства, але не морської піхоти, а військово-морських сил. Для них це дуже велике значення має. Морська піхота – це не ВМС. Тому, я думаю, що це попереду.

–А гасло «Вірні завжди» це...?

–Ну це дуже просто. Я не дарма сказав, що якщо я візьму їхню ідеологічну основу, я обов'язково знайду там щось західне. Це девіз морської піхоти США. *Semper fidelis*, тобто завжди вірний, або *semper fi*. Зараз це настільки, це ж в масовій культурі повно, як з'являється який-небудь персонаж в американському чи західному фільмі, він обов'язково який-небудь колишній морський піхотинець і в нього *semper fi* просто повсюди. Воно і не погано. Я проти доморощених якихось девізів. Це класичний латинський девіз, який американці давно використовують. Хоча от у британської морської піхоти не менш красивий девіз, до останнього, ну звучить в перекладі, мова йде про «до останнього моря», тобто вони володарі світу. Британська морська піхота, а це Британія зараз один з ключових наших союзників. Вони ж воювали по всьому світі: Аргентина, Сполучені Штати, Іспанія, європейський театр бойових дій, тихоокеанський театр бойових дій. Тому використання класичних девізів для підрозділів, в тому числі морської піхоти, я вітаю. Бо найгірше звучить

оце «Вогонь пекельних не пече», там якісь доморощені ще там гасла мені видаються штучними. Тут, в даному випадку, здерли не з найгірших. У морської піхоти США дуже висока репутація світова, як супервоїнів. Тому, якщо наші використовують таке саме гасло, можливо, там якийсь відблиск слави наших союзників дозволяє їм теж трішки погрітися в променях цієї слави. З іншого боку ні в кого, як в Збройних Силах України, не має такого жорстокого бойового досвіду. У мене товариш проходив підготовку в Німеччині, але на американській військовій базі. І в них були інструктори, один з них коротко побував в Афганістані, а другий трішки побував в Іраку. І все. А перед ними стояли люди, які воюють, хто 9-й рік, хто навіть, якщо цих останніх 500 з гаком днів, але проти потужної, жорстокої, абсолютно немилосердної армії російської. Тому в кого ще більше було його досвіду. А в даному випадку девіз дуже правильний. *Semper fidelis* — вірний завжди. Тим більше, що морська піхота в глибині душі знає, що частина їхніх колишніх товаришів виявилася негідними цього гасла. Я думаю, що вони ще ретельніше будуть ставитися до своєї репутації бойової, щоби виправдати оце «вірний завжди».

Інтерв'ю з БОндом

—Які традиції є у вашому полку?

—Ну по-перше, головна традиція в нас тут – ми всі рівні, в плані того, що одіваючи спорядження і виходячи працювати, немає значення в якому ти військовому званні там. Тобто тут вже безпосередньо твій досвід і повага твоїх побратимів і особового складу. По-друге, це традиції наших предків. Ну тобто у нас почесне звання полку – це полк Святослава Хороброго. У нас є реліквія – повна копія меча Святослава Хороброго і, скажімо, ми виносимо її на посвяту нашого особового складу вмотивованого, який вибрав цю професію як вже життя для себе. Ну і безпосередньо, це професійність, тобто не допускати такого, щоб якісь завдання були не

виконані і за нашої професійної не підготовленості. Ось це головна запорука і мотивація бійців нашого особового складу. Так само у нас є реліквія, яка зберігається у нас в частині – це полк, коли виходив із донецького аеропорта, тоді колишній командир частини керував тією операцією, і прапор, який знаходився на донецькому аеропорту, він знаходився у нас в музеї і піднімається у нас в частині на день Державного прапора, це також є у нас така традиція. Ну і ще у нас в частині, якщо ви були, є започаткований комплекс, якщо ви бачили, біля музею, де висвітлені основні, скажемо так, населені пункти, в яких були дуже важкі бої, де приймали участь військовослужбовці нашої частини. І навколо цього пам'ятника, кожен рік ми запрошуємо сім'ї наших загиблих військовослужбовців, де вони посівають жито, як пам'ять про загиблих військовослужбовців, ну і потім ми це жито збираємо і робимо хліб. Ну в пам'ять. Це така невеличка традиція, яку теж започаткував колись наш один з колишніх командирів частини.